

Александр Сергеевич Пушкин

ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Шеърий роман

МИРЗО КЕНЖАБЕК
таржимаси

ТОШКЕНТ
Faфур Fулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1988

PI
II96

Ўзимнииг бу камтариин меҳнатими-
ни «Евгений Онегин» сари илк бор
йўл очган улуғ устоз Ойбек хотира-
сига бағишиладим.

ТАРЖИМОН

П 4702010100—155
М 352 (04)—88 74—88

©Faфур Гулом иомидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти,
1988 (тарж.).

ISBN 5—635—00113—0

МУҲАББАТ ДОСТОНИ

Сершовқин шаҳарлардан узоқ, сокии ва осойишта табиат қўйнидаги қишлоқда вояга етган, эндигина ўн олти баҳорни кўриб, қалби ширин-ширин орзулар билан банд, камгап, ҳаёли қиз пойтахтдан келган олифта ва такаббур бир йигитни кўриб, севиб қолади; уни ўз бахти, лаззатли хаёлларининг соҳиби деб ўйлайди, кўнглидан ишқ исёни кучайгандан-кучайиб, охири помус ва ҳаё ҳамда қиззик ғурури андишаларини йигиштириб, ўша йигитга изҳори дил — муҳаббат мактубини ёзишга қарор қиласди. Аммо, афсус, қизнинг умидлари пучга чиқади: йигит унинг севгисига севги билан жавоб бермади, балки уни рад этди...

Азиз китобхон, тўғри топдингиз, бу — улуғ рус шоири А. С. Пушкиннинг машҳур «Евгений Онегин» помлли шеърий романидан бир лавҳа. Пушкин оддий рус қизи Татьяна Ларинанинг севги изтиробларини тасвирилаган бўлса-да, бироқ унинг ҳолати, ўй-фикри, кечинмалари бизга таниш ва маҳбуб, гўё асар воқеалари бугунги кунимида содир бўлаётгандай, гўё иболи, дардили ошкора айтишдан пйманадиган ўзбек қизининг юрак сирларини тинглабтгандай бўласиз асарни ўқиётганди. Шунинг учун бўлса керак, романнинг ёзилганига бир ярим аср вақт кечди-ю, аммо ундаги қаҳрамонларнинг тақдирни, ҳис-туйгулари ҳамон бизни ҳайжонга солиб туради, соғ ишқни тараинум этган дилбар шеърий сатрлар завқимизга завқ қўшади, кўнглимизни яйратади. Ҳа, буюк истеъдодлар қалбидан қуйилиб чиққан мўъжиза асарларнинг ҳарорати сўнмайди, айниқса, агар асар муҳаббат ҳақида бўлса. Зоро, ишқ, севги умуминсоний ардоқли ҳис, вақт-замонлар билан чегаралашмайдиган, ҳар кўнгилни янгидан янгратувчи туйғу! Дунёда ишқни куйламаган, севги ҳаловати ва изтироблари, умр баҳорининг мўъжизотларини жўшиб, ҳайратланиб ёзмаган шоир ёки ёзувчи кам топилса керак. Қапчадан-қанча оташин шеърлар, ғазалиёт девонию ошиқ-маъшуқларнииг саргузашти тасвириланган түғёли қиссаларини ўқиганмиз. Лайлар ва Мажнун, Юсуф ва Зулайҳо, Фарҳод ва Ширинларнинг безавол муҳаббати битилган ўнлаб достонларин тақрор-тақрор варақлаганимиз. Бироқ, шунга қарамай, ҳар доим муҳаббатга ташламиш, муҳаббат ҳақидаги янги-янги асарларни кутамиш, қўмсаимиз, қидирамиз. Чунки муҳаббат — бу ҳаёт, муҳаббат — маънавиётимиз, инсоний борлигимизнинг синов тоши, қалб кимёси. Одамнинг одамийлиги, бурч, вафо,

садоқат каби тушунчаларга муносабати, ахлоқи, фаолиятининг моҳият-мазмуни ҳам ана шу муҳаббат шуъласида равшанлашади, аниқ аҳамият қасб этади. А. С. Пушкин буни «Евгений Онегин»да моҳирона кўрсатиб бера олган.

А. С. Пушкин ижоди ва унинг шоҳ асари «Евгений Онегин» хусусида кўп нарса ёзилган. В. Г. Белинскийдан тортиб то ҳозирга қадар рус мунакқидлари ва адабиётшунос олимлари шеърий романнинг битмас-туғанниси фазилатлари, дилбар образларининг таровати ва шеърий нафосати түғрисида тўлқинланиб гапириб келадилар. В. Г. Белинский эса «Евгений Онегин»ни замонасиининг бадний қомуси, «рус ҳаётининг энг севимли фарзанди», «энг жозибали асар» леб юксак қадрлаган эди. Дарҳақиқат, ҳажман унча катта бўлмаган бу романда XIX аср бошларидаги Россия ижтимоий ҳаётининг кўп қирралари, зиёлилар тафаккуридаги ўзгаришлар, Европадаги буржуа инқилоблари таъсирида пайдо бўлган илғор қарашлар, эрк ва озодликка иштиқдик, декабристлар армонларининг поймол этилиши ўз ифодасини тополган. Воқеаларцинг реаллиги, ўша даврдаги рус кишиларининг характер хусусиятини ҳаққоний тасвиirlаш билан Пушкин Ватан адабиёти тарихида биринчи марта чинакам миллий руҳдаги асар яратган эди; Онегин, Татьяна, Ольга, Ленский қиёфаларида минглаб одамлар ўз хусусиятларини кўрпиб, ҳайрон қолган эдилар. Асарнинг воқеаси ҳам оддий — ўша пайтда тез-тез учраб турадиган воқеалардан: Петербургнинг дабдабали ҳаёти, базм-зиёфатлар кўнглига теккан аслзода йигит қишлоққа — ўзига мерос қолган мулкка бориб қолади. Қишлоқ уни баттар зериктиради, кўнгил ёзиш учун қўшишиникига меҳмоинга боради, қўшнининг катта қизи севиб, кўнглини очганда, у рад этади. Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, соғдиш шоир ва ошиқ йигит Ленскийни дузлда ўлдиради. Кейин бошини олиб чиқиб кетади, фалакнинг гардиши билан обрўли генералга эрга теккан Татьянани кибор хоним қиёфасида кўриб, юрагида муҳаббат уйғонади, аммо энди Татьяна рад этади... Роман воқеаси мана шу, холос. Бироқ, шу ихчам воқеа улуғ шоир қалами остида жаҳоншумул асарга айланган, чирсиллаган ўтирир фикрлар, гоялар майдони, иисоний қисматлар драмасини акс эттирувчи яхлит бир бадний полотно даражасига кўтарилган. Романни ўқиб, Россиянда ҳукм сурган ғайриинсоний феодал-қулчиллик тартиботлари, кибор табақанинг ахлоқий тапаззули, оддий меҳнаткаш ҳалқининг почор, ачинарли турмуши, харобавайронага айланган қишлоқ-шаҳарлар, кўрининши ялтироқ, аммо ичи нурсиз, бефайз сўник ҳаётининг ифодасини кўрамиз.

Буюк шоир Онегин образи орқали яшаётган замонасиининг иллатларини санъаткорона усулда ялангочлаб, ўз ҳукмини чи-

қаргац, сарой ва унинг мөгорли муҳитига нафратини билдирган. Бунга қарама-қарши ўлароқ, оддий рус кишилари, қишлоқ меҳнаткашларини Пушкин меҳр билан тилга олади. Евгений Онегин — ният-аъмолини ижтимоий-фойдали ишларга йўналтира олмаган, бекорчиликдан, маънисиз-мақсадсиз ҳаётдан безиб, ўйин-кулгидан зерикиб, ярим зоҳид-ярим иблис аҳволига тушиб қолган «ортиқча» одамлар тимсоли. Шоир уларнинг руҳий-маънавий фожиасини кўрсатиб беради. Табиатан ёмон бўлмаган, андак кўнгилчан ва ҳатто «прогрессив» қайфиятлар билан юрадиган бу йигитни бузуқ муҳит баҳтсиз қилиб қўйган. Чунки, киборлар тарбияси кишиларни самимиятдан, оддий инсоний ишонч-эътиқод, покиза туйғудан маҳрум этади, юрак тош қотиб, ҳамма нарсага бефарқ бўлиб қолади. Онегин — ҳамма қатори одам, айни вақтда ҳаммадан ажralиб турадиган, дунёдан, дунё одамларидан норози одам. У одамларниг баҳтини кўролмайди, одамлар шодлигига рашик қиласди, улардан ўч олгиси келади. Нега шундай? Ундаги бу худбинлик қаердан келиб чиқсан? Буюк муаллиф бунга одамларнинг ўзи, жамият, тарбия сабабчи деб кўрсатади. Сохтакорлик, гийбат, ҳасад ва кўролмаслик Онегинни шу аҳволга солиб қўйган эди. Умуман, амалдорлар, асл зодалар синфида самимият бўлмайди, уларнинг бутун фикр-хәсли бир-бирини алдаш, бир-бирига наанд бериш, мансаб-манфаат учун турли пасткашликларга боришдан иборат. Ёшлигидан шундай одамларни кўравериб, Онегиннинг ҳафсаласи пир бўлади, одамлар бекадр, запф, почор маҳлуқлар бўлиб туюлади унга. У ғазабланади, лекин ғазабини кимга сочишини билмайди, ажойиб фикрлар, режалар миясида пайдо бўлади, аммо одамлар унинг бу режалари устидан куладилар, ундан қўрқадилар, уни хавфли одам деб ўзлон қиласдилар. Чунки, у фавқулодда одам, Чатцкийга ўхшаб ақлли, эрк, тенглик тарафдори. Қуллик тартиботларига кўниккан, бу тартибларни абадулабад деб билган одамлар учун албатта Онегинлар, Чатцкийлар (Чатцкий Грибоедовнинг «Ақллилик балоси» драмасининг ҳаҳрамони) хавфли кишилар эдилар. Пушкин бу образ воситасида мавжуд подшолик тузумидан норози кишиларнинг характер хусусияти, Байроннинг худбин, зада ва безовта қаҳрамонларида дайди, қўнимсиз, қасос олиш пайида кезиб юрадиган иблисона қаҳқаҳали руҳлар фалокати ва ҳалокатипи тасвирлаб берган эди. Бундай одамлар Наполеондай буюк бўлиши мумкин, аммо улар чин инсоний туйгулардан бегона. Шу сабаб Онегин Татьяна муҳаббатини рад этди, чунки у бундай самимий, қайпоқ муҳаббатни тасаввур қилолмайди, унинг кўнглида бундай муҳаббатга жой йўқ. Иккинчидан, у бундай муҳаббатнинг бўлишига ишонмайди, буни ўткинчи ҳирс деб қарайди. Ахир у бунақаларни кўп кўрган-да!

Татьяна эса Онегиннинг бутунлай тескариси. У — бегубор ва маъсума қиз, юраги романтик хаёллар, ширин орзуларга лиммо-лим. Пушкин Татьяна портретини бупдай чизади:

Сал ёввойи, индамас, ғамлиғ,
Ҳуркак, ўрмон оҳуси янглиғ.
Ўз уйида гўё Татьяна
Ўгай эди, эди бегона.

У синглисидаи дарров кўзга ташланадиган хушрўй, хуш-чақчақ ҳам эмас, ота-онага эркаланмайди, ўзи ёлгиз хомуш ўтириши, тоңг отишнию ойниг сирли хира цурини яхши кўради. Аммо ана шу бокира қалбда бир олам шонронга туйту бор, ишқ бор. Қизиқки, буни биринчи бўлиб «юракларни аврагувчи золим» Евгений Онегин сезади. У биринчи учрапшувдаёқ Ленскийга қараб: агар мен сенга ўхшаб шоир бўлганимда опасини таплардим, дейди. Ҳа, Татьяна Ленскийдай тоза юракли, соғдил шонрга мос эди. Аммо шоир икки юзи ширмондай, ўзига парвона бўлиб юрган қақилдоқ Ольгани хушлайди. Татьяна ҳам Ленскийни оташин ашъорию, эҳтиросли сўзларига бепарво, у тунд ва хафақон Онегинга кўнгли қўйган. Муҳаббатнинг ўз қопуни, кўпгилнинг ўз майли бор, деб шуни айтадилар-да!

Татьяна Россия табиатининг, жозиб далаларининг бир парчасидай, у Пушкиннинг идеали, илҳомининг илоҳаси, шонрининг муҳаббатидан йўғрилган дилкаш маҳбуба. Унинг образи бутун асар давомида ўқувчи қалбига нур таратиб, инсоний жозибаси билан мафтун этиб туради. Шунинг учун, гарчи роман Онегин номи билан аталса-да, лекин бош қаҳрамон Татьянадир. Татьяна бағишлиланган ҳар бир банд мўъжаз бир қўшиқдай янграйди. Асарнинг Россияяда энг кўп ўқиладиган севимли ўқиши китоби бўлиб келаётганига сабаб балки шудир.

Онегин унинг қайноқ муҳаббат сўзлари битилган мактубини совуққонлик билан кутиб олиб, ишқипи рад этган бўлса ҳам, лекин қиз уни унутмайди, муҳаббатидан воз кечмайди. У ҳаловатини йўқотиб, туну кун Онегин ҳақида ўйладиган бўлиб қолади, далалардан, ўрмонлардан уни сўроқлайди, Онегин яшаган уйни бориб кўради, жиҳозларига тикилади. Ҳатто тақдирга тан бериб, бой генералга турмушга чиққанида ҳам Онегинни унуган эмас эди. Аммо, шунга қарамай, муҳаббат мантиқига зид ўлароқ, Онегин уни сарой хонимлари қиёфасида кўриб, севги изҳор этганда, Татьяна уни рад этади. Энди уларнинг роллари алмашган эди: илгари Татьянанинг эҳтиросли помасига Онегин рад жавобини қайтарган, қуруқ насиҳат ўйликка ўтган бўлса, Татьяна ҳам Онегиннинг ўшандай мазмуни мактубига ўшандай жавоб беради. Бу қасосми? Йўқ, бу тақдир ҳукми, бир мар-

та синган кўнгиллиниг қайта пайвандланмаслиги, барбод бўлган ишқининг тирилмаслиги эди. Татьяна қишлоқдаги содда ҳётининг маҳзун дамларини соғинади, «бу дабдаба, шукуҳ, манфур ҳёёт зийнатини» аввалги фақир маскани, ёввойи болгарга алмаштиргиси, илк муҳаббатнинг нашъасини сургиси келади. Аммо вақт ўтган эди: у бошқага пасиб этган ва энди ишқи-бозлиқ қилиб, кибор аҳлига гап-сўз бўлмоқчи эмас.

Шундай қилиб, инсоннинг табиий интилишлари, хис-туйғу эркинлиги билан жамият ва унинг тартиблари орасидаги зиддият абадийдир, деган бош ғоя «Евгений Онегин» романининг аввалидан охиригача давом этади, бу зиддият ҳал бўлмасдан қолаверади. Гениал шоир буни дунёниг потекислиги, бебақолиги ҳақидаги Шарқ шоирларида кўп учрайдиган умумлашма фалсафий маъно орқали изоҳлашга интилади ва Шайх Саъдийнинг «Бу чашма сувидан биз каби кўплар келиб иҷдилар, бироқ бирлари энди йўқ, бирлари узоқда» мазмунли байтига ҳавола қиласиди. Маълумки, «Евгений Онегин» ўн йил давомида (1820—1830) ёзилгац, бу орада Пушкин бир нечта «шарқона» руҳдаги достонлар яратган эди. Шулардан бири «Боқчасарой фонтан» достони 1823 йилда ёзилган бўлиб, Саъдийнинг юқорида келтирганимиз байти унга эшиграф қилиб олинган ва муаллиф П. А. Вяземскийга ёзган хатида Саъдий сўзларидан қаттиқ таъсиранганини таъкидлаган эди. Пушкин «Евгений Онегин» охирида ўз қаҳрамонларининг етим қолган баҳтсиз севгиси, ҳар томонига шутраб кетган, сургупда азоб чекаётган дўсту ёрлари ва ўзининг қисмати ҳақида ўйлар экан, Саъдий ҳикмати яна хотираси қаъридан қалқиб чиқсан эди. Умуман, бу ўринда шунин айтиш жоизки, «Евгений Онегин»да А. С. Пушкин кечинмалари, шахсий ўй-фикри кучли акс этган, шоир ўз асарининг фаол қаҳрамонларидан бирига айтаниб қолган. Бу эса асарга алоҳида жозиба, фазилат баҳш этган. Дарҳақиқат, мазкур поэма (Белинский Пушкин романини поэма деб атайди) аввало улуғ шоир истеъдодиллиг тенгсиз мўъжизаси, деғиздай саҳиј поэтик қалб бағрида парвариш топган жавоҳир сатрлар тизмаси бўлгани учун ҳам кишини мафтун этади. Пушкиннинг катта асарларидан бирортасида бу қадар шеърий латофат, бу қадар мусиқий оҳанг, жило, бу қадар хаёлот ва илҳом парвози, бу қадар дил рози, ўз-ўзини ифодалаш, ўз-ўзини кашф этиш, халққа, ватанга, она табиат ва инсон гўзаллигига, хуллас, жамики энг ардоқли, энг муқаддас нарсаларга муносабат ва муҳаббат бу қадар ёрқин, соғ ва мукаммал памоён бўлмаган. Шу маънода «Евгений Онегин»ни Пушкиннинг таржимаи ҳоли — ҳасби ҳол асар дейиш мумкин. Албатта, фақат Онегин ва Ленский тақдирлари шоир тақдирига ўхшаганилиги учун эмас. Ваҳдолонки, Пушкин тарихда балки биринчи марта Ленский образида ҳақиқатдан ҳам ижод-

кор шахс характерини, болаларча содда, ишонувчан, тиниқ руҳ, сеагир ва жўшқин романтик табиатни шундай тўлиқлик билан яратган бўлса ажаб эмас. Онегинда ҳам Пушкин руҳий олами-нинг бир қанча мураккаб жиҳатлари гавдалангган. Аммо шоир шу билан кифояланмайди. У бутун асар давомида йўлини топиб, ўз фикрлари-қарашларини барадла баён этади. Шоирнинг замондан зада бўлган юрагининг дарду алами, эркни қўмсагап кўнглиниң ҳасратлари гупириб туради. Чунончи, биринчи бобда у Онегиннинг Петербургдаги ҳаётини тасвирлаб келиб, «надоматга тўла юрак» билан депизга боқиб дейди:

Келармикин әрким замони?
Келгин энди!— дея зорлайман...
Бўрон ридосига ўралиб,
Озод тўлқинлар-ла уршиб,
Озод йўлим бошларман қай чоқ?

Еки учинчи бобда Татьянашинг мактуби баҳонасида она тилининг таълим-тарбияда расм эмаслиги, камситилиши, аристократ оиласлар рус тилида ёзиш ва ўқишни билмасликларини кинояли аччиқ бир заҳарханда билан ҳажв этади. «Эпди Татьяна мактубини французчадан таржима қилишим керак», дейди у кесатиб. Пушкиннинг бу сўзлари бизга ҳам ибрат: ўз она тилида гапириш ва ёзишдан ор қиласиган «ўқимишли» шахслар биэда ҳам анча-мунча.

Асарда ўз-ўзини ифодалаш, ўз қарашларини сингдириб кетиши А. С. Пушкинда улуғ инглиз шоири Ж. Г. Байрон таъсирида шаклланган (айнича «Чайльд Ҳарольд зиёратлари» ва «Дон Жуан» поэмаларида бу хусусият кучли). Бироқ, «Евгений Онегин» миллӣ заминда яратилган достоп, драматик мазмунли лиро-эпик асарdir. Байрон бўлса ўз қаҳрамонларининг саргузаштини ҳикоя қилиш билан қаноатланади. Пушкин қаҳрамонлари бир-бирини изоҳлайдиган, тақдирлари туташ кишилар, сюжет ривожи асар охиригача давом этган. Пушкин асари ҳар қандай воқеаларнинг йигинидиси бўлмасдан, балки ягона композицияни муҳаббат достонидир. Ундан куйчи лирик шоирнинг она Россияни мадҳ этган овози янграб туради.

Ҳосил қалом, ҳар қандай шоҳ асарда бўлганидай, «Евгений Онегин»нинг ҳам бадний фазилатлари беҳад. У ҳақда қисқача тўхтаб, энг муҳим хусусиятларини қайд этишимиздан мақсад шу буюк бадний жозибани ўзбекча таржималарда кўриш орзусини билдиromoқ ва шу билан бирга, бу орзунинг тўлиқ амалга ошувишининг мушкулотини олдиндап таъкидламоқдир. Зоро, айнан шу жиҳат, яъни Пушкини куйчи сифатида, шоир — булбул си-

Фатида кўрсатмоқ, «Евгений Онегин»ни оригиналдагидай севиб-яйраб ўқпладиган асарга айлантириш, унинг мусиқа-оҳангни қайта яратиб, ўзбек китобхони ҳам такрор ва тақорор интиладиган достон қилиб яратиш энг мушкул ишдир. Ойбек тажрибаси ҳам, «Евгений Онегин»нинг бошқа тилларга таржималари ҳам бу фикрни тасдиқлайди.

Ойбек таржимаси 30-йиллар адабиётида воқеа бўлганини биламиз. У кейин ҳам неча марта қайта нашр этилди. А. С. Пушкинни танишимиз, унинг даҳосидан баҳраманд бўлишимиизга хизмат қилиб келди. Ойбек бу дурдона асарни ўзига хос серифода шеърий тил билан ўғириб, талантининг янги бир олмос қиррасини намоён этган эди, бу таржима ҳали ҳам қийматини йўқотган эмас. Яна муҳимроги, агар илк таржима эскирмаган тақдирда ҳам, «Евгений Онегин»дай асарларининг янги-янги таржималарини яратиш бир қонутият тусини олмоги керак. Бунга бир неча сабаб бор. Биринчиси — ҳар қандай таржима уни ижод қилган таржимон-шоирнинг индивидуал маҳорати, идроки, услубини акс эттиради ва демак, у ҳар қанча яхши бўлгани билан аслиятнинг барча фазилатлариши беришга қодир эмас. Шунинг учун бир неча таржима яратишп орқали биз аслиятнинг бадиий оламини кашф этиб бораверамиз. Иккинчиси — ҳар бир давр авлоди, хоҳ ижодкор бўлсин, хоҳ китобхон, асарни ўзича, тоза руҳда қабул қиласди. Демак, ана шу янги идрок, янгича ўзлаштиришга янги таржима лозим. Яна шуки, таржима ижодий мусобақа, куч сипаш демак. Турли даврларда эмас, бир даврда бир неча киши асарни муваффақиятли таржима қилса, биз уларнинг ҳаммасини қабул қилишимииз, ҳар бирини ўзига яраша қадрлашимиз керак. Айниқса, Пушкин асарлари таржимаси маҳоратнинг синов майдони бўлишга мутлақо арзиди. Улуг Ойбек буни ўша пайглардаёқ қайд этиб ўтган: «Пушкиннинг гениал асарларининг бутун гўзллигиниц, баркамоллигини ўзбек тилида бера билиш масаласи таржимон-шоирдан ғоят катта меҳнатни талаб қиласди. Унинг айрим йирик асарлари турли шоирлар тарафидан қайта-қайта таржима этилиши керак, бу масалада шоирлар орасида ижодий мусобақа авж олиши лозим». (1949 йилда А. С. Пушкин таваллудининг 150 йиллиги юбилейида қилинган маърузадан.)

Мирзо Кенжабек «Евгений Онегин»дай ажойиб асарининг янги таржимасига қўл урар экан, ўз-ўзидан равшанки, беихтиёр муҳташам Ойбек билан мусобақага киришга мажбур эди. Бу катта журъат ва Ойбек таъкидлагап маъсул пятни бўйинга олишдир. Еш шоир учун Ойбекдан ўрганиш ва айни вақтда унинг таъсирига берилмаслик, унинг таржимасига ўшамаган янги таржима яратиш, Пушкинни янгидан кашф этиш вазифаси турарди. Мирзо таржимасини ўқир эканмиз, у мана шу қи-

йин вазифани имконияти, шоирлик қудрати етгуича бадастир улдалай олганини кўриб қаноатланамиз. Пушкин шеъриятининг тараниумий ҳарорати, гениал соддалигу улугвор теранлик, эҳтирос-пафослар тўлқини кўп жойларда муносаб-мувофиқ ўзбекча шеърлар билан берилган. Ойбекдан фарқли ўлароқ тўқиз бўғинли вазнининг танланиши, бўлиқ қофияларнинг жарангдорлиги ҳам Пушкин ямбларининг серҳаракат маромини таъминлаган. Шеър табиий равонлиги билан қуилиб келса, кишининг қалби ҳам, қулоги ва шуури ҳам роҳатланади, албатта. Мирзода оригиналга ижодий муносабат, Пушкиндан руҳланиб, ундан олган илҳомини яна унинг ўзига сарфлаш хусусияти бор. Шунинг учун мен мазкур таржима улуғ рус шоири А. С. Пушкин бадиий даҳосини ўз тилимизда ҳис этишининг янги босқичи, янги шеърий нафосат сифатида таъби позик китобхонларга маъқул тушишига ишонаман.

НАЖМИДДИН КОМИЛОВ

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Pétri de vanité il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la m-éme indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut-être imaginaire.

Tire d'une lettre particulière*.

У маңтанчоқликка мойил бўлиб, бунинг устига яна алоҳида мағрурликка ҳам эгадирким, бу мағрурлик, балки, хаёлий бир мағрурлик, балки, хаёлий бир устунлик туйғуси натижасида, ўзининг яхши фъел-автори каби, ярамас қилиқларини ҳам бирдай бепарволик билан эътироф этишга мажбур қила-дир.

Шахсий мактубдан (фарангча).

Киборларга битмадим эрмак;
Олқаб дүстлик илтифотини,
Истагимдур армуғон этмак
Сенга лойиқ дил баётини.
То арзигай дилбар юракка
Ким, түлүгдир қутлуғ тилакка,
Жүшқин, ойдин куйларга түлғин,
Содда, олий үйларга түлғин.
Кел! Орзуманд құл билан якка
Айла алвон дафтарим қабул,
Кулгу, қайғы оміхтадир сал,
Халқонаю мукаммал; дағал,—
Эрмакларим мевасидир бул.
Сенгадир — гүр, сүлғин иилларим
Селдай илхом, бедор түнлари,
Совуқ шуур терган гулларим,
Юрагимнинг фарёд, унлари*.

* Изоҳ ёки шарҳлар китоб охирида берилди.

БИРИНЧИ ФАСЛ

Ҳам яшашга ошиқар, ҳам шошар ҳис әтмакка.
Ки. Вяземский¹

I

«Тартибарааст, покдил амаким
Чин дардгаки дучор ўлмишлар,
Авло тадбир тоғмай, қарангким,
Иззатталаб бўлиб қолмишлар!
Йўриқлари — ўзага ибрат;
Ахир, тангрим, бу нечук кулфат,
Жилмай бемор ёнидан ҳеч ҳам,
Қараб ётмоқ кундуз ҳам, кеч ҳам!
Нечоғ тубан найранг, ёронлар,
Тирикмурда кўнглин кўтармоқ,
Естиқларин тузатиб турмоқ,
Маъюс элтмоқ дори-дармонлар;
Хўрсинмоғ-у, айтмоқ бесадо:
Қачон сени кўтаргай худо!»

II

Кув йигитча ўйларди шундай
«Почтовой»да дала-қир оша;
Қодир Зевс² хоҳиш-ҳукми шай:
Бор хешларин вориси — ўша.
Эй, Людмила билан Русланинг
Дўст-ёrlари!³ Шу зум достоннинг
Қаҳрамонин муқаддимасиз
Таниширий, рухсат беринг сиз:
Онегин бу — қалин бир ошнам,
Унга Нева бўйлари — зодгоҳ,
Балким, унда туғилгансиз, ё
Нашъу намо топгансиз сиз ҳам!
Сайр этганимай мен ҳам бир замон,
Аммо шимол — мен учун зиён^{4*}.

III

Хизмат этиб мардана, тугал,
Қарзлар билан отаси яшаб,
Йилда базм тузарди уч гал,
Хонумонсиз қолди сўнг, ажаб.
Евгенийци асрари қисмат,
Аввал *Madame*^{**} этди тарбият,
Сўнгра *Monsieur*^{***} алмашди ўрин;
Бола шўҳроқ эди-ю, ширин.
Monsieur — асли ғарид бир фараанг,
Қийналмасин дея ёш бола,
Сабоқ берди ҳазиллар ила,
Насиҳат-ла қилмади гаранг.
Шумлик қилса, койир мулойим,
Езги боғда ўйнатар доим.

* Қавс ичидаги Пушкин изоҳлари ҳам китоб охирида берилди.

** *Madame* — хоним, бу ўринда мураббия.

*** *Monsieur* — Жаноб, бу ўринда мураббий.

IV

Ёшлик — ўтли, беором фасл,
Нозик дарду умидлар ундан:
Евгений ҳам етилгач асл,
Мураббийни ҳайдашди уйдан.
Мана энди Онегин озод,
Сўнгги урфда соч қўйдиріб шод,
Кийинища — Лондон *dandyси*,⁽²⁾
Кўрди кибор оламин кўзи.
Энди фаранг тилида равон
Еза билар, bemalol сўйлар,
Мазуркага чарх уриб ўйнар,
Таъзим бажо келтирас чаққон.
Боз не керак? Кибор доира
Тан берди: у — ақлли, сара.

V

Ўргангаимиз барчамиз оз-моз
Ниманидир, амаллаб, бир қур.
Тарбияда кўринисак мумтоз,
Ажаб эмас, худога шукур.
Кўпчиликнинг фикрига кўра,
(Улуғ зотлар ҳукмига кўра),
Олимдир-у Онегин, қуруқ,
Унда ажиб иқтидор, йўриқ:
Суҳбатларда қийипалмай аста
Ҳар соҳадан озгина чўқир,
Олимона тус олиб, чуқур
Сукут сақлар муҳим баҳсда.
Тагин ўтли ҳажв ила дилдор —
Хонимларни қулдириши бор.

VI

Урфдан қолди букун лотин тил;
Сизга ростин айтсам муғассал:
Лотинчани хийла билар ул —
Англар қадим битикларни сал.
Ювеналдан⁴ гаплар ҳам сотар,
Хат сўнгида Yale* деб битар.
Тутисла ҳам айтар ёдидан
Икки мисра «Энеида»дан⁵.
У тарихлар чангига ботиб,
Қадим дунё кечмиши аро
Изғимоқни истамас асло,
Аммо Ромул⁶ давридан тортиб,
Шу кунгача бўлган ва кезган
Латифани чиқармас эсдан.

VII

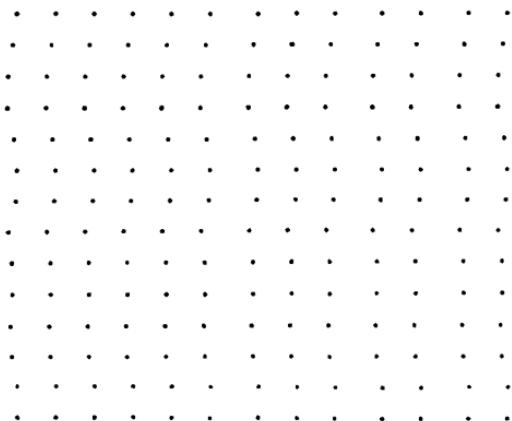
Умрин ҳаёт садоларига
Бахш этмоққа йўқ унда ҳавас.
Ямб ва хорей ароларида
Не фарқ бордир, уринманг, билмас.
Сўкар Ҳомер,⁷ Феокритни⁸.
Аммо ўқир Адам Смитни⁹ —
Иқтисодчи эди у, демак,
Мушоҳада қиласарди андак:
Қандай қилиб бойийди давлат,
Нима билан кечирав ҳаёт,
Бўлса унда *обдий маҳсулот*,
Нечун бўлмас олtingга ҳожат.¹⁰
Тушумасди отаси уни,
Гаров қўяр эди мулкини.

* Омон бўл! (*Лотинча.*)

VIII

Евгенийнинг барча билганин
Сўйламоққа қўшиш менда кам
Қайси бобда у даҳодир чин,
Қай илмни билар чинакам?—
Кунлар бўйи унинг таянчи,
Заҳматию ғами, қувончи,
Ялқов умрин тўлдирган хилқат —
Бу муҳаббат илмиким, бир пайт
Назон¹¹ уни қуйлаб ўтганди;
Жабр чекиб шундан, диёри —
Италиядан қувилиб бориб,
Молдавияни макон этганди;
Умри унинг — порлоқ, исёнкор,
Чўллар аро тинган эди зор.

XI

X

Риё касбин ўрганди у тез,
Умид — пинҳон, эплайди рашкии.
Кўринади мунглуғ, ғамангез,
Боплар ишонтириш, аврашни.
Гоҳ мағруру гоҳ итоаткор,
Гоҳ парвона, гоҳ беэътибор!
Сукутлари нечоғ хуморли,
Сўзлашлари гўзал, оҳорли,
Ишқий хатда қўпол қандайин!
Бирин суйиб, бирига тўйиб,
Яшар ўзин унтиб қўйиб!
Қарашлари кескин ва майин,
Уятчан ва беор, баъзида
Йилтирайди ёшлар кўзида!

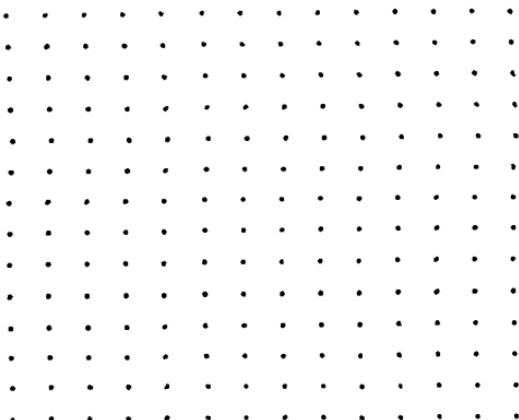
XI

О, у қандай ўзгариб бирдан,
Маъсум дилни ҳайратга солар.
Ҷўчитару важоҳат бирлан,
Ширии сўйлаб юпата қолар.
Тутиб олиб меҳр лаҳзасин,
Қизнинг иффат мулоҳазасин
Енгиб ақлу эҳтирос ила,
Эрксиз лутфу қарамин тилаб,
Розилигин сўраб тиришар;
Тинглар қалбнинг илк садосин, оҳ,
Маҳбубани тинч қўймай, ногоҳ
Сирли висолга ҳам әришар...
Сўнг хилватда сукунат чоғлар
Жононага берур сабоқлар!

XII

Ўрташни кўп ўрганди эрта
Номи кетган таннозлар дилин.
Рақибларин буткул агарда
Гумдон этмоқ истаса, тилин
Заҳар қилиб, ёмонлар чунон!
У тузоқлар қўяр беомон!
Эй, баҳтиёр эрлар, лекин сиз
Уни дўст деб билдингиз, эсиз!
Суяр уни мугамбир эр ҳам,
Ё Фобласининг¹² шогирдими, ол,
Ё бадгумон — кўпни кўрган чол,
Иzzат қилас даюс тақсир ҳам,
Тағин рози ўздан, хотиндан,
Ризқу рўздан, бор ҳаётиндан.

XIII. XIV

XV

Турмасданоқ ҳали ўрнидан,
Унга неча мактуб тутарлар.
Не бу? Таклифномами? Бирдан
Уч хонадон базмга чорлар.
Бал, болалар байрами упда,
Қайга елар арзандам шунда?
Кимдан бошлар? Бироқ барибир
Ҳаммасига бош суқар бир-бир.
Кенг боливар¹³ қўндириб бошга,
Хиёбонга¹⁴ йўл олар аста.
Ҳозирча у тоңгги лиbosда,
Қўнғироқли соат ҳам тушга
Садо бериб, чорлагунча то
Кенг майдонда айланар ташо.

XVI

Қош қораяр. Чанага минар.
Учар «Пўшт-пўшт!» деган ҳайқириқ.
Қорлар инар — кумушга дўнар
Қўндузмўйна ёқаси, аниқ.
Елар Talon⁽³⁾ майхона томон,
Кутар унда Каверин¹⁵, аён.
Кирап, тиқин думли юлдуздай
Шу зум шипга учар, тошар май.
Сели сизиб турган қовурдоқ,
Фаранг дастурхонининг файзи —
Қўзиқорин қайласи қайси!
Страсбургнинг сомсасига боқ!
Лимбургнинг чин пишлоги-да бор,
Ҳам олтиранг ананас тайёр!

XVII

Истар яна кўнгиллар шароб,
Чанқаб серёғ ул қийма этдан.
Кўнғироқли соат-чи, шу тоб
Хабар берар янги балетдан.
Театрда қаттол ҳукмдор,
Гўзал актёр хонимларнинг зор
Ва бекарор ошиқ-шайдоси,
Саҳна ортии фахрий аъзоси —
Онегиним ул томон елар.
Бунда барча эркинлик аро
Рақс олқишилаб, иззалаб ҳатто
Федра, Клеопатрадан кулар;
Моинани¹⁶ чорлашар бутун.
(Фақат ўзни кўрсатмоқ учун!)

XVIII

О, сехрли диёр! Бир замон
Ҳажв устози, эркинлик дўсти —
Мард Фонвизин топди унда шон,
Ҳам тақлидчи Княжини ўси¹⁷.
Халқнинг эркисиз кўзёш хирожин
Олқишиларин баҳам кўрди, чин,
Озеров, ёш Семёнова ҳам.
Унда бизнинг Катенин ўқтам
Тирилтириди Корнель даҳосин;
Заҳар Шаховской деганилар
Маздакадан* сочди тиканлар,
Дидло кийди шухрат либосин.
Унда — парда кўлкасида жим
Ўтди менинг ёшлиқ кунларим.

* Маздака — комедия.

XIX

Эй, ҳурларим! Қайларда сизлар?
Етармикин сизга бу фарёд?
Бормикансиз? Е ўзга қизлар
Ўрниингизни олдими, ҳайҳот!
Яна тинглаб куйингиз сасин,
Илоҳий рус Терпсихорасин¹⁸
Кўурменини самовий раҳсин?
Е нигоҳим танишлар аксин
Топмасмикин безавқ саҳнада?
Ўқсиб қолган қўшойнак¹⁹ ҳайрон
Боқиб ўзга бир олам томон,
Шод этгайми лоқайд лаҳзада?
Е мен эснаб, ютиб унларни,
Ед этгаймен ўтган кунларни?..

XX

Бино тўлган. Ложалар порлар.
Мавж зўр партер ва курсиларда.
Устки қават бесабр чорлар —
Кўтарилаш шиғиллаб парда.
Сир-сехрли комонча куйин
Кутиб, кўкка шайланган кўйи
Чии парилар давраси аро
Истомина²⁰ турагар, дилрабо.
Ерга тегар-тегмас бир оёқ,
Бир оёқда айланар бирдан;
Пат учгандек Эол²¹ лабидан
Ногоҳ сакрар, ҳаволар шу чоқ.
Буар, тиклар қоматин гулруҳ,
Оёқларин уриштирад шўх.

XXI

Қарсак, олқиши... Киарар Онегин,
Ікаторлардан ўтгани замон
Қўшойнақдан боқади секин
Ет хонимлар ложаси томон.
Қаватларга ташлабон нигоҳ,
Кўрди: юзлар, кийимлар ногоҳ,
Этди ёмон таъбини хира.
Ҳар тарафга бош эгиб сўнгра,
Эркакларга айлади таъзим.
Сўнг саҳнага боқиб паришон,
Юз ўғириб, эснади шу он,
Деди: «Барин янгилаш лозим;
Балетга қўп чидадим, энди
Дидлоси ҳам жонимга тегди»⁴.

XXII

Ишқ тангриси, илон ва жинлар
Фавро қилур саҳнада ҳамон.
Қароллар-чи, ҳориб, пўстинлар
Ичра ухлар йўлакда бу он²².
Ҳали тинмас топташ, нуқишлиар,
Чапак, йўтал, бурун қоқишлиар.
Ҳали бино ичу тошида
Фонуслари нур сочар жуда.
Совуқ: отлар депсинар кишинаб —
Эгар-жабдуқ айламиш зада.
Извошчилар гулхан гирдида
Жанобларин сўкар қўл ишқаб.
Онегин ҳам чиқади, мана,
Уйга бориб кийинар яна.

XXIII

Чизарменми аниқ лавҳасин
Танҳо бўлма-хонанинг зинҳор?—
Унда ҳар хил наъма бапдаси
Кийим танлар тақрору тақрор.
Ҳою ҳавас, завқ учун чандон
Неки сотса ул аттор Лондон,
Болтиқденгиз тўлқини буқун
Не келтирса ёғоч, мой учун,
Ё очкўз дид Парижда билса
Ниманики гўзал санъат деб,
Нени роҳат, зебу зийнат деб,
Ё эрмак деб пхтиро қилса,—
Булар барип безамиш, тайин,
Ўн саккиз ёш файласуф уйин.

XXIV

Бу қаҳрабо туркий чилимдир,
Биринж ила чиннилар бунда.
Нозик ҳислар пашъаси — атир
Ул қиррали биллур ичинда.
Тароқ ва ё пўлат аррача,
Тўғри-эрги қайчилар қанча,
Чўткаларнинг ўттиздири хилии —
Тиш ё тирноқ учун бир хилди.
Руссо²³ — чечан девона бироқ
Англамади, (қистириб ўтай)
Грим²⁴ упнинг олдида атай
Тозалади не учун тирноқ⁽⁵⁾.
Эрку ҳуқуқ қўриқчиси нақ
Шу ўринда тамоман поҳақ.

XXV

Улуг арбоб бўлсанг-да, букун
Тирноқларни ўйларсан, балким:
Замон билан довлашув нечун?!—
Урғу одат — инсонга ҳоким.
Мисли Чадаевдир²⁵ Онегин,
Гап-сўзлардан қўрқибон лекин
Кийинишда педант²⁶ эди у,
Айтганимдек, пўрим, боди у!
Уч соатлар, энг камидা, рост,
Жилмас эди кўзгу ёнидан.
Сўнг чиқарди пордозхонадан,—
Гўё кийиб әркакча либос,
Маскарадга чиққап маъбуда
Венерадай²⁷ солланиб жуда.

XXVI

Сўнгти завқи билан пардознинг
Диққатигиз жалб этиб бутуп,
Сиз фозиллар қошида ёзиб
Қўёлсайдим унинг бисотин;
Бир жасорат бўлар ўзи ҳам,
Тавсиф, ахир, менинг вазифам.
Қараанг: *жилет, панталон, фрак* —
Бундай сўзлар йўқ бизда бироқ.
Қаршигизда айбормал аммо:
Академик лугатни²⁸ гарчанд
Титар эдим азалдац ҳарчанд,
Мана, ўзи қашшоқ, бепаво
Бисотимни ажнабий сўзлар
Олақуроқ айлар, кўз-кўзлар.

XXVII

Бироқ мавзу бошқадир энди,
Ҳозир балга шошганимиз соз.
Қаретани киralаб елди
Үша ёққа Онегии шоввоз.
Тийра уйлар ёнидан бот-бот
Қатор, мудроқ күчаларга шод
Шўх нур сочиб қўши фонуслари
Аравалар ўтар, тусланиб,
Қор устида камалак чизар.
Теграсида ғужғон чироқлар — .
Зўр, муҳташам бир уй чараклар;
Чўнг ойшада кўлкалар кезар:
Улар хоним ҳамда наъмабоз
Тентакларнинг шаклидир, холос.

XXVIII

Мана, етди қаҳрамонимиз.
Ўқдек дарбон ёнидан ўтиб,
Чиқди мармар зиналардан тез,
Сочларини қўлда тузатиб,
Кирди — саҳн одамга тўлган:
Янграйвериб мусиқа толган.
Мазуркага оломон банддир,
Атроф шовқин ҳамда тирбанддир.
Бир жуфт маҳмиз жаранглатар шўх,
Хонимларнинг оёқчалари
Учар, соҳир излари сари
Нигоҳлар ҳам учар мисли ўқ.
Кўмар ғижжак садоси сирип —
ТАпнозларнинг раشكли шивирин.

XXIX

Беғам, шайдо кунларим бутун
Бал телбаси әдим мен озроқ:
Изҳор учун, хат бермоқ учун
Жой топилмас бундан ҳам созроқ.
Эй, муҳтарам әру хотинлар!
Хизматимни қабул этинглар,
Сўзларимни тинглангиз, ҳайҳот,
Ўтичим шул: бўлинг эҳтиёт.
Онажонлар, сизлар ҳам илло
Огоҳ этинг ҳур қизингизни,
Тўғри тутинг ойнагипгизни!
Йўқса... Йўқса, асрасин худо!
Бул сўзимга шулдирки изоҳ,
Қўпдан бери қилмадим гуноҳ.

XXX

Эвоҳ, турфа әрмаклар учун
Қанча умрим айладим исроф!
Ҳануз бални севардим, буқун
Ахлоқ қолса бепутур ва соф.
Мен севамап ёвқур ёшликни,
Дабдабани, ялпи шодликни,
Хўб безанган хонимларни-да,
Оёқчасин севаман жуда.
Аммо бутун Россияда сиз
Уч жуфт бирдай латиф оёқча
Топгаймисиз? Бир жуфтин қанча
Унутмадим!.. Паришон, беҳис
Ед этаман ҳануз тушларда,
Дил ўртанур ёд этишларда.

XXXI

Қачон, қайда, қайси саҳрода
Унutarсан уни, тентагим?
Эҳ, оёқлар! Сиз қай маъвода
Босмоқдасиз баҳор чечагин?
Ардоқланиб шарқ диёрида,
Шимол юртии мунглуг қорида
Қолгани йўқ сиздан бирон из.
Чунки кўпроқ севардингиз сиз
Юмшоқ гиламларнинг сафосин.
Сиз деб, ахир, унутдим кўпдан
Шону шуҳрат чанқоғин обдан,
Ота юрту сургуни жафосин.
Ёшлик баҳтим йўқолди увол
Ўтлоқларда сизнинг из мисол.

XXXII

Диананинг²⁹ сийнаси порлоқ,
Флоранинг³⁰ ёноқгинаси.
Дўстлар! Менга гўзалдир кўпроқ
Терпсихора оёқгипаси.
Нигоҳларга илоҳ — аломат
Зўр мукофот айлар каромат,
Олий ҳусни кўринган онда
Орзуларим дод этар жонда!
Севдим уни, дўстим, Эльвина³¹,
Кўриб стол остидан, севдим,
Баҳор — ўтлоқ устида севдим,
Қишида — печнинг ёнида ёна
Севдим, паркет ойнасида ҳам,
Денгиз — қоя сийнасида ҳам.

XXXIII

Ёдда: денгиз қутарди довул,
Тўлқинларга қилгандим ҳасад —
Чопишарди муҳаббат-ла ул
Оёқларга бош уриб фақат.
Ўшал азиз оёқларга жим
Мавжлар ила тегсайди лабим!
Йўқ, йўқ, ёшлик гупурган асно,
Ениб юрган чоғларим асло
Бу азобда истамовдим ҳеч
Армидалар³² чўғдек лабидан,
Ё пурситам кўкракларидан,
Гул юзидан олмоқни ўпич!
Ҳислар забти ҳеч бирон бора
Бағрим бунча этмаган пора!

XXXIV

Ёдимдадир ўзга бир замон!
Ширин ўйлар ичра мен гоҳо
Тутгум баҳтли узангি ҳамон...
Оёқласи... кафтимда гўё.
Мана, яна хаёлот забти,
Япа латиф оёқлар тафти
Сўнгап дилим ўртагай фақат,
Яна соғинч, яна муҳаббат!..
Бас, маккора қизларни жўшиб
Эзма соз-ла мадҳ этма, бағир,
Дардларингга арзимас, ахир,
Хайф уларга илҳом ва қўшиқ:
Жодугарлар сўзи ва кўзи
Алдар... худди оёқнинг ўзи.

XXXV

Хўш, Онегин қалай? У тамом
Мудраб, балдан ётоқقا елган.
Ноғоралар бу пайт беором
Питербургни уйғотиб бўлган.
Ҳаммол борар, савдогар турар,
Киракашлар қамчини урар,
Хурма олиб келар сутфуруш,
Пойида қор ғирчиллар — кумуш.
Тонг ғовури уйғонар ажиб.
Деразалар очиқдир; тутун
Ўрлар гўё мовий бир устун.
Немис ионвой дарчасин очиб,
Кўпдан, қофоз қалиғи бошда,
Нон сотади жуда саришта.

XXXVI

Бал шовқини ҳоритиб бироқ,
Субҳидамии айлаб ярим кеч,
Шўхлик, ҳашам бандаси бу чоқ
Ухлар ором оғушида тинч.
Ўйғонади чошгоҳда алҳол,
Тонгга қадар яна шу аҳвол —
Умр кечар рангин, бир изда,
Ўтгац куинга бу кун эгиздай.
Энг гуллаган чоғлари лекин
Зўр зағарлар зиёси аро,
Кунларнинг айш, сафоси аро
Бахтлимиди эркин Онегин?
Базму зиёфатларда буткул
Соғломмиди, бегаммиди ул?

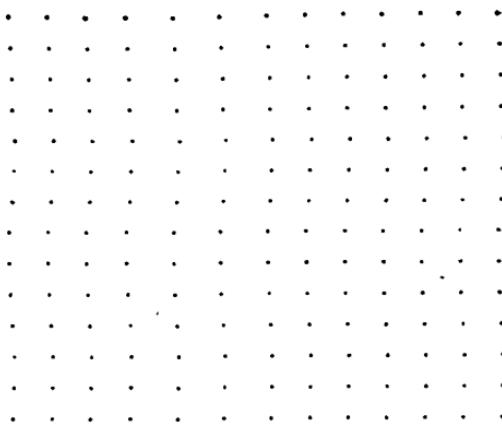
XXXVII

Йўқ, ҳислари совуди әрта;
Эзди кибор ҳаёт сурони.
Жононалар оз фурсат, ўртаб,
Хаёлининг бўлди меҳмони.
Хиёнатлар бевақт толдирди,
Дўстлик, дўстлар кўнглига урди.
Кейин, ҳар кун осонмас ийиб,
Beef-stedks-y³³ сомсага тўйиб,
Сўнг шампанга қонмоқ шундақа,
Бош беомон оғриган кезлар
Сочолмайди у тиғдор сўзлар.
Бўлса ҳамки олов, шумтака,
Қизиқтирмай қўйди охир ҳеч
Жангу жадал, найзаю қилич.

XXXVIII

Келмишдир у мубтало бўлган
Дард сабабин аниқлаш они:
Мисли инглиз *ғашлиги* олган,
Алқиссанки, рус *хафақони*
Аста-секин чулғамиш уни.
Йўқ, худога шукр, ўзини
Ногоҳ отиб қўйгани йўқ ул,
Лек яшашдан совиди буткул.
Фамгин, *Chid-Haroldдек³⁴*, синик
Даргоҳларда кўринап яна.
На гийбату на қарта ва на
Хумор кўз, на ошкор хўрсиник
Этар эди кўнглига таъсири;
Ҳеч нарсани хушламас тақир.

XXXIX. XL. XLI

XLII

Эй, кибор эл жилвагарлари!
У энг аввал тарқ этди сизни.
Рост, ҳавоий оҳанг зарблари
Дилгир қилас бу ёшда бизни.
Бирон хоним нутқида кам-кам
Учрас балки Сей³⁵ билан Бентам³⁶,
Лекин улар суҳбати зинҳор
Бемаънидир, гарчи беғубор.
Тағин улар жуда бегуноҳ,
Кўп улуғвор, беҳад оқила,
Диёнатга қалблари тўла,
Эҳтиёткор ва зийракнигоҳ,
Эркак зоти яқин йўламас,
Кўрсанг, зиқлиқ бошланади, бас⁽⁶⁾.

XLIII

Эй, навниҳол, маъсум гўзаллар,
 Петербургнинг тош йўлларидан
 Аравалар кечки маҳаллар
 Сизни олиб кетарди бирдан;
 Ҳа, сиздан ҳам Евгений кечди,
 Қизгин айшу сафодан қочди.
 У қамалиб олиб ётоққа,
 Эснаб, қалам тутди ёзмоққа,
 Уринди-ю, бу заҳматли иш
 Кўнглин қилди беҳузур, қалам
 Унга ҳамдард бўлмади, у ҳам
 Бўлмади бир тажанг элга әш
 Ки, бу элни нетгум ёзиб мен,
 Ўзим, ахир, унга мансубмен.

XLIV

Бекорликка у яна содик,
 Қалб бўшлиғи солиб қийноққа,
 Киришди у — мақтовга лойик
 Ўзгалардан ақл олмоққа.
 Китобларни токчага тизди,
 Ўқиб-ўқиб, уқмади, безди:
 Унда — алдов, дилгирлик, ёлғон,
 Ё бемаъни, ёки бевиждан.
 Ҳаммасида турға риёзат,
 Ҳаммасида — ривоят сийқа,
 Кўза — янги, сув ўша — қуйқа.
 Аёллардек ташлаб, ниҳоят,
 Чанг қоплаган токчага шартта
 Тортди қора — мотамий парда.

XLV

Кечиб кибор даврадан мен-да,
Ғалвалардан этак қоққандим.
Биз топишиб дўстлашдик шунда,
Кўп сифати менга ёққанди:
Хаёлларга зўр садоқати,
Ўхшаши йўқ ажаб ҳолати,
Кескин, совуқ феъли ҳам маъқул.
Мен — қаҳрли, маъюс әди ул;
Ишрат шавқин билардик андоқ;
Иккимиз ҳам ҳаётдан тўнган,
Қалбимизнинг олови сўнган.
Умримизнинг тонгларидаёқ
Икковни ҳам кутарди нари
Кўр толею одамлар қаҳри.

XLVI

Яшаб фикр қилгувчи инсон
Инсонларга нафратсиз бўлмас.
Ҳисли юрак топмагай омон —
Қайтмас кунлар шарпаси қўймас:
У дил мағтун бўлолмас, ҳайҳот,
Унга илон бўлгай хотирот,
Уни ўқинч кемиргай абад.
Бир назокат сингдирап фақат
Бунинг бари сўзлаш тарзига.
Онегиннинг тили аввало
Лол қолдирди мени, сўнг аммо
Кўниқдим мен аччиқ баҳсига,
Заҳар ҳазил сўхтасига ҳам,
Мудҳиш шеърий қитъасига ҳам.

XLVII

Ез палласи бирга кездик кўп.
Тунги само Нева устида
Ложуварду ёруғ әди хўб;
Ўйноқи сув ўз кўзгусида
Кўрсатмас ой — Диана аксин.
Биз эслашиб ўтмиш қиссасин,
Кечган муҳаббатни этдик ёд.
Боз туйфуга чўмиб, беғам, шод,
Ул хайриҳоҳ тун ҳавосидан
Лаззат бердик жимгина жонга!
Уйқусида яшил ўрмонга
Келтирилган тутқундек шу дам
Учдик хаёл қўйнида тамом
Еш умрнинг кўклами томон.

XLVIII

Надоматга тўлиб юраги
Харсангошга суюнганча тек,
Онегиним ўйчан туради
Ўз тасвирин чизган шоирдек.
Жимжит әди ҳаммаёқ, холос —
Қоровуллар берарди овоз.
Келур Милён кўчасидан гоҳ
Араванинг тақ-туқи иогоҳ.
Эшкак уриб танҳо бир қайиқ
Сузар әди мудроқ дарёда;
Бизни асир этди — нарёғда
Янгроқ бурғу, оташин қўшиқ.
Лек лазизроқ бу тун ароси
Торкватонинг шеърий садоси!³⁷

XLIX

Хей, сиз, Ядронденгиз³⁸ мавжлари!
О, Брента!³⁹ Кўргумдир сизни!
Илҳомларим тинсиз мавжланиб,
Тинглай соҳир товушингизни.
Муқаддасдир бу сас Апполон
Авлодига⁴⁰. Магрур Альбион
Созидан у менга эш, дилдош⁴¹.
Венеция диёрининг ёш —
Гоҳ сўзамол, гоҳо индамас
Гули билан Италиянинг пок
Туни сирли қайиқда бебок
Эрк қўйнида сузарман сармаст.
Ул малакдан олурман билиб
Петрарка⁴² ва муҳаббат тилин.

L.

Келармикин эрким замони?
Келгин энди! — дея зорлайман.
Денгиз узра очиқ ҳавони
Кутиб, оқ елканни чорлайман⁽⁷⁾.
Бўрон ридосига ўраниб,
Озод тўлқинлар-ла уриниб,
Озод йўлим бошларман қай чоқ?
Асов адоваратли тўнг қирғоқ
Қолсин энди. Энди кўз тикай
Чошгоҳ мавжи жавлонларига
Ҳам Африкам осмонларига,⁽⁸⁾
Тунд Россиям ўйлаб энтиқай:
Севгим, дардим диёридир у,
Юрагимнинг мозоридир у.

L I

Тайёр әди мен-ла Онегин
Ўзга диёрларни кўрмоққа.
Тезда тақдир бизни ва лекин
Узоқ замон қўйди фироққа.
У чоғ вафот қилди отаси.
Қарзчиларнинг очкўз тўдаси
Евгенийни ўради дарҳол,
Ҳар бирида ўзга арзи ҳол.
Даъволардан ҳазар қилганча
Ўз чекидан бўлдию рози
Қарзларига кетди мероси,
У зиён ҳам кўрмади унча.
Амакиси ўлишин ё у
Билдимикин олдиндан, ёҳу!

L II

Чиндал ҳам иш бошқарувчидан
Дафъатанда олди у бир хат:
Чол тўшакда бетобмиш жуда,
Ризолашув истармис беҳад.
Ўқибоқ бу мунгли хабарни
Дарҳол лозим топди сафарни.
«Почтавой»да елди у бирдан,
Уни эсноқ тутди ҳозирдан.
Мерос ҳаққи, шайлайди шу чоқ
Оҳу зорни, найранг, ёлғонни.
(Шундан бошлаб әдим достонни);
Кўрди, етгач қишлоққа бироқ —
Амакиси тахта узра тек
Ётар тупроқ кутган совғадек.

LIII

Қўра гавжум — барча парвона;
Ҳар томондан, сўниб юзлари,
Келишарди дўсту бегона
Ҳамда дафн ишқибозлари.
Марҳумни ҳам қўйишди ерга.
Поп, меҳмонлар еб-ичди бирга.
Сўнг гердайиб тарқалди мажъул,
Гўё ишга бўлдилар машғул.
Қишлоқидир Онегин энди,
Ер-сувгаю ўрмонга хўжа.
Аслида-чи, шу фурсатгача
Бетартибу исрофгар әди.
Энди мамнун — у йўлни ташлаб,
Неларгадир олди алмашлаб.

LIV

Икки кунча сокин далалар,
Жилғаларнинг жилдирашлари,
Қуюқ, салқин эманзор — булар
Янгичадек туюлди бари.
Тепа, дашту дарахтзор лекин
Учинчи кун бермади таскин.
Сўнг уйқусин келтириди чунон,
Кейин эса кўрди у аён —
Қишлоқда ҳам ўша дилгирлик.
Гарчи бунда на бир кўча бор,
На сарою на бал, на ашъор,
Хафақонлик айлаб тихирлик,
Соя ва ё вафодор хотин
Каби унга эргашар бетин.

LV

Мен туғилдим осуда ҳаёт
Хамда қишлоқ жимлиги учун;
Овлоқларда күйларим обод,
Хам ижодий ўйларим бутун.
Мен бокира онларга фидо —
Кўл бўйларин кезаман шайдо.
Far niente* — умримга ғоя,
Ором дея, эркинлик дея
Ўйгонаман ҳар куни наҳор:
Оз ўқийман, кўп ухлаб фақат,
Қизиқтирмас ўткинчи шуҳрат.
Иилларимни шу йўсин бекор
Энг баҳтиёр кунларимниңг шод
Соясида ўтказдим, ҳайҳот!

LVI

Гуллар, севги, эркинлик, қишлоқ,
Далалар! Мен сизга фидоман.
Онегиндан ўзимнинг мутлоқ
Фарқим айтиб шодман жуда ман.
Истеҳзоли ўқувчим токи,
Аллақайси ноширми ёки
Бирон туҳмат бандаси нохос
Феъл-авторим айлабон қиёс,
Демасинким, ул мағур шоир
Байрон каби мен ҳам навода
Ўз тасвирим этдим ифода;
Гўё бошқа одамга доир
Достон битмоқ биз учун душвор,
Шоир ўзин айлармиш ошкор.

* Бекорчилик, эркинлик (*итальянча*).

LVII

Айтиб ўтай, барча шоирлар
Бир хаёлкаш севгига ёрдир.
Менга азиз лавҳалар, сирлар
Тушларимда азалдан бордир.
Қалбимда жо эди бариси:
Сүнг тиргизди илҳом париси:
Мен беармон куйладим суюб
Соф омолим — тоғлар қизиу
Солғирдарё асиralарин.
Энди сиздан, азиз жўралар,
Менга шундай савол таралар:
«Созинг ким деб ун чекар сарин?
Рашкчи қизлар тўдаси аро
Сен қай қизга баҳш этдинг наво?

LVIII

Илҳомингни қўзғаб қай нигоҳ,
Ҳадя этур меҳрини, ширин,
Сенинг ўйчан куйларингга гоҳ?
Ўзи кимга топингай шеъринг?»
Худо ҳаққи, ҳеч кимга, дўстлар!
Телба севги ғалвасин бўзлаб,
Мен бошимдан кечирдим нолон.
Бахтиёрdir, кимки ишқ билан
Қоғиянинг жазавасини
Қўшиб, шеъриятнинг муқаддас
Ингроқларин орттиrsaю, бас,
Петраканинг босиб изини,
Таскин топса, шон ҳам топса зўр!
Мен севганда эдим гунг ва кўр.

LIX

Севги ўтди, илҳом париси
Зулмат фикрим ёритди хиёл.
Озодману излайман кезиб
Сеҳрли сас, туйғу ва хаёл.
Езаману йўқ дилда ғамим,
Чизмас энди ҳушсиз қаламим
Чала шеърлар ёнига шошиб
Аёл оёқчасин ва бошин.
Қайта ёнмас юракдаги кул,
Қийналаман, ёшсиздир кўзим
Ва ҳадемай бўронлар тўзиб,
Сўнар, сўнар руҳимда буткул;
Ўшанда мен ёзурман ростдан
Йигирма беш қўшиқли достон.

LX

Ўйлаб қўйдим асарнинг шаклини,
Ҳам исмини қаҳрамонимнинг.
Ҳозирча мен биринчи фаслин
Туталладим шу достонимнинг.
Сўнг диққат-ла қараб чиқдим хўб,
Зиддиятлар унда жуда кўп.
Аммо энди тузатмам ҳар зум,
Цензурага тўларман қарзим.
Чайнаш учун танқидчи халқи
Меҳнатимнинг меваси тайёр.
Боргил, Нева бўйларига бор,
Эй, чақалоқ ижодим, балқи!—
Хизмат қилиб, менга шон келтири,
Шов-шув, бўхтон ва сурон келтири!

ИККИНЧИ ФАСЛ

O Rus*
Hor⁴³
O, Русь!..⁴⁴

I

Ул Евгений зериккап қишлоқ
Гүша эди ажойиб, якка.
Бунда пок завқ шайдоси бироқ
Шукроналар айтур фалакка.
Сой бўйида шундоқ шоҳона
Туар эди танҳо кошона,
Шамоллардан тўғсанди тоғлар.
Яшиар эди яқин-йироқлар —
Яйловлару олтин экинзор.
Элас-элас қишлоқ кўрингай,
Унда-бунда пода урипгай.
Ташлаб қуюқ кўлкаю шохсор,
Қаровсиз бир катта боғ туар,
Унда маъюс парилар юрар.

* О, қишлоқ!.. Ҳораций (лотинчা).

II

Солинмиш ул муҳташам қаср
Барча улуғ қасрларга хос.
Мустаҳкаму тинчу бекаср,
Ўтмишнинг дид-идрокига мос.
Бўлмалари — баланд, сафоли,
Меҳмонхона — гулдор матоли,
Деворда шоҳ суратлари бор,
Печлари ҳам силлиқ, кошиндор.
Букун бари эскирмиш алҳол,
Тўғриси, мен билмадим, нечун.
Лекин менинг дўстгинам учун
Қизиги кам, шундан эҳтимол,
Тинмай эснар ушбу паллада
Бу унф бўлган қадим қалъада.

III

У жойлашган хонада қирқ йил
Оқсоч билан уришиб, филҳол,
Деразага қараб муттасил,
Пашша эзиб ўтди ўтроқ чол.
Бари оддий бунда: пол — эман,
Икки дулаб*, стол, пар диван,
Сиёҳдоғ йўқ бирон ерида.
Дулабларни очди: бирида
Харж дафтари ётибди абгор,
Биттасида қатор кўзалар —
Олмашароб, мусаллас улар,
Саккизинчи йил тақвими** бор.
Чол иши кўп бўлиб эрта-кеч,
Китобларга қарамаган ҳеч!

* Дула́б — шкаф.

** Тақвим — календарь.

IV

Ўз мулкида Евгений ёлғиз,
Вақт ўтқазиш учунгина шод,
Этмоқ бўлди аввало таъсис
Бунда янги усул, тартибот.
Дашт-саҳронинг бу нири сўғин
Қадим қуллик бўйинтуруғин
Алмаштирид божку солиққа;
Қул ҳам шукр айтди борлиққа!⁴⁵
Бир ҳисобдан қўшниси бироқ
Сезиб бунда даҳшатли зиёп,
Бир чеккада тумшайди ёмон,
Маккорона илжайди бирор.
Ҳамма бирдаи ҳукм этди: бешак,
Онегин кўп хатарли тентак!

V

Дастлаб ҳамма йўқларди уни.
Лекин катта йўлдан эшиштгач
Араванинг тақа-туқини,
Қароллари орқа эшикдан
Дон айғирин тутқазар шу тоб,
Қочиб қолар Онегин шитоб.
Бу қилиқдан хўрлапиб беҳад,
Барча узди дўстликни минбаъд.
«Қўшни — нодон, эси ҳам бутмас,
У — фармазон,⁴⁶ қирмизи чоғир
Ичар фақат, қўшилмас тақир;
Хонимларнинг қўлларин тутмас;
Ҳа дер, ӣўқ дер, демас лаббай, ҳўш...»
Умум фикри шунаقا похуш.

VI

Ўша пайтлар ўз қишлоғига
Бир заминдор суріб келиб от,
Худди шундай гап-сўз ўқига
Нишон бўлиб қолган эди бот.
Владимир Ленскийдир ул,
Ҳеттингеннинг⁴⁷ руҳида буткул,
Қўркам, айни гуллаган тўлиб,
Шоир эди, ҳам Кантга⁴⁸ муҳиб.
Олис Олмон юртидан бу зот
Келтирганди урфон гулларин,
Эркинликнинг пок орзуларин,
Руҳи жўшқин, гаройиб, озод.
Нутқи оташ, елкага ошибб
Тушган қора, қўнғироқ сочи.

VII

Кибор давра ғаҳшу фисқининг
Нафасидан сўлмай тамоми,
Илитарди қалбини унинг
Дўст саломи, қизлар каломи.
Содда эди маъсум юраги,
Йўлдош эди орзу-тилаги.
Дунё кўрки, ғалваси — на сир,
Ёш ақлни этганди асир.
Ширин ўй-ла овутар аммо
Ўз қалбини, борса гумонга;
Бизнинг ҳаёт ғояси унга
Жўмбоқ эди, қизиқ муаммо;
Бош қотириб мудом бегараз,
Мўъжизалар айларди фараҳ.

VIII

Ишонарди, жондош ўша қалб
Ўзи билан топишар бир күн
Ва ўртаниб, зориқиб, алқаб
Фақат уни кутади ҳар күн.
Ишонарди, унинг шаънига
Дўстлар шайдир ёв кишанига,
Қўллари ҳеч титрамай бирин,
Синдиради туҳмат шамширин;
Тақдир раво кўрган қисмат бор,
Элнинг азиз дўст-халафлари .
Ва уларнинг ўлмас сағлари
Ҳаммамизни қачондир бир бор
Сўнмас нур-ла ёритгай албат,
Бу дунёга бахш этгай роҳат.

IX

Ағсуслари, қахру ғазаби
Ва толега тоза муҳаббат,
Шуҳратпинг ҳам аччиқ азоби
Қонларипи қайнатди барвақт.
У соз билан кездию замин,
Кўрди Шиллер, Гёте⁴⁹ оламин,
Ул зотларнинг шеър оташида
Елқинланди юраги жуда;
Ҳаргиз илҳом париларин у
Хижолатда қўймади, масрур,
Қўшиқларда сақлади мағрур
Энг бокира туйғуларин у;
Сақлади пок орзулар эркин
Ҳам улуғвор соддалик кўркин.

X

У севгиви куйларди бехуд,
Соддадил қиз хаёл дунёси
Еки гўдак тушидек, ёхуд
Мисли сирлар, оҳлар худоси —
Сокин само саҳросида моҳ
Кўшиқлари равшан ва дилҳоҳ.
У куйларди ғамни, фироқни,
Ниманидир, йироқ-йироқни.
Куйлар олий хаёл гулларин
Ва сукунат қўйнига қайноқ
Кўз ёшлари бир замон узоқ
Томган ўшал олис элларин;
У, ўн саккиз ёшида ҳаёт
Сўлғин гулин куйларди, ҳайҳот.

XI

Иқтидорин бу даштда фақат
Қадрлайди Евгений танҳо.
Кўшиларнинг суюқ салтанат —
Базмлари ёқмайди асло.
Қочар, шовқин гурунгдан кечар.
Топган гапи уларнинг — пичан,
Ургуғ-аймоқ, шароб, итхона,
Пок туйғудан йўқдир пишона.
Порлар унда на бир шеърият,
На ўткир дид, на теран нақл,
Зиёланур на комил ақл,
Учқун берар на бирор санъат.
Хотинларин сухбати бироқ
Бундан кўра яна спийқароқ.

XII

Ленский хўб хушифеъл, бадавлат;
Бир куёвдек олинар пешвоз;
Қишлоқ жойда шу асли одат...
Ҳамма ҳам ўз қизини бехос
Мўлжаллайди шу чала русга,
Қаён борса, суҳбат ҳам ўзга
Ранг олади, сўз айтса қайси,
Бўйдоқликнинг йўқ, дейди, файзи.
Қўшни чойга даъват этилар,
Дуня қўйиб узатади чой,
Шивирлашар унга: «Ҳара, ҳой!»
Сўнгра мезбои гитар келтирас:
Қиз чийиллар: (парвардигорим!)
«Қўргонимга кел энди, ёрим!..⁽⁹⁾

XIII

Никоҳ номли кишаңга бироқ
Ленскийда йўқ әди ҳавас.
У Онегин билан собитроқ
Дўст тутиансам дерди бегараз.
Топишдилар. Тўлқин билан тош,
Шеър ва наср, муз билан оташ
Буларчалик бўлмас хилма-хил.
Бир-бирига қарши икки дил
Аро аввал бўлди совуқлик;
Кейин ҳар куи учрашдилар, бас,
Дўст бўлдилар сира ажралмас,
Аста пайдо бўлгач ёвуқлик.
Ўзим шоҳид, одамлар мутлоқ
Бекорликдан дўстлашур шундоқ.

XIV

Шу дўстлик ҳам йўқ лекин бизда.
Суриб бари хурофий изни,
Биз барчани йўқ санаймиз-да,
Якто деймиз бир ўзимизни.
Биз ҳаммамиз Наполеонмиз,
Бизга бирдай қуролдир жонсиз
Иккисёёқ жамики жонзод,
Кулгулидир, ётдир ҳиссиёт!..
Йўқ, кўплардан дуруст Опегин;
Одамларни билса-да, албат,
Ва улардан қилса-да нафрат,
(Истисносиз қонун йўқ) лекин
Баъзиларни заб фарқлар эди,
Эзгу ҳисни ардоқлар эди.

XV

Бир табассум билан тинглар у
Шоирининг ўтли сўзларин.
Беқарор ўй-фикрларию
Мудом ёниб турган қўзлари
Янгиликдир Опегин учун;
Тез ичига ютарди беуи
Келиб қолса бир совуқ қалом,
Ўйлардики, телбалик тамом
Сўзин бўлмоқ, жўшса ботини;
Ҳукмин ўқир менсиз ҳам замон,
Майли, ҳозир яшасин омон
Ўйлаб дунё камолотини;
Маъзур ўлсин, майли, ёш юрак,
Шошиғилигу ўту гулдурак.

XVI

Ҳамма нарса икки дўст аро
Мунозара қўзғар хирадлиғ:
Аждодларнинг шартномаси⁵⁰ ё
Фан маҳсули⁵¹, неклиғ ва бадлиғ.
Қолмас асрй бидъатлар бари,
Ажалининг ҳам машъум сирлари,
Сўйланадир ҳаёт ва қисмат,
Ҳукм айтилур барига албат.
Фикру хаёл ўтида гоҳо
Ёниб-ёниб шонрнинг жони,
Ўқиб кетар Шимол достони
Парчаларин⁵². Евгений аммо
Фаҳм этмаса ҳамки кўп теран,
Тинглар эди тавозеъ билан.

XVII

Икки дарвиш фикрини кўпроқ
Банд этарди завқу эҳтирос.
Ҳиссиётга берилмай бироқ,
Сўйлар эди Онегин нохос
Афсуслару армонлар билан;
Бахтиёрдир, тугёнлар билан
Ёниб, охир қўл силтаган зот.
Бахтилоқ, ким баридан озод —
Кўмса ишқни айрилиқ билан,
Хусуматни гийбат билан ё,
Эсиаб хотин, дўстлари аро
Боқмаса рашқ, гайрлик билан.
Бахтилидир, ким боболарнинг бор.
Ҳалол молин қилмаса қимор.

XVIII

Биз, хирадманд жимлик байроби
Соясида топаркан паноҳ,
Эҳтироснинг сўниб маёғи,
Сўнг кулгули туюларкан гоҳ
Бизга ишқнинг әрку шиддати
Ва кечиккан сўнгги даъвати,—
Ювоштина бўлиб шунда биз
Тингламоқни маъқул кўрамиз
Ўзгаларнинг туғёнли сўзин,
Чўғ солади улар юракка.
Кулбасида бир ўзи якка
Қолган қари аскар шу йўсиг
Шўх, шопмўйлов ёшларнинг қайноқ
Суҳбатига тутадир қулоқ.

XIX

Гувлаб турган олов ёшлик ҳам
Ҳеч нарсани яширмас алҳол.
Ғараз, севги, қайғу, шодлик ҳам
Енишларда фош бўлур дарҳол.
Муҳаббатда қари аскардек
Онегин ҳам тинглар эди тек —
Севиб туриб кўпгил иқрорин
Шонир нечук фош этур борин;
У покиза вижданни сасин
Софлик билац айлайди ошкор.
Билиб олди Евгений ҳам бор
Ёш севгининг ажиб қиссасин.
Ҳисга тўлуғ бу ҳикоят, бас,
Бизга букун янгилик эмас.

XX

У севарди, оҳ, бизнииг ёшда
Ҳеч ким буидоқ севолмас, мунгли,
Фақат маҳқум севмоққа бошдан
Бир шоирнинг девона кўнгли:
Ҳамма жойда мудом бир хаёл,
Бир одатий орзу, бир малол.
Бездиргувчи йироқ-йироқлар,
На кўп йиллар кезган фироқлар,
Илҳом париларига ва па
Фидо бўлган онлар хаёли,
На бегона юртлар жамоли,
На илму фан, на шўх тантана —
Ўзгартмади пок ўт аро зор
Ёнган унинг руҳини зинҳор.

XXI

Ўсмирликдан Ольгага асир,
Учрамай дил қийноқларига,
Ийиб, шоҳид бўлганди, ахир,
Қизнииг гўдак қилиқларига;
Еши дараҳтзор қўйинида ул дам
Завқларига бўлганди ҳамдам.
Оталари — жон қўшнию дўст,
Қудаликдан дейишарди сўз.
Латофатга йўғрилиб буткул,
Сокин, хилват боғ паноҳида,
Ота-она кўз-нигоҳида
Очилганди бир марваридгул,
У бир гулки ўтлоқда нари,
На капалак кўргай, на ари.

XXII

Бахш этганди шоирга у қиз
Ёш қувончнинг илк тушларини.
Үй-хаёли жоиллантирди тез
Найин нола этишларини.
Кечиринг, эй, дилкаш ўйинлар!
Севди қалин ўрмонни йиллар,
Жимлик, хилват жойларни севди,
Тунни, юлдуз-ойларни севди;
Ойни севди — само чарогин,
Бахш этгандиз унга бир пайт биз
Кўзёш, зулмат аро сайримиз,
Сирли азобларнинг мароқин...
Энди ойга тикканда кўзни,
Кўргаймиз бир хира фонусни.

XXIII

Камтар эди қиз, итоаткор,
Ҳамиша тонг мисоли қувноқ;
Шоир умри каби беғубор
Ва муҳаббат бўсасидек пок.
Осмон янглиғ мовий у кўзлар,
Табассумлар, жаранг овозлар,
Заррин кокил ва енгил қомат —
Ольгададир бари... Сиз фақат
Тўғри келган романдан букун
Унинг аксин топурсиз — гўзал.
Шундай қизни севардим аввал,
Кейин жонга тегди у бутун.
Рухсат айланг, ўқувчим, бизга,
Опасидан сўйлайин сизга.

XXIV

Опасининг исми — Татьяна...⁽¹⁰⁾
Бирипчи бор айлаб тадорук,
Зариф саҳфаларни биз, мана,
Бу ном ила этдик табаррук.
Нима дердик? Жәрангдор ва хуш,
Лек бу отда яшайдир нохуш
Үтмиш ҳаёт хотиралари —
Чўрихона асиralари.⁵³
Чин эътироф этайлик: бизда,
Исмимизда дид-нафосат кам, .
(Қўя қолинг шеъримизни ҳам);
Маърифат йўқ вужудимизда,
Фақат ундан юқдани бир оз
Ишвалару қилиқлар, холос.

XXV

Демак, унинг исми Татьяна.
Синглисидеқ у хушрўй эмас,
Ёноқлари ол эмас янга,
Кўзларни кўп ҳайрон айламас.
Бир ёввойи, индамас, ғамлиғ,
Ҳуркак, ўрмон оҳуси янглиғ.
Ўз уйида гўё Татьяна
Ўгай эди, эди бегона.
Эркалана билар қизалоқ
На ота, на онаизорга;
Бола бўлиб бола қаторга
Кирмас, чопмас, ўйнамас қувнок.
Деразанинг ёнида ёлғиз
Хомушгина ўлтиради қиз.

XXVI

Гўдаклиқдан шудир одати:
Дугонаси — ўйчанлик. Аён,
Қизни сокин қишлоқ ҳаёти
Хаёл билан этмиш музайян.
Қўли игна тутмаган тўйиб,
Тиззасига кашталар қўйиб,
Бир парчага на ёз, на қишлиар
Солгани йўқ ипак нақшлар...
Ҳукмронлик белгиси аён:
Қўғирчоқ-ла ўйнаб отига,
Кибор давра тартиботига
Тайёрланар миттигина жон;
Онажони ўргатган не бор,
Қўғирчоққа сўйлайди такрор.

XXVII

Йўқ, Татьяна ўша пайтлар ҳам
Қўғирчоққа қарагани йўқ.
Шаҳардану наъмдан у дам
Бижир-бижир сайрагани йўқ.
Шўхликлар ҳам ёт эди бари,
Узун, қора қиши кечалари
Мурғак дилни, ёқмай эрмаклар,
Асир этди қўрқинч эртаклар.
Энагаси Ольга ёнига
Ўртоқларин мудом тўпласа,
Чаманзорда ўйнасин, деса,
Қўшилмасди тўполонига —
Татьянага на қийқириқлар
Ёқар эди, на шўх қилиқлар.

XXVIII

Секин-секин сўнаркан оқиши
Самовотда ғужгон юлдузлар,
Қиз, тоңглари айвондан боқиб,
Шарқ уфқидан узмасди кўзлар.
Замин кўкси зиё сезадир,
Тонг элчиси — сабо эсадир,
Сўнг порлайдир қуёши талъати.
Қиши чоғлари кеча зулмати
Қоплаганда ярим дунёни,
Ва маъносиз жимлик бошида
Туман кийган ойнинг қошида
Эринчак Шарқ ухлаган они,
Уйқусидан бир пайт ул турар,
Шам нурлари аро ўлтирад.

XXIX

Ешлигидан қизни ромайлар
Ўз домига тортди-ю роса,
Мафтун этди уни ёлғонлар,
Гоҳ Ричардсон,⁵⁴ гоҳида Руссо.
Қиз отаси — соғдил бир инсон,
Яшар ўтган асрда ҳамон.
Йўқ деб ўйлар китобдан зиён,
Ўқимасдан ўзи ҳеч қачон,
Ўйинчоқ деб билар китобни.
Қиз ёстиғи остида кеча
Қайси асар инҳон тоңггача —
Ўйламасди сира бу бобни.
Сўнг хотини тағии петарди —
Ричардсон деб эси кетарди.

XXX

Хотин севар хўб Ричардсонни,
Ўқигани сабабмас аммо,
Ё Ловласдан Грандисонни⁵⁵
Кўрганлиги учунмас авло;⁽¹¹⁾
Бир маҳаллар ўша бўлласи —
Москвалик бегоим ўзи
Ул зотлардан сўйларди эриб.
Ёш куёв-у ўшандада эри,
Бироқ уни хушламасди хўб.
Қизнинг кўнгли эди бошқада,
Қалби, ақли тамом бошқача
Бир йигитни истар эди кўп:
Грандисон ўша бир тўра
Сержант эди, қиморга жўра.

XXXI

Қиз ҳам ўша пўрим йигитдай
Наъмага мос танларди кийим;
Аммо ундан сўрамай-нетмай,
Бошқасига бердилар кейин.
Тарқасин деб алами, чери,
Уддабурро, фаҳмли эри
Қишлоғига жўнади олиб,
Худо билар, ким сўрас ҳолин!
Аввалига йифлаб, талпиниб,
Кетишига сал қолди келин,
Рўзгорига овуиди кейин,
Кўникудию тан берди тиниб.
Кўникума бу — фалақдан ато,
Бахт ўрнини босур бехато.⁽¹²⁾

XXXII

Ниҳоясиз дарду аламин
Аста-секин босди кўниши.
Бир кашфиёт эса оламиш
Тинчлантириди бутқул куну кеч.
Фурсат етиб, тоиди бир чора —
У эрини қилгай идора,
Хокимона кечиргай ҳаёт;
Ҳамма нарса изга тушди бот.
Иш бошига от миниб борар,
Тузлар қишига замбуруғ, бетин,
Харж юргизар, соч қирап хотин,⁵⁶
Ҳар шанбада ҳаммомга кирап.
Жорияни калтаклар бирдан.—
Неки қилса, сўрамас эрдан.

XXXIII

Бир пайт қизлар альбомин қони —
Юрак қони билан безарди.
Полина деб Просковъяни,⁵⁷
Исмин қўшиқ қилиб чўзарди.
Русча «Н»ни фарангча «N»дак
Димоғ билан айтарди андак,
Белин қисган ички тасмача;—
Ўтди, буқун бари бошқача:
Тасма, альбом, бекқиз Алина,
Ҳисга тўлуг шеърий дафтари —
Унтилди оҳиста бари,
Акулькадир буқун Селина.
Кийиб олди охир кейинроқ
Пахталиқ бир гуппию қалпоқ.

XXXIV

Лекин эри севарди жондан,
Аралашмас хотин ишига.
Бор юмушни унга ишонган,
Бегам юрар уйнинг ичида.
Умри кечар осуда, ором,
Дилкаш қўни-қўшни баъзи шом
Келишарди йигилиб бисёр.
Тўпорио очиқ дўсту ёр
Ҳасратлашар, қилишар ғийбат.
Нелардандир хўб қулишарди,
Вақт ўтарди, буюришарди
Чой келтири, деб Ольгага бир пайт.
Кечлик шунда кечар, ҳориган
Меҳмонлар кеч чиқар ҳовлидан.

XXXV

Дилбар ўтмиш расму русмини
Тияч турмушда сақламиш булар.
Қиши куатиш байрами куни
Тўкин келар, қўймоқлар бўлар.
Йилда икки айлашар парҳез,⁵⁸
Хонадонга аргимчоқ азиз,
Фол қўшиғи, яллалар хил-хил.
Троица ҳайитида эл
Тинглар әкан эснаб ибодат,
Эгиб тутам гиёҳ узра бош,
Булар тўкар уч-тўрт томчи ёш;⁵⁹
Қадрлашар квасни ғоят⁶⁰.
Таомлар ҳам тортиларди заб
Даражаю насабга қараб.

XXXVI

Улар шундай қаришди қўша,
Ва ниҳоят, эрин бир сафар
Қабр тортди дарчасин оча,
Марҳум қийди яиги гулчамбар.
Тушга яқин жон берди бу зот,
Аза очиб, кўтарди фарёд
Хотин, фарзанд, қўшни, хешлари...
Софдил эди ҳаддан ташқари,
Хушфеъл эди, оддий, камтарин. .
Энди унинг хоки бошида
Бир лавҳа бор қабртошида:
Ором олур Дмитрий Ларин,
Битта мўмин, гуноҳкор бандা —
Тангри қули, бригадир⁶¹ бунда.

XXXVII

Ленский боз алқаб диёрин,
Келган замон ўз қишлоғига
Бот зиёрат айлаб мозорин,
Бир оҳ чекди қўшни хокига.
Ҳасратлари қўксисда синиб,
«Poor Yorich!⁽¹³⁾— деди хўрсиниб,—
Ўйнатарди мени бир замон,
Мен Очаков нишонин⁶² шодон
Болаликда қандоқ ўйнардим!
Бермоқчиди Ольгани менга,
Етарманми, дерди, у кунга?..»
Шоир ғамга тўлиб ўйларди.
Владимир ўртаниб шу кез
Бир марсия адо этди тез.

XXXVIII

Шунда, худди шундай қабртош
Остидадир ота-опаси.
У зиёрат этди тўкиб ёш...
Э воҳ, дунё меҳмонхонаси!
Унда оний ўримдек бирдан
Илоҳий бир ирода бирлан
Унар, пишар, қулар бир насл,
Боз авлодлар келур муттасил...
Бизнинг бебурд авлод ҳам албат
Унар-ўсар, тошар, ҳовлиқар,
Боболарни қабрга тиқар,
Келур, келур бизга ҳам фурсат;
Набиралар қутлуг бир соат
Даф этишар бизни ҳам агад!

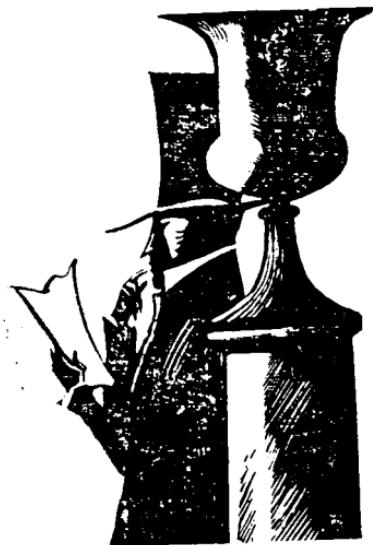
XXXIX

Ҳаёт ила маст яшангиз, шод,
Қувнанг, дўстлар, ғаниматдир дам!
Менга эса ҳечdir бу ҳаёт,
Бу дуйёга менинг меҳрим кам.
Орзуларга силтаганиан қўл,
Лекин олис умидлар нуқул
Юрагимни ўртагай яна:
Қолдирмасдан бирон нишона,
Дунёни тарк этмагим надир?
Шуҳрат учун ёзмадим яшаб,
Лекин баъзан истардим, ажаб,
Топсин мунглуг қисматим қадр.
Ҳеч бўлмаса, бир садо, бир дод
Чин дўст каби этсин мени ёд.

XL

Қай бир дилга етиб бу садо,
Тақдир паноҳ бўлиб барига,
Чўкмай қолур байтларим ва ё
Балки, фано наҳри қаърига;
Балки, (шундай нек умидим бор!)
Бирон нодон шивирлар — донгдор
Суратимга айлаб ишора:
«Шоир әди, о бу бечора!..»
Илоҳалар мухиби, эй, зот,
Шағиқ қўли кексанинг сабил
Шуҳрат тожин силаган эй, дил,
Эй, сен, учқур шеъримни озод
Ўз ёдида сақлаган омон,
Ташаккурим сенгадир ҳамон!

УЧИНЧИ ФАСЛ

Elle était fille, elle était amoureuse,
*Mal filâtre**

I

«Йўл бўлсин? Эҳ, шоирлар қурсин!»
— Хуш қол энди, кетай, Онегин.
«Ихтиёринг, бор, кетавер, сен
Қайда тунаб юрарсан лекин?»
— Ларинларнинг уйида.— «Ажаб!
Афв эт! Унда осонми яшаб,
Кечаларни айламоқ қурбон?»
— Асло.— «Қизиқ, кўурман аён:
Аввал кутиб, келтириб қиём,
(Тўғрими, айт?) куйманиб жони
Оддийгина рус хонадони
Кўргузади иззат ва икром.
Суҳбатларинг кейин то охир —
Оғилхона, канопу ёмгири...»

* У қиз эди, у суйган эди.
Мальфилатр. (*Фарангча*.)

II

— Бунда йўқ ҳеч фожиа, зарап.
«Зерикасан, фожиа шу, дўст».

— Сизнинг кибор оламдан ҳазар,
Менга оддий оила дуруст
Ки, мен унда... «Шоирликми боз?
Худо ҳаққи, бас, азизим, рост,
Нетай, афсус, жўнарсан бу гал.
Менга қара, Ленский, ўшал —
Фикру зикринг, қофиянг учун,
Кўзёшларинг учун сабабкор
Малагингни кўрсам-чи бир бор?
Олиб боргин». — Ҳазиллашма. — «Чин».

— Бўпти. — «Қачон?» — Истасанг, шу оя,
Улар бизни қаршилар шодон.

III

Кетдик.—

Дўстлар отланди охир,
Манзилга ҳам етдилар ўшал.
Гоҳ меҳмондўст ўтмишинг оғир
Манзарати ҳаддан ошди сал.
Маълум удум бўладир бажо:
Тақсимчалар келар — мураббо,
Келтирилар мумланган, тоза
Чоғирлари сақланган кўза.

• • • • • • • • • • • •

IV

Кейин улар әнг яқин йўлдан
Уйга елар чоптириб улог.
Келинг, гапу сўзларга бул дам
Биз яширин тутайлик қулоқ:
— Эснаяпсан, Онегин, жуда?—
«Одатим шу, Ленский».— Бунда
Зерикибсан баттар.— «Йўқ, бир хил.
Далаларга кеч тушди; юғил,
Андрюшка, елсанг-чи, ахир!
Бундай расво жой йўқ ҳаётда!
Ҳа, дарвоҷе, Ларина — содда,
Лекин яхши кампир экан бир.
Менга ўшал мусаллас әнди
Ёмон таъсир қилмаса әди.

V

Татьянаси қайси бири, айт?»
— Анов, Светланадек⁶³ ғамгин,
Хомуш; кириб ўлтирди бир пайт
Деразанинг ёнига сокин.—
«Кичигини севдинг, наҳот сен?»
— Нима бўлти?— «Шоир бўлсам мен,
Унисини танлар эдим бот.
Йўқдир Ольга юзида ҳаёт.
Вандиканинг маъбудасидек⁶⁴
Юм-юмaloқ, ширмойи юзи,
Ҳув ғемаъни осмонда сузуб
Юрган тентак ойнинг ўзидек».
Владимир жавоб бериб тўнг,
Бор йўл бўйи унсиз кетди сўнг.

VI

Онегиннинг келиши эса
Қолдирганди хуши таассурот
Ларинларнинг кўнглида кечада.
Кўшнилар ҳам бўлган эди шод.
Гап кетидан юрар дув-дув гап,
Ҳамма хуғя таъбир топар заб,
Ҳазиллашар, ҳукми беаёв —
Татьянага кўзлашар куёв;
Баъзилари эса рўйирост
Тўй тайин, деб таъкидлар узиб,
Топилмасдан фақат мос узук,
Тўйи тўхтаб қолганмиш бир оз.
Ленскийнинг тўйин-ку обдал
Шу инсонлар ҳал этган кўпдан.

VII

Бундай мишишларни Татьяна
Алам билан тингларди-ю, лол,
Пинҳона бир қувонч-ла яна
Беихтиёр сурарди хаёл.
Юрагига ўйлар солмиш у,
Пайти келмиш, суйиб қолмиш у,
Ерга тушган бир дона буғдой
Баҳор боис жонланур чўғдай.
Тасаввури қизнинг қачонлар
Софинч, меҳр тафтида шундоқ
Тақдирини кутарди муштоқ.
Кўпдан буён қийноқ, гумонлар
Ёнган дилга кўкси тор эди
Ва кимгадир интизор эди.

VIII

Етишди ҳам... Очилиб кўзи,
Ҳа, бу — ўша, бу — ўша!— деди.
Эвоҳ! Энди кечи, кундузи
Унинг билан фақат бапд әди,
Тушлари ҳам... Ҳатто ҳар нарса
Сеҳрли куч ила ҳар лаҳза
Қизгинага эслатар. Бўзлар,
Дилгир қиласар мөхрибон сўзлар,
Жориялар шағиқ нигоҳи.
Ҳасрат аро адо бўлди, бас,
Меҳмонларнинг гапин тингламас,
Бегамларни қарғайди гоҳи,—
Кутмаганда келишиб улар,
Ўзоқ қолиб, әзмалик қиласар.

IX

Энди ажиб эътибор билан
Ўқир бирон лазиз романни
Ва ғаройиб ихтиёр билан
Симиради гўзал ёлғонни!
Хаёлларнинг баҳтли қудрати
Тирилтирган зотлар суврати —
Ё Юлия Вольмар хуштори,
Малик Одил, Де Линар — бари,⁽¹⁴⁾
Ё изтироб ғарзанди Вертер,⁶⁵
Үйқумизни келтирган инсон —
Яъни, тенгсиз ул Грандисон
Хаёлпараст қиз учун бирдир:
Барчасининг аксида ёлғиз
Онегинни кўрар әди қиз.

X

Энг суюкли зотларин яна
Қаҳрамони билиб ўзини,
Клариса, Юлия, Дельфина⁶⁶
Каби тинч ўрмонда кезиниб
Юрап, қўлда хавфли бир китоб,
Ундан излар ва топар шитоб
Сирли жаҳду орзуларини —
Тўлган қалбининг инжуларини.
Ўзгаларниң дарду матлубин
Ўзлаштириб, хўрсинади қиз
Ва хаёлан тўқийди унсиз
Азиз қаҳрамонга мактубин...
Ким бўлса ҳам қаҳрамоним ул,
Грандисон эмас, ҳар тугул.

XI

Бир замонлар оташин шоир
Созин юксак пардада чертиб,
Қаҳрамонин кўрсатарди бир —
Баркамоллик тимсоли этиб.
Ҳассослигу оқиллик уйғун
Ва ҳамиша поҳақ бир қувғин,
Аммо истарали, имонли
Яратарди азиз сиймони.
Пок туйғулар истилосида
Ҳамиша ҳам жўшқин қаҳрамон
Тайёр эди бўлмоққа қурбон,
Сўнгги бобнинг интиҳосида
Жазо топиб ёмонлик ва кож,
Кияр эди яхшилик гултоҷ.

XII

Ўшал ўйлар қолмиш туманда,
Насиҳатлар эснатар буткул;
Ёмонликининг букун романда
Қўли баланд, музafferдир ул.
Британия илҳом париси
Ёлғонлари — шеъри бариси
Қиз уйқусин нотипч этгандир,
Сигингани — хаёлчан Вамцир,
Ёки Мельмот — қайгули дайди,
Мангү ўлмас Агасфер, Корсар
Ва ё сирли — жобир Сбогар;⁽¹⁵⁾⁶⁷
Лорд Байрон ҳам нозик танлайди
Ҳатто новмид худбинликка мос
Тушкун романтизмдан либос.

XIII

Дўстлар, сўзим мен шарҳ этурман,
Ҳукм ўқилиб балки самода,
Шоирликни мен тарк этурман
Жиннилигим тутса, мабодо.
Феб⁶⁸ таҳдидин илмай назарга,
Бош әгурман вазмин насрга.
Эски усул романи-ла ман
Шод шомимни балки безарман.
Ёвузликкинг сирли дардини
Мен даҳшатли этмам ривоят,
Соддагина қилгум ҳикоят
Бир оила ҳаёт тарзини.
Тасвир этгум севги ҳолатин,
Ҳам ўтмишнинг урфу одатин.

XIV

Ёагум ота ёки амаки —
Чолнинг содда гуфторларини,
Болаларниг аргувон таги, —
Булоқбоши дийдорларини;
Бадбаҳт рашикнинг қийноқ тошлари,
Ҳижрон, кейин яраш ёшлари,
Уриштириб яна, ниҳоят,
Никоҳ баҳтин этгум иноят...
Едимдадир ўтган айёмлар:
Севгилиминг пойида ўзим,
Ғамга тўлуг мұҳаббат сўзим,
Эркалашлар, ёниқ қаломлар
Тилларимдан тўкилгай әди...
У гаплардан йироқман энди.

XV

Татьяна, о, жоним, Татьяна!
Энди сен-ла ёшлар тўқай мен.
Пўрим ғаддор қўлига, мана,
Бериб қўйдинг тақдирингни сен.
Жоним, адо бўлурсан, аммо
Аввал нурли умидлар аро
Хилват сафоларни кўзларсан,
Ҳаёт лаззатларин изларсан;
Ичгунг ширин истак оғусин,
Қувиб юрар сени орзуласан,
Сен ҳар қайдга этгуңг қайгулар
Бахти висолларнинг оғушин.
Ҳамма жойда қаршингда шайдир —
Машъум қаттолгинанг яшайдир.

XVI

Таъқиб әгар қизни иши дарди,
Қайғурарди кирса ҳам боққа.
Бирдан кўзи жим юмиларди,
Эринарди қадам босмоққа.
Кўкраги тик, юзлари лов-лов
Ёнар, чулғаб лаҳзалик олов,
Лабларида нафас қурийдур,
Қулогида — шовқин, кўзда — дур...
Кеч тушади. Ой қезадир ул
Чексиз само сўйлари аро.
Дарахтзорнинг қуйлари аро
Қўшиқ бошлар хушнаво булбул.
Ухламасдан Татьяна лекин,
Энагага сўз қотар секин:

XVII

«Уйқум келмас, бибижон, кўп дим!
Дарчани оч, ёнимга ўлтири». —
— Нима бўлди, Таня? — «Зериқдим,
Кел, ўтмишдан гаплашайлик бир».
— Нимасини гаплашамиз, айт?
Ёвуз жинлар, қизлардан бир пайт
Росту ёлғон гапларни хиёл
Сақлар эди бу қурғур хаёл.
Қоронғудир энди у замон:
Билганларим ердадир, болам,
Бир оёғим гўрдадир, болам!.. —
«Сўйлаб бергин мепга, бибижон,
Ўша ўтган замонлар бир пайт
Сен ҳам кўнгил қўйғанмидинг, айт?»

XVIII

— Эҳ, болам-а, ишқдан у замон
Гап бормиди сира, айнонай!
Бу дунёдан йўқса, бегумон,
Қувар эди мени қайнонам.
«Биби, қандоқ эр қилдинг унда?»
— Қизим, худо ҳукми ҳам шунда:
Мен ўп учда бўлган у чогим
Ваням ёшроқ эди, чирогим.
Икки ҳафта совчилар тизим,
Қатнаб-қатнаб, охири отам .
Фотиҳани ўқиди, у дам
Қўрққанимдан йиғладим сим-сим.
Аввал сочим ўрдилар силаб,
Сўнг черковга элтдилар куйлаб.

XIX

Ет бир уйга узатдилар ҳам...
Вой, тинглагил, ахир, гапимни...
«Оҳ, бибижон, бибижон, бир ғам
Эзяпти ёмои қалбимпи:
Дейман, йиғлаб фарёд этай мен!..»
— Сен бетобсан, қизим, нетай мен,
Парвардигор, асрагил ўзинг!
Нима лозим бўлса, айт, қўзим...
Кел табаррук сувдан сепай ё,
Ёняпсан-ку... — «Йўқ, соғдир бу жон,
Мен-чи, севиб қолдим, бибижон!»
Болам, сенга ёр бўлсин худо!—
Кампир титрар, дуо ўқилар,
Озгин қўллар ила чўқинар.

XX

«Севиб қолдим», — энагага қиз
Шивирлайди ўксиниб яна.
— Сен бетобсан, бағрим, шубҳасиз.—
«Кўйгил, суйиб қолдим мен, эна».
Бу чор порлаб самонинг ойи,
Татьянанинг сўлғин чиройи
Еришади ипак зиёда,
Сочлари ҳам ёйиқ, афтода,
Томчи ёши ва навниҳол қиз —
Билан бедор бу ярим кеча
Оқ рўмлли, пахталик нимча
Кийган биби ёришар шу кез.
Ҳамма нарса мудрар нарида
Тинч, илҳомбахш ойнинг нурида.

XXI

Ойга боқиб Татьяна хиёл,
Қалби учар узоқ-узоқда...
Туйқус бошга келур бир хаёл...
«Биби, мени қолдир ётоқда.
Бергил фақат қаламу қоғоз,
Берироқ сур столни бир оз.
Кечир, тезда ётаман». Мана,
Жимлик ичра ёлғиз Татьяна.
Ой ёритар. Ёзар, тиришар,
Хаёлида Онегин танҳо,
Соддагина мактубда, эвоҳ,
Бокира қиз севгиси яшар.
Нома битди, букланди... Фақат,
Татьянажон, кимгадир бу хат?!

XXII

Гўзалларни кўргаимап, жуда
Аёз каби совуқ, ялтироқ.
Елворишлар кетур беҳуда,
Ақл етмас уларга мутлоқ.
Кўп ажабдур кибру ҳавоси
Ҳам табиий фазлу сахоси.
Рости, қочдим улардан тамом,
Даҳшат ичра ўқидим мудом —
Манглайида дўзах лавҳаси:
Умидларинг ташлагил зинҳор⁽¹⁶⁾,
Улар учун кулфат — ишқ, изҳор,
Қўрқитишидир завқу ҳаваси.
Балки Нева бўйларида сиз
Шундай хонимларни кўргансиз?

XXIII

Ювошгина маъшуқлар аро
Бордир бошқа нозациилар ҳам —
Ўзларига фақат маҳлиё,
Үтли оҳу мақтовга бегам.
Хўш, не топдим ҳайрат ичра ман? —
Бешафқат бир атвори билан
Муҳаббатни чўчитиб улар,
Яна қайта жалб эта билар.
Ҳеч бўлмаса, жиндек шафқати,
Ҳеч бўлмаса, жарангдор овоз
Меҳрибондек туюлар бир оз;
Қўлдан кетиб эрку тоқати
Боз соддадил ошиқ бечора
Ёр кўйида бўлгай овора.

XXIV

Гуноҳкорми Татьяна букун,
Учиб тоза кўнгил арзига,
Ёлғонларга ётлиги учун,
Ишонгани учун орзуга?!
Рост ҳисларга бўйсуниб, ёҳу,
Севганими, унинг гуноҳи?
Ишонч, ахир, айбими? Худо
Ўзи унга айламиш ато
Нотипч хаёл, тасаввур — енгил,
Тирик идрок, эрқ этиб йўлдош,
Инъом этмиш қайсаргина бош,
Нозик ҳамда оташин кўнгил.
Андишасин енгса туйгу-ҳис,
Наҳот, уни кичирмайсиз сиз?

XXV

Сатанг хоним ўйлар совуққон:
Бу Татьяна чиндан суядир.
Бир бегуноҳ гўдакдай ҳар он
Ишқ ўтида ростдан куядир.
Бу қиз демас: айлаймиз таркин,
Оширамиз севгининг нархин;
Туширамиз тузоққа боплаб,
Умид билан ғурурин топтаб,
Сўнг дилини ўртаймиз ҳар кун.
Бу қиз демас: рашқ ўтин ёқиб,
Кейин сирли турамиз боқиб,
Йўқса, айшдан зерикиб бир кун
Айёр тутқун шайланар бирров
Запжир узиб қочмоққа дарров.

XXVI

Қаршимда бор яна бир довон:
Она Ватан номуси учун
Үгирмоғим шартдир, бегумон,
Татьянининг хатини бутун.
Қиз русчани яхши билмасди,
Журналларни ўқий олмасди,
Она тилда миңг бир жафода
Айлар эди фикрин ифода,
Французча ёзарди, хуллас...
Нетай! Яна айтурман такрор.
Ҳамон русча этилмас изҳор
Ҳонимларнинг муҳаббати, бас,
Ҳануз мағрур тилимиз, эсиз,
Арзи дилни айтмоққа ожиз.

XXVII

Мен биламай: тазийқлар бўлар
Ўқишига хонимлар русча!
Журнал тутган ҳолатда улар
Тасаввурга сиғмайди унча!
Шоирларим, юзланай сизга:
Ёлғонми ё, не сулув қизга —
Ўзингизни сезиб гуноҳкор,
Битганингиз пинҳона ашъор?
Қалбингизни бердингиз охир,
Дилраболар ҳаммаси, қаранг,
Она тилда сўйлашиб аранг,
Нозик қилиб буздилар, ахир!
Чет тил улар нутқида шу хил
Бўлиб қолди гўё она тил!

XXVIII

Дучор қилма мени, э, худо,
Бал ё бирон бекатда якка —
Сариқрўмол семинарчи ё
Кулоҳ кийган академикка!⁶⁹
Табассумсиз қизил лаб янглиғ
Сарфу наҳви хатосиз — силлиқ
Русча гапни севмайман асло,
Менинг бу шўр пешонамга ё
Тил қонунин ўргатур бизга
Гўзалларнинг янги авлоди,
Журналларнинг тинглаб фарёдин;
Шеър ўқиши дам тушар ё изга.
Мен-чи... Нима ишим бор, фақат
Мен ўтмишга содиқман абад.

XXIX

Палапартиш, ноаниқ жумла,
Ё подуруст, кибор талаффуз
Аввалгидек кўксим ғижимлаб,
Юрагимни ўртайди ҳануз.
Ўкиноққа қолмас менда ҳол,
Ёшлиқ йиллар гуноҳи мисол,
Мисли Богдановичнинг⁷⁰ шеъри —
Фарағчилик туюлар ширин.
Етар эиди. Бўлайн машғул
Ул малакнинг мактуби билан.
Сўз бергандим, худо ҳаққи, ман
Тонмоққа ҳам тайёрман буткул.
Чунки букун Парнининг⁷¹ қайноқ
Нозик пазми паъмадан йироқ.

XXX

Базму сузук ғамлар күйчиси,⁽¹⁷⁾
О, дўстим-а, бўлсанг ёнимда,
Бир ўтичим билан, қўй-чи сен,
Ғулув қўзгар эдим жонингда.
Ениқ қизнинг, дер эдим, яъни
Сен ажнашибий сўзларин, қани,
Бир сеҳри куйларингга сол.
Қайдасан кел, бор ҳуқуқим ол,
Таъзим ила топширайин тез...
Эвоҳ, мунглуг қоялар аро
Мақтovларни унутиб аммо
Фин осмони остида бу кез
Кезиб юрар шоир, эшитмас —
Руҳи менинг додимга етмас.

XXXI

Татьянанинг хати қаршимда;
Муқаддас деб асрайман абад.
Пинҳона дард ёнур ичимда —
Ўқиб-ўқиб тўймайман фақат.
Қимдан олди бу назокатни,
Бу такаллум, бу фасоҳатни?
Қимдан унга ялинчоқ кўзлар,
Ҳам ажаб, ҳам хатарли сўзлар —
Юрагининг қайсар қиссаси?
Мен билмайман, лекин мана, ҳал,—
Таржимаси — ожиз, потугал,
Чин тасвирнинг рангсиз нусхаси.
Ҳадиксираб шогирд қизлар ё
Фрейшицини⁷² этгандек ижро.

ТАТЬЯНАНИНГ ОНЕГИНГА МАКТУБИ

Хат ёзурман сизга, не чора?
Яна не ҳам айта олурман?
Мен биламан, энди бир бора
Қаҳрингизга балки қолурман.
Лекин қаро баҳтимга зора
Кўриб зарра шафқатни раво,
Кетмагайсиз ташлаб бенаво.

Сукут қилмоқ бўлгандим аввал;
Ишонингиз, уялганим сиз
Сира билмас эдингиз, эсиз,
Гар умидим бўлса эди сал
Ҳафтада бир бўлса ҳам якка
Бу қишлоқда сизни кўрмакка.
Эшитолсам гуфторингизни,
Бир сўз десам, кейин бетоқат
Кечакундуз ўйласам фақат,
Фақат яна дийдорингизни.
Одамови эмилсиз аммо,
Таскин бермас қишлоқжой сизга.
Бизлар... жозиб әмасмиз асло,
Лекин шодмиз ташриғингизга.

Биз ёқларга келдингиз нечун?
Кимса билмас қишлоқ, овлоқлар,
Бунда сизни билмасдим бутун,
Билмасдим — не аччиқ қийноқлар.
Балки, мургак жонда титроқлар
(Қайдам) бир кун босилиб яна,
Бир дўст тошиб ўзимга лойиқ,
Бўлармидим вафодор қайлиқ
Ва меҳрибон, мушфиқ бир она.

Бошқаси!.. Йўқ, ҳеч ким дунёда
Ололмасди кўнглимни менинг.
Ҳуки ўқилган арши аълода,
Фалак амри: мен — сенинг, сенинг.
Бутун умрим сен билан гўё
Учрашувнишг танҳо гарови.
Билдим, сени юборган худо,
Ўлгунимча ўзинг паноҳим...
Кўринардинг гоҳ тушларимда,
Сен ғойибдан бўлдинг қадрдон, .
Ўт нигоҳинг ўртади ёмон,
Қалбим аро товушларингда
Янграп эди... Йўқ, туш эмас бу!
Кўриндингу танидим-қолдим,
Беҳол бўлдим, ловуллаб ёндим
Ва хаёлан дедим: мана шу!
Чин эмасми, мен қулоқ солдим:
Биз гаплашдик сукут дамида,
Мен гадога инъом берган чоғ,
Ибодат-ла ором берган чоғ
Ҳаяжонли дилим ғамига!
Худди ўшал лаҳзада, оё,
Сен эмасми, эй, азиз рўё,
Қоронғуда чақнаб кўринган,
Болишмуга этгилган аста?
Сен эмасми, меҳру ҳавасда
Лабда умид сўзи уринган?
Кимсан ахир, паноҳиммисан,
Ва ё бир шум бераҳммисан?—
Ёзгил шубҳа-гумонларимни.

Еки булар барى беқарор
Мурғак қалбим ёлғонларими!
Е бошқа гап пешонамда бор...

Бўлса-бўлсин! Бугуидан бошлаб
Тақдиримни сенга топширдим
Ва қошингда кўзларим ёшлаб,
Ҳимоянгни сўраб бош урдим...
Тасаввур қил: мен бунда якка,
Ҳеч ким мени тушунмай қолди,
Ҳатто ақлу ҳушим ҳам толди,
Маҳқумдирман жимжит ўлмакка.
Мен кутаман, бир назар билан
Умидимни қалбда тиргизгил,
Еки оғир тушимни бузгил
Эвоҳ, ҳақли бир газаб билан!

Битди! Қайта ўқийман — даҳшат...
Номус, қўрқинч ичра музлар дил...
Имонингиз — менга кафолат,
Топшираман ўзимни дадил...

XXXII

Гоҳ тинар қиз, гоҳ оҳлар уур,
Титранади мактуб қўлида.
Пушти конверт ёпишар, қурир,
Яллиғланган қақроқ тилида.
Бошгинасин солар мунғайиб,
Тунги кўйлак тушар сирғалиб
Унинг нозик елкаларидан...
Нур қочар ой ҳалқаларидан.
Еришади водий — туманзор.
Кумушланар сой шалоласи.
Чўпон чалған қўбиз ноласи
Қишлоқ аҳлини айлайди бедор.
Тонг: уйғонмиш яқину йироқ,
Татьянаага фарқи йўқ бироқ.

XXXIII

Тонг нурларин пайқамас ҳатто,
Бошин букиб ўлтирас маъюс.
Мактубига чекмайди имзо —
Ўйма мухрин урмайди ҳануз.
Астагина эшик очиб лек
Оқсоқ Филиппевна кирав тек —
У патинисда келтиради чой.
«Дилдоргинам, тургил әнди... Вой,
Ўзинг ҳам шай, уйғоқ экансан!
О, тонг қуши, саҳархез қушим!
Кечча роса учди-ку ҳушим!
Шукр, тетик ҳам соғ экансан!
Ғамдан нишон қолмабди, қизим,
Икки юзинг апордек қизил».

XXXIV

— Оҳ, бибижон, бир илтифот қил.—
«Изпингдаман, буюргил, жоним».
— Лекин-чи... бад гумон қилма... Кел,
Йўқ демагил, оҳ бибижоним!—
«Худо кафил, дугонам, лекин».
— Набирангдан шу хатни секин
Берид юбор О... га, ановга...
Қўшнимизга... Лекин бировга
Бирон оғиз гапирмасин, бас,
Айтмасин ҳам менинг отимни...—
«Кимга берсинг, жоним, хатингни?
Энди эсим жойида эмас,
Теваракда қўшни кўп, қайдам,
Ҳаммасини эслайин қайдан?»

XXXV

— Бефаҳмсан, бунча ҳам, эса!—
«Жону дилим, қаримап, ахир.
Қариганда эс кетар, Тания,
Эҳ, ёшлиқда зийрак эдим бир,
Сўз айтдими улувлар, унда...»
— Бас, бибижон, чўздинг-ку жуда!
Эсинг менга не керак, ажаб?
Кўряпсан-ку, хатдан борар гап —
Аталгандир Онегин учун.—
«Гап — гап-у, сен қизишма, қўзим,
Биласан-ку, эссиизман ўзим...
...Рангинг яна оқарди нечун?»
— Қўй, ҳеч гапмас, сен бора қолгин,
Набирангни юбора қолгин.

XXXVI

Бир кун ўтди, келмади хабар,
Иккинчи кун, яна йўқ жавоб.
Ранги ўчиб, кийиниб саҳар,
Кутар, кутар Татьяна хуноб.
Синглисинг келди мајнуни.
Бека тутди саволга уни:
«Айтинг, қани дўстингиз сизнинг?
У унумиши тамоман бизни».
Лов ёнару титрар Татьяна.
Жавоб берар Ленский унга:
— Ваъдаси бор эди бугунга.
Демак, почта кечиккан яна.—
Эшитгандек таънали бир сўз
Татьяна жим олиб қочар кўз.

XXXVII

Қош қораяр; уйнинг тўрида
Самовар ял порлаб вишиллар.
Чин чойшаги қизиб қўрида,
Паға-паға ҳовур эшилар.
Ольга қўйиб, этар марҳабо:
Хушбўйгина чойи — каҳрабо,
Узатилар бир-бир пиёла;
Қаймоқ тутар дастиёр бола.
Татьяна-чи: дарча ёнида,
Ўйга чўмиб жонгинам бесас,
Пурқаб совуқ ойнага нафас,
Нозик бармоқ ила жонидан
Ҳовур босган ойнага чизар —
Орзудаги «О» «Е»ни ёзар.

XXXVIII

Тагин қизнинг ўртапур жони,
Ёшга тўлар интизор кўзи.
От дупури!. Музлайди қони...
Яқин, яқин! Бу унинг ўзи —
Евгений! «Оҳ!» — Соядан ҳам тез
Ҳатлар бошқа йўлакка шу кез,
Ховлига сўнг тўғри боққа
Чопиб кетар, аммо бу ёққа
Қарай олмас. Зумда у тагин
Ўтар гулзор, кўпприк, ўтлоқдан,
Кўлга кетган хиёбон ёқдан.
Синдирганча суман бутоғин,
Чашма сари учар беқанот
Ва ҳансираб ўриндиққа бот —

XXXIX

Ииқилади...

«Келди! У бунда!
О, худойим, қилур не гумон!»
Ғам зулмати босган дилинда
Милтилайди бир умид ҳамон.
Қутар: келар балки? Йўқ, келмас,
Титрайди қиз, қурийди нафас.
Бир фармонга биноан, тўлиб,
Мева териб боғда, жўр бўлиб
Қўшиқ айтар жория қизлар.
(Бу фармонга бор шувдай асос:
Хўжайиннинг мевасин оз-оз
Еб қўймасин маккор оғизлар —
Ашулага банд бўлсин шўрлик:
Қишлоққа хос бу ҳам бир шўхлик!)

ҚИЗЛАР ҚУШИГИ

Хой қизлар, жононалар,
Жонга жон дугоналар,
Куйлангиз, маъсумалар,
Үйнангиз, парвоналар.
Улаб-улаб байтингиз
Дил дардини айтингиз.
Анов барни йигитни
Даврамизга тортингиз.
Йигитга кўз тушганда
Қочиб қолинг, қизлар-о.
Олучаю малина
Отиб қолинг, қизлар-о.
Хой йигитча, пойлама,
Даврамизга бўйлама.
Дил дардини пинҳона
Эшитай деб ўйлама.

XL

Қизлар куйлар, лекин бедиққат
Хуш яллани тинглаб бу маҳал,
Татьянамиз кутар бетоқат,
Босилсин деб қалб дупури сал,
Сўнсин дея олов юзида.
Аммо ҳануз титроқ кўксида,
Еноқлари — шуълаи анвар,
Боз ловуллаб ёнур мунаvvар...
Шундай титрар тутқун капалак
Шўх болакай қўлида ногоҳ
Пирпираб гул қанотчаси гоҳ;
Худди шундай титрар жонсарак
Қузги бута ортида — у ён
Кўриб қолса овчини қуён.

XLI

Ниҳоят, қиз ростлади нафас,
Ўриндиқдан қўзголди. Юрди.
Хиёбондан қайрилди-ю, бас,
Онегинни ногаҳон кўрди:
У, кўзлари ёниб унда тек
Туарар эди мудҳиш соядек.
Чулғагандек борлигин олов,
Тўхтаб қолди жойида дарров...
Кутилмаган бу висол дамин,
Жон дўстларим, аммо бу замон
Холим етмас этмоққа баён;
Кўп сўйладим, ахир, энди мен
Сайру ором сари кетгумдир,
Сўнг амаллаб адo әтгумдир.

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

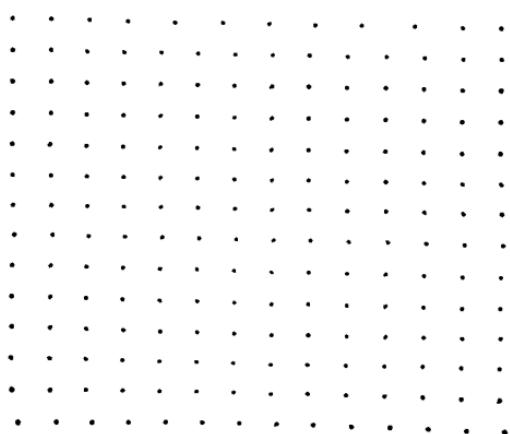
ТҮРТИНЧИ ФАСЛ

La morale est dans la nature des choses.

Necker⁶⁷⁸

I. II. III. IV. V. VI.

* Ахлоқ нарсаларнинг табиатидадир.

Неккер. (*Французча.*)

VII

Биз аёлни қанча кам севсак,
Шунча осон ёқамиз унга;
Шунча побуд этамиз, бешак,
Чулғаб уни доми ағсунга.
Ўз-ўзини мақтаб, жар солиб,
Севмай туриб роҳатлар олиб,
Бир пайт фаҳшу бузуқлик — тараб
Ишқ илми деб топганди шараф.
Аммо бундай такаббур эрмак
Хув боболар айлаган әъзоз
Қари-чури маймунларга хос.
Ловласларнинг довруғи, демак,
Битди, қизил пошинау улкан
Парикларнинг шонидек сўлган. ⁷⁴

VIII

Кимни охир бездирмас риё,
Бир ҳадиснинг турфа такори,
Кўпдан барча билган гапни ё
Виқор билан уқдирмоқ кори?!
Тинглаб сийқа эътироаларни,
Барбод қилмоқ ё ихлосларни
Кимга зарур, гарчи булар бир
Ўн уч яшар қизда ҳам йўқдир!
Кимни эзмас таҳдид-талошлар,
Ёлворишу қасам, ваҳима,
Хатлар ёзиш олти саҳифа,
Алдов, гийбат, узук, кўзёшлар,
Хола, она назоратлари
Ҳам әрларнинг дўстлик ҳадлари?!

IX

Худди шундоқ ўйлар Онегин.
Бўлганди илк ёшлик замони
У шиддатли хатою қизгин
Ва бетизгин ҳислар қурбони.
Ҳаёт тарзи эркалаб фақат,
У бирига мафтун мувакқат,
Бошқасидан узади кўнгул,
Истаклардан безади сўнг ул;
Енгил зафар толдирди тағин,
Тинглаб шовқин ва жимлик аро
Ўз қалбидан мангубир нидо,
Кулгу билан босур эсноғин:
Умрининг гул фаслидан фузун
Саккиз йили сўлди шу йўсин.

X

Этмай қўйди гўзаллар шайдо,
Судралади бироқ бемурод;
Рад этишса — раижимас асло,
Бевафолик қилсалар — у шод.
Излар энди уларни безавқ,
Лек ўкситиб қўймасди бефарқ
Сал ёд этиб меҳру қаҳрини.
Лоқайд меҳмон шундай оғриниб
Келур кечки қартабозликка,
Ўлтирап-у, тугагач ўйин,
Ухлаш учун хотиржам тўйиб,
Сўнг уйига жўнайди тикка:
Тонгда эса билмайди бурун —
Қайга борур ўзи кечқурун.

XI

Бироқ олгач Татьяна хатин,
Бир ўт тушди йигит жонига.
Маъсум орзуларнинг сухбати
Ўйлар қўшди ҳаяжонига.
Маъюсгина, сўлғин, паришон
Татьянани эслади шу он.
Бир ширин ўй, покиза хаёл
Юрагини чулгади дарҳол.
Ўтган ҳислар ўти — балоси
Балки, бир зум қўзғолди шу чоқ;
Истамади алдашни бироқ
Бокира қалб ишонч, ихлосин.
Энди бизлар учайлик боққа —
Қиз у билан кўришган ёққа.

XII

Аввал бир оз турдилар кутиб,
Яқин келиб Онегин шунда
Шивирлади: «Ёзибсиз мактуб,
Тонмангиз, мен ўқидим унда
Соддагина дил изҳорини,
Покиза бир севги зорини.
Самимият — мен учун аэзиз,
Бу ҳис қўзғаб қўйди, шубҳасиз,
Сўниб кетган туйғуларимни.
Аммо сизни мақтамай ортиқ,
Сизга шундоқ этаман тортиқ
Мен ҳам дилда йўғу боримни;
Қабул этинг иқрор сўзимни:
Ҳукмингизга бердим ўзимни.

XIII

Мен ҳаётни фақат дунёда
Уй ичи деб билсайдим агар,
Хуш қисматим эр ёки ота
Бахтии ҳукм қилсайди агар,
Оилавий турмушга ўзим
Меҳр қўйсан, ҳеч йўқса, бир зум,
Изламасдим унда, ҳақиқат,
Сиздан бўлак бирон рафиқа.
Айтай мадҳу саполарсиз рост:
Бўлсайди илк хаёлу ҳавас,
Жами гўзалликларга эваз —
Фақат сизни танлардим, холос.
Сиз ғамимга ёр бўлиб ул вақт,
Мен... беармон бўлардим хушбахт!

XIV

Аммо баҳтга менинг қалбим ёт;
Яралмабман ҳаловат учун.
Беҳудадир сизнинг камолот —
Арзимайман мен унга бутун.
Сиз ишонинг, (виждоним кағил),
Турмуш бизга ғам бўлур, ахир.
Сизни қанча севмайин ўзим,
Кўниқдимми — совиймал шу зум.
Йиғлаяпсиз, кўзёшлар нечун?
Йўқ, юрагим ҳеч таъсиранмас,
Фақат баттар қутургай бу, бас.
Ўйлаб кўринг энди: биз учун
Ҳув Ҳименей⁷⁵ атаган гуллар
Нечук? Балки сўлмас кўп кунлар.

XV

Шўрлик хотин нолойиқ әрни
Қарғаб мудом оҳу воҳ ила,
Андуҳ чекса... Дунёда борми,
Борми бундан бадбахт оила?!
Эр ҳам унинг қадрини англаб,
(Тақдирини тағин лаънатлаб),
Хўмрайиб гунг юрса ҳар қачон,
Зик, дарғазаб, совуқ-бадгумон!
Мен шундайман. Ёзиб номани
Сиз покиза, ёниқ дил билан,
Бу камолот, бу ақл билан
Истаганими эдингиз мани?
Наҳот, тақдир — бераҳм само
Сизга шуни кўрибди раво?

XVI

Қайтмас йиллар, орзулар ҳаргиз;
Янгиланмас энди юрагим...
Севгум сизни акадек ҳар кез,
Балки, кўпроқ суюб қарагум.
Тингланг, ахир, мени берғазаб,
Ўзгартирап ёш қиз, не ажаб,
Баъзан орзу-ҳавасни такрор.
Дараҳтлар ҳам ҳар йили баҳор
Янгилайди баргин бир бора.
Демак, шуни буюрмиш само.
Сиз-ку, яна севарсиз, аммо...
Этмоқ керак ўзни идора;
Сизни ҳар ким тушунмас биздек;
Ғамга йўллар тажрибасизлик».

XVII

Ха, Евгений ваъз айтди шундоқ.
Ҳеч не кўрмай кўзёшлар аро
Жим тинглади Татьяна бироқ,
Зўрга нафас олиб, бесадо.
Қўл узатар қизга у. Аста
Маҳзуна қиз ўзи билмасдан
Бошгинасин қуий эгиб лол
Суянади йигитга хиёл.
Полиз бўйлаб юрар уй томон,
Икков бирга кираплар-у жим, .
Таъна қилмас уларга ҳеч ким.
Не тонг, мағрур Москвасимон
Қишлоқда ҳам андак баҳтиёр
Хуқуқлару эркинликлар бор.

XVIII

Эй, ўқувчим, маъқулларсиз сиз,
Мунглуг Татьянага кўп ширин
Муомала қилди ошиами.
У қалбининг иекбин ҳисларин
Кўп бор шундоқ этгап намоён,
Бадхоҳликлар гарчи ҳеч қачон
Аямади бирон нимани:
Гарчанд унинг дўсту душмани
(Ё иккисин фарқи йўқ сира)
Ёмонлашди уни бетиним.
Ҳар кимда бор дунёда ғаним,
Лекин, тангрим, дўстлардан асрал
Оҳ, бу дўстлар, дўстлар, нобакор!
Эсламадим уларни бекор.

XIX

Нима дейсиз? Рост гап. Рад әтгум
Пуч ва қора ўйларни минбаъд.
Йўл-йўлакай фақат қайд әтгум
Мавжудлигин манфур бир туҳмат
Ки, чордоқда тўқиб нокас жон,
Авж олдирур кибор оломон.
Бордир андоқ уйдирма, сароб
Ки, ҳажвлар қилиб кўчабоپ,
Кўп мўътабар даврада тайёр
Ўз дўстингиз илжайиб секин,
Гўё буткул беғараз, бекин
Юз марталаб ўқийди такрор.
Холбуки, у — суянч тоғингиз,
...Қариндошдай... чин ўртоғингиз.

XX

Ҳей, муҳтарам ўқувчим! Омон
Борми бари хешу ақрабо?
Сиз буюринг, мен этай баён,
Мендан билиб олинг, марҳабо,
Надир ўзи қариндош-уруг,
Уларними, ҳар қачон тўлуғ
Эъзозламоқ, иззатламоқ шарт,
Суюб, дилдан ҳурматламоқ шарт.
Элнинг урғу одати тайин:
Ҳайит куни йўқламоқ лозим,
Ё хат билан қутламоқ лозим,
Токи бутун йил бўйи кейин
Эслашмасин бизларни доим...
Умр берсин, хуллас, илойим!

XXI

Аммо момиқ малаклар меҳри
Дўстлик, қариндошлиқдан аъло.
Шу севгига ҳақлисиз, тўғри,
Ҳатто турфа тўғонлар аро.
Шак йўқ. Лекин наъмалари бор,
Кибор элнинг таъналари бор,
Табиатнинг феъллари хил-хил...
Бу эрка жинс укпардай енгил.
Хуш, меҳрибон хотин учун боз
Эрнинг фикру йўриги бутун
Бўлмоғи шарт муқаддас қонун...
У вафодор гулингиз нохос
Бир сония чалғиса, рости,—
Ишқ ила ўйнашур алвости.

XXII

Кимни севиб, ишонмоқ мумкин?
Ким у, бизга этмас хиёнат?
Барча ишни, барча гапни ким
Бизнинг газда ўлчар беминнат?
Ким биз ҳақда таратмас иғво?
Ким у, доим меҳрибон, фидо?
Кимга бўлмас айбимиз тўфон?
Ким у, безор қилмас ҳеч қачон?
Йўқ шарпани қидиргап, эй зот,
Чекавермай беҳуда заҳмат,
Эй, муҳтарам ўқувчим, фақат
Ўзингизни севингиз, ҳайҳот!
Лойиқ шудир, чунки дунёда
Чин ёр бўлмас ғундан виёда.

XXIII

Не ҳол кечди учрашувдан сўнг?
Пайқаш мушкул әмас, во дариф!
Мұхаббатнинг изтироби, мунг
Тарк әтмади, бўлмади фориг
Бу ҳасратдан ёш, ташна юрак.
Йўқ, ийўқ, баттар беором, ҳалак,
Ўртанади Татьяна жони;
Уйқу тамом тарк әтди уни.
Соғлиқ, ҳаёт рангию тоти,
Қиззлик роҳатлари, табассум
Бир садодек йўқолиб, ҳар зум
Сўниб борар гулдек ҳаёти.
Энди чиққан куннинг зиёсин
Келур шундоқ булутлар босиб.

XXIV

Ҳайҳот, сўлиб борар Татьяна,
Кундан-кунга сўнар-у, жимдир!
Бирон нарса овутару на,
На бировга кўнгил очсам дер.
Қўши nilар бош чайқаб маънодор,
Шивирлашур ўзаро такрор:
«Теэроқ эрга тегмоғи лозим!..»
Етар энди. Азизлар, ўзим
Масъуд севги тасвири билан
Хаёлимни шодлантирай бот.
Беихтиёр ёнурман, ҳайҳот,
Ўкинч, афсус таъсири билан.
Маъзур тутинг, Татьянамга, рост,
Мұхаббатим менинг беқиёс.

XXV

Асири бўлиб соатма-соат
Ёш Ольганинг хуш мақомига,
Владимир берилди беҳад
Тутқунликнинг сирли домига.
Қиз бўлмаси ичра хилватда
Кечалари доим суҳбатда,
Тонг чоғлари бериб қўлга қўл
Гоҳ боғ аро сайдир этишар мўй.
Не тонг! Йигит севгидан сармаст,
Истиҳола ғулуви аро
Қиз кулгуси далласида гоҳ
Кокилларин ўйнайди-ю, бас,
Юрак ютиб, у фақат секин
Ўпид қўяр қизнинг этагин.

XXVI

У Ольгага гоҳ ибратли, соз
Китоб ўқиб бергайдир бирон.—
Муаллифи беҳад таъбшунос,
Йўлда қолур Шатобриан⁷⁶.
Гоҳ қизариб аммо икки-уч
(Бемаънию беадабу пуч
Маъсума қиз учун хатарли)
Саҳфасини ташлаб ўтарди.
Одамлардан четроқда ҳамдам
Гоҳ эгилиб шоҳмот узра жим,
Ўйга чўмиб ўлтирурларким,
Ул паришон Лейский шу дам
Урап гоҳо, ўй суриб теран,
Ўз руҳини пиёда билан.

XXVII

Шоир уйга кетса ҳам, фикр
Ольга билан банд әди бутун,
Унинг учун альбомпинг учқур
Саҳфаларин безарди бетин:
Гоҳ қишлоқ лавҳаси, яна
Қабрисдаги маъбад⁷⁷, сагана,
Нафис ранглар билан ё битар
Соз устида жажжи кабутар.
Гоҳ әсдалик дафтариға бир —
Ўзга имзолардан сўнг, ажаб
Орзуларнинг ёдгори айлаб,
Қолдиради латиғниша шеър:
Оний ўйдан умрузоқ нишон,
Йиллар ўтур, у ўчмас ҳамон.

XXVIII

Қишлоқи бир қиз альбомини
Сиз кўргансиз, албат, қўп кезлар.—
Бошдин-оёқ ҳамма ёғини
Бўяб ташлар дугона қизлар.
Имло унда буткул тумтароқ,
Шеърлари ҳам бевазну туроқ,
Чин дўстликнинг белгиси учун
Ёзмишдирлар қисқаю узун.
Илк бетида кўзга тўқинур:
Qui' escrirez-vous sur ces tablettes*,
Имзоси: t. a v. Annette;**
Ва энг сўнгги бетда ўқилур:
«Мендан ортиқ севса ким сани,
Бу ёғига ёссиң-чи, қани».

* Бу бетларга сиз не ёзурсиз?

** Адоий Аннеттангиз. (*Французча*.)

XXIX

Сиз албатта кўурурсиз унда —
Икки юрак, машъалу чечак;
To ўлгунча севишга ундан
Бир қасам ҳам битилган, бешак;
Аллақандай ҳарбий назмбоз
Чиркин шеър-ла булғабди қоғоз.
Дўстлар, бундай альбомга ҳар дам,
Рости, жои деб ёзардим мен ҳам.
Комил эрур зеро имоним —
Бу пурхлос ёлғоним бирор .
Илтифотга бўлгай сазовор;
Зўрми-йўқми маним ёлғоним —
Заҳарханда қилиб бирор жон
Баҳс этмайди кейин ҳеч қачон.

XXX

Эй, сиз, жинлар кутубхонаси,
Парокаңда эй, қалин томлар!
Пўрим назмбозлар наъмаси —
Олиймақом, ажиг альбомлар,—
Толстойнинг⁷⁸ тасвир олами,
Ё Баратинский қалами
Жило берган матоҳлар! Қатор
Бўлинг худо қаҳрига дучор!
*in-duarto** бериб бир хоним
Мендан дастхат айласа талаб,
Чулғар мени титроғу ғазаб
Ва бир аччиқ ҳажв тўлғониб
Ғимирлайди қалб ўлкасида,
Уига эса, даркор қасида!

* Каттакон китоб, бу ерда катта альбом маъносида.

XXXI

Бироқ Ольга альбомига бир
Ленский пуч мадҳия битмас;
Чиң ишқ ила сози яшайдир,
Қайноқ ҳислар уни тарк этмас.
Неки күрса, эшитса шоир,
Шуни ёзур Ольгага доир:
Хақиқатта түлиб ўйлари,
Дарё бўлур ғамгин куйлари.
Сен эй, жўшқин Язиков⁷⁹, дилхун,
Ўз қалбингнинг авжин ўйлаб саи,
Худо билар, кимни куйлабсан.
Мискин шеърлар девони бир кун
Тақдим этур ўзингга ўшал
Қисматингнинг қиссасин тугал.

XXXII

Жим бўл! Қара! Мунаққид гирён⁸⁰,
Маъюс шеърлар аянч гултоҗин
Итқитинг, деб берару фармон,
Қоғиясоз дўстларга очиқ
Қичқиради: «Басдир йиғламоқ,
Ҳамон бирдай, бас, вақилламоқ,
Қўймсамоқ бас ўтмиш, мозийни,
Куйланг энди бошқа мавзууни!»
— Ҳақсан, балки бизга тутарсан
Ниқоб, ханжар яна бургини,
Фикрларнииг ўлик мулкини
Тиргизмоқни фармон этарсан.
Шундаймасми? — «Ҳеч қачон! Тоблаб,
Қасидалар ёзинг, жанблар,

XXXIII

Нечук ёзган бўлсалар гуррос
Ўтмиш йиллар, ёзингиз шундоқ...»
— Баландпарвоз қасидами, бас,
Бас, бари бир эмасми, ўртоқ?!
Ҳажвнавис сўзин этгил ёд!⁸¹
Кўчирмачи лириклар наҳот,
Авло бўлса сен учун ҳар дам
Бизнинг тушкун назмбозлардан?—
«Элегия аммо — пуч нарса,
Мақсади ҳам гўё пуч данак;
Қасиданинг ғояси — юксак,
Ҳам хайрли...» Бу ерда роса
Баҳслашмоғим мумкин-у, абас,
Икки аср талашмасин, бас.

XXXIV

Эркинлигу шуҳрат шайдоси
Тугёну ўй қуюни аро
Қасида ҳам ташлар-у ёзиб
Ўқимас ҳеч Ольгаси аммо.
Айтинг, қайси дардли бир шоир
Севгилиси қошида ахир
Шеърларини ўқимиш? Ҳайҳот,
Йўқмиш бундан ортиқ мукофот.
Бахтиёрдир камтарин ошиқ,
Ишқу қўшиқ маъбудасига —
Хумор қўзали маҳбубасига
Ҳасратини куйласа очиқ!
Бахтиёрдир... гарчи ул малак
Хаёлида бошқа бир тилак.

XXXV

Валекин мен орзум куйлари,
Хаёлларим оҳангини, рост,
Болалигим ҳамдами — қари
Энагамга ўқийман, холос.
Ё тушликдан кейин валдираб
Ўтиб қолса қўшним тентираб,
Шартта ушлаб этагидан тез,
Дардим билан бўғаман шу кез.
Ва ёки (бу беҳазилдир, оҳ),
Толдириб ғам, қоғия ўйи,
Кўл бўйида кезиб, ёввойи
Ўрдакларни чўчитаман гоҳ:
Тинглаб жаранг шеъримни, бари
Учиб кетар соҳилдан нари.

XXXVI. XXXVII

Хўш, Онегин қалай? Ҳа, дўстлар!
Сабрингизга тилаб мен тўзим,
Машғулотин унинг дурустлаб
Ёзажакман батафсил ўзим.
Тарки дунё айлаб юрар у;
Ёзда еттиларда тураг у,
Анҳор оқур тоғлар тегида,—
Енгил-елли кийим әгнида,
Гулноранинг⁸² куйчисидек заб
Ҳеллеспонтни⁸³ сузиб кечарди,
Кейин қаҳвасини ичарди,
Бемаза бир журнал варақяаб,
Кийинарди...

XXXVIII. XXXIX

Кезиш, ўқиш, уйқу дамлари,
Жилға саси, ўрмон күлкаси;
Гоҳ қоракўз оқбаданларнинг
Оҳорлию қайноқ бўсаси;
Ювош тулпор — миниб учишлик,
Серхархаша ва нозик тушлик,
Ҳам шуъларанг шароб — бир шиша,
Узлат, жимлик, кимсасиз гўша...
Шудир унинг қутлуғ ҳаёти,
Боғланмишdir шунга туйғусиз,
Ардоқ ичра кечар қайғусиз
Ажиб ёзги кечалар totи.
Унутилмиш шаҳар, ошнолар,
Байрамлару дилгир гавғолар.

XL

Аммо бизнинг шимол ёзлари
Масхарадир жануб қишига —
Кўринару йўқ бўлар бари,
Гарчи малол бу гап кишига.
Куз нафаси кезар ҳавода,
Қуёш камроқ порлар самода,
Қисқаради эринчак кунлар,
Энди маъюс куйлаб чекинар
Ўрмонларнинг сирли сояси;
Далаларга тушгайдир туман,
Кўчиб кетар жанубга томон
Ғагиллагай ғозлар галаси.
Зерикарли бир фасл яқин,
Остонада қиши тураг тагин.

XLI

Совуқ тунни қувар тонг нури,
Экинзорлар — жимжит ва бекут;
Йўлга чиқар жонивор бўри
Оч жуфтини эргаштириб зуд.
Кишинаб қолар йўлда сезгир от,
Эҳтиёткор йўлчи шу заҳот
Жон борича елар тоғ томон.
Тонг чоғлари энди подабон
Даштга сигир ҳайдамас бу кез.
Тўйлаш учун подани чошгоҳ
Қўбизи ҳам сайрамайди гоҳ.
Қулбасида куйлаб деҳқон қиз
Ип йигирар. Милтиар бу чоқ
Қиши тупларин ҳамдами — чироқ.

XLII

Чирсиллайди, мана, аёз, қор,
Кумуш гуллар — далалар аро...
(Қоғиясин кутурсиз — баҳор:
Ола қолинг, мана, марҳабо!)
Кийиб олиб сой ҳам муз либос,
Ялтирайди паркет полдан соз.
Болакайлар аёз чангиди
Чуввос музни қирад чангиди.
Лапанлаган қизилпанжа ғоз
Сувда сузмоқ бўлиб сузилиб
Муз устида бир оз кезиниб,
Сирпанару ииқилар нохос.
Биринчи қор чарх уриб ўйнар
Юлдузланиб соҳилга қўнар.

XLIII

Бундай чоғда не бор овлоқда?
Кезмоқми? Йўқ, қиши фасли, қара,
Зериктиар кўзни қишлоқда
Бирдай очиқ, яланг манзара.
От сурмоқми беомон чўлда?
Йўқ, йўқ, унда билгилки, йўлда
Яхбанд ерда чополмай озод,
Қулаб тушар тақалангани от.
Ўтиравер кўлбангда ўзинг.
Ўқи, Прадт⁸⁴ ё Вальтер Скотт⁸⁵.
Ёқмайдими — ҳамённи ол бот:
Ё газаблан, ё ич; бу узун
Кечакечар, эрта ҳам, аёп,
Қишидан бир нав чиқурсан омон.

XLIV

Онегин Чайлъд Ҳарольдга ўхшар:
Чулғаб ўйчан ялқовлик бутуи,
Саҳар музли ванинага тушар,
Кейин уйдан чиқмас уззукун.
Қўйиб фақат иккита соққа,
Тонгдан бильярд ўйнар у якка.
Учсиз таёқ — ёлғиз яроғи,
Ҳисобининг йўқдир адоги.
Оқшом чўкар қишлоққа секин,
Қолар бильярд, таёқ бир замон;
Камип олди, ёзиқ дастурхон,—
Ленскийни кутар Онегин:
Чапа келур, уч отли — учок,
Кела қолгин тушликка тезроқ!

XLV

Тул Қлико ёки Моэта
Номидаги табаррук шароб⁸⁶
Шоир учун муздек ҳолида
Келтирилар шу лаҳза, шу тоб
Тошар мисли Ипокрена⁸⁷,
Товланиши, кўпиги, яна
Бошқа сифатлари, бегумон,
Мафтун этмиш мени бир замон.
Эсланг, дўйстлар, берардим ғақат
Сўнгги бадбахт чақамни ҳатто:
Бу май сеҳри этмишdir пайдо
Не номаъқул ишларни бир пайт;
Бермиш қанча шеърлар, кулгулар,
Қанча баҳсу қувноқ орзулар!

XLVI

Важиллаган кўпиги лекин
Соф меъдамни бузар менинг сал.
Мен ҳам сөкин *Бордони*⁸⁸ букун
Ул шаробдан кўурман афзал.
*Aiga*⁸⁹ ийқ энди парвойим;
Ai — гўзал, жўшқин, ҳавойи,
Қайсаргина ва ҳам бемаъни
Маъшуқага ўхшайди айни...
Лекин, *Бордо*, сен содик ёрсан,
Шодликда ҳам, мусибатда ҳам
Ҳамма жойда ҳамиша ҳамдам,
Хизмат ила қаторда борсан.
Бўш пайтга ҳам шериксан борҳо,
Яша, бор бўл, дўстимиз *Бордо!*

XLVII

Олов сўнди; энди олтин чўғ
Кўзларини қоплаётир кул;
Сокингина тарапади буғ,
Камин кам-кам совийди буткул.
Дуд чилимдан ўтар мўрига.
Дастурхоннинг ҳануз тўрида
Куйлаётир ул шуъларанг жом...
Аста-секин чўкиб қолар шом...
(Мен севаман дўстона сирлар
Ва дўстона гулгун жомларни, .
Бундай пайтни — бундай шомларни
Бўрию ит ораси дерлар.
Нечун шундоқ, билмайман фақат).
Дўстлар энди қуради суҳбат:

XLVIII

«Қўшнииг печук? Нечук Татьяна?
Шаддод Ольганг қалай, ошнажон?»
— Ярим қадаҳ сун менга яна...
Бўлди, дўстим... Жами хоиадон
Соф-омондир. Йўллашиб салом.
Оҳ, азизим, Ольганинг тамом
Елкалари, кўкраги на соз!
Қалбипи айт!. Бирон маҳал боз
Боражакмиз шодлаб, оғайнини;
Ўйлаб кўргин сен ўзинг андак:
Икки марта бердинг-ку дарак,
Кўрсатмадинг кейин қорангни.
Мен бефаҳм, эҳ, қара мени!
Чақирганлар бу ҳафта сени.

XLIX

«Мени-я?» — Ҳа. Келгуси шанба —
Татьянанинг туғилган куни.
Бормасликка сабаб йўқ санда,
Ольга билан онаси сени
Хўб сўрашган.— «Кўп бўлар жуда
Қалангую қасанги тўда...»
— Ҳеч ким бўлмас, мана, мен кағил!
Бўлар фақат оила-аҳил.
Илтифот эт, юра қол у кун!
«Бўйти».— Қандай яхвисан, жўра!—
У шундай деб сипқорар тўла
Қўшни қизлар соғлиги учун.
Сўнг Ольгадан сўйлар яна у.
Нима дейсиз, муҳаббатдир бу!

L

У шод: икки ҳафтадир бори —
Ёнур баҳтли куннинг сирожи.
Ҳам никоҳ тўшагин асрори,
Ҳам севгиинг ажиг бултожи
Шавқларига унинг интизор.
Оилавий ташвиш, оҳу зор
Совуқ эсноқларининг да гали
Тушига ҳам кирмаган ҳали...
Биз-чи, Ҳименейнинг душмани,
Оилада кўрурмиз фақат
Ҳоритгувчи лавҳалар қат-қат,
Худди Лафонтенинг⁽¹⁸⁾ романи...
Қалбан шўрлик Ленский — ўшал
Ҳаёт учун яралмиш азал.

LI

У севилган... Ҳеч бўлмаганда
Шундай ўйлаб, эди баҳтиёр.
Эътиқодга берилган банда
Баҳтиёрдир янада юз бор;
Баҳтлидир, ким маст йўлчидек ё
Тинчиб, қотса хонақоҳ аро.
Капалакдан латиф, зиёда
Баҳор гулин сўйса дунёда!..
Кимки кўрса барин олдиндан
Тажрибалар кўнглини совутса,
Мастлик, беҳушликни упутса,
Ҳар имою ҳар сўзни чиндан,
Айнан англаб, яшаса ҳориб,
Бундай одам дунёда ғариб!

БЕШИНЧИ ФАСЛ

Бу мудхиш тушларни билма сен ҳаргиз,
О, менинг Светланам!

Жуковский

I

Ўша йили куз ҳам беадад
Узоқ туриб қолди ерларда,
Қишига интиқ әди табиат,
Қор-чи, ёғди фақат январда —
Учинчى тун. Уйғониб саҳар,
Деразадан Татьяна боқар,
Кўрар: қўра, деворлар оппоқ;
Томлар оппоқ, гулзорлар оппоқ;
Ойнада ҳам гули нақшнинг,
Дараҳтларда — кумушдан либос,
Қарғаларнинг қувнаши па соз,
Кийиб момиқ пўстининг қишининг,
Олисларда ярқиради тоғ,
Ҳар ён — ёрқин, оппоқ ҳаммаёқ.

II

Қишло.. Деҳқон ҳам қилур тантана,
Қўрасига очади йўллар;
Қари оти қор исқабгина
Амал-тақал, зўрга лўкиллар.
Юмшоқ қорни ағдариб, ана,
Учиб борар соявон чана,
Ўлтирибди чанакаш эпчил,
Пўстин узра қийиги қизил.
Кучукчасин ўтқазиб шу он
Чанасини тортиб — от бўлиб,
Деҳқон бола ўйнар шод бўлиб,
Бармоқларин музлатди, шайтон;
Йигламсениб кулар у яна,
Деразадан койииди она.

III

Балки бундай маңзара, тасвир
Мафтун этмас сизни сира ҳам:
Бу бир ғарив табиат, ахир,
Нафосат ҳам бунда хира, кам.
Бошқа шоир хуш қалом ила,
Худо берган чин илҳом ила
Тасвир этмиш биринчи қорни,
Қиши гаштини, рангу викорни⁽¹⁹⁾.
Сизни асир этгай у авло,
Чаналарда сирли сайдлар
Сеҳрин айтур ўтли сатрлар;
Ҳозирча мен беллашмам аммо
Үнинг билан, сен билан ҳам, бил,
Фин қишини куйлаган эй, дил⁽²⁰⁾.

IV

Татьяна (у қалбан рус бутун,
Боисини билмайин фақат),
Совуқ күрки билан бұс-бутун
Рус қишини севадир беҳад.
Тонг қировин, изғириң вақтда,
Чананию кечки шағақда
Яллиғланган қорини севар,
Ҳайит шоми — борини севар:
Азал бундай кечалар хушхол,
Томларида тымас тантана,
Жориялар очилиб яна
Бекқизларга очадилар фол:
Ҳар йил бирдей вәъда-хабарлар —
Ҳарбий эру олис сағарлар.

V

Татьяна жүн ривоятгаю
Ишонадир турға тушларга,
Ой сўйлаган кароматгаю
Қарта билан фол очишиларга.
Шубҳаланаар ҳар аломатдан,
Ҳар шарпаю ҳар синоатдан
Бир нохушлик, дарак сезарди,
Сезганилари бағрип эзарди.
Танноз мушук печ устида гоҳ
Юзин ювса панжада, аён,
Демақ, уйга келмоқда меҳмон.
Самонинг сўл сўйида ногоҳ
Янги ҳилол бир ўроқ бўлиб
Кўринса ё иккишох бўлиб,

VI

Ранги ўчар, титрар оғриниб.
Учаётиб юлдуз ногаҳон
Тилиб қора осмон бағрини,
Қулар әкан, шу лаҳза, шу он,
Юлдуз тушиб улгурмасдан тез
Саросима ичра шўрлик қиз
Тилагини тилашга шошар.
Бирон жойда дафъатан агар
Қора кийган роҳиб келса дуч,
Ёки чопқир қуёп далада
Йўлин кесиб ўтса, янада
Қўрқиб, қолмас унда дармон, куч,
Юрагини қоплаб рутубат,
Бор, дер эди, бирон мусибат.

VII

Касб этгайдир сирли латофат
Даҳшат, қўрқув ичра ҳам гўзал.
Зиддиятга мойил табиат
Бизни шундоқ яратмиш азал.
Ҳайит келур! О, бу не шодлик!
Фоллар очур белам ёшлик —
Ҳеч нарсадан йўқдир армони,
Қарписида ҳаёт майдони —
Гўё ёруғ, бепоён, равон.
Кексалик ҳам фоллар очур-да,
Кўзойнакда, бир оёқ гўрда,—
Ҳамма нарса ортида, вайрон;
Йўқ, барибир умид — яширин
Алдар кулиб боладек ширин.

VIII

Шоён нигоҳ билан Татьяна
Боқар әриб ёнгувчи мумга,
Нақш тузиб шам ёна-ёна
Ажыр сирлар сўйлайдир унга;
Ликопдаги лиммо-лим сувдан
Чиқар бир-бир узуклар; ундан
Узук чиқар Татьянага ҳам,
Қадим қўшиқ қуйланур шу дам:
«*Барча дөхқон унда бадавлат,*
Кураклаб зар ийғур ҳар қачон,
Эшигганга бўлсин шараф-шон!»
Кулфатлардан дарактир фақат —
Куй мунглидир ушбу қўшиқда,
Қиз қалбига маъқул мушукча⁽²¹⁾.

IX

Аёз бир тун. Осмон очиқдир;
Самовотда ложувард чироқ —
Жимир-жимир сокин қўшиқдир...
Юпқагина либосда бу чоқ
Кенг ҳовлига чиқиб Татьяна
Ойга ойна тутмоқда, ана.
Аммо хира кўзгуда э,вой.
Титранади маъюсгина ой...
Қор... ингранар... ўтмоқда бирор;
Қиз учади оёқ учиди,
Най навоси сингари жуда
Майин янграр овози дарров:
— *Исмингиз ким сизнинг, акахон?*⁽²²⁾.
Ҳайрон йўлчи дейди:— Агафон.

X

Энагаси бериб маслаҳат,
Фол кўрмоқчи бўлди қиз пинҳон,
Кеч ҳаммомда икковга фақат
Тузатингиз, деди, дастурхон;
Даҳшат босди лек Татьянани...
Мен ҳам ўйлаб Светланани,
Даҳшатларга ботди хаёлим.
Бас, очмадик Татьяна ғолини.
Ечиб ипак тасмасини қиз,
Хоб кўйлакда кирар тўшакка.
Севги илоҳаси Лель⁹⁰ якка
Чарх уради бошида унсиз;
Пар ёстигин остида — кўзгу.
Атроф жимжит. Ухлаб қолар у.

XI

Қиз кўради гаройиб бир туш:
Қор қоплаган ёбонда якка
Борар эмиш, теграси нохуш
Чўумган ҳазин қоронғуликка;
Қортепалар — қизнинг қошида,
Ўшал қорли маъво ичидা
Гувлаб-тошиб, ўкириб, э,вой,
Оқар қишига бўйсунмаган сой.
Титрар қўша ингичка хода —
Ёнишганмиш музлаб бириниб,
Бу — сой узра ажал кўприги;
Тўхтаб қолмиш ҳайрон, афтода
Қора гирдоб қаршисида қиз,
Ноиложу нотавон, ожиз.

XII

Қолган каби дардхи фироқда
Зорланади Татьяна сойга;
Кимса йўқки аммо у ёқда,
Мадад қўлин чўзса шу жойда.
Ул қортепа тебраниб бирдан,
Қай жонзод денг чиқибдир қордан?
Паҳмоқ айиқ, каттакон, зўрмиш,
Қиз: *Оҳ!* Демиш, айиқ ўкирмиш.
Сўнг тирноқли, дағал панжасин
Татьянага узатмиш, қаранг,
Қиз қалтираб ушлабди аранг;
Қўрқа-писа, мана шу йўсин
Сойдан ўтиб олибди омон;
Юрса, айиқ қолмасмиш ҳамон!

XIII

Ортга боқмай, этолмай журъат,
Қиз илдамроқ борар тобора;
Аммо паҳмоқ қаролдан фақат
Қутулмоққа йўқ эмиш чора;
Махлуқ келар инқираб ҳамон;
Рўпарада — сокин бир ўрмон;
Қарагайлар қарагайлар тунд,
Қор устида шохлари бутун
Эгилмишdir; тепалар, қирлар —
Тоғтерагу аргувон, қайин
Ой нурида ялтирас майин;
Йўл йўқ сира; жангали жарлар
Қорлар босиб қалин, бенаво
Ётар эмиш изғирин аро.

XIV

Қиз ўрмонга кирмиш, айиқ ҳам.
Тиззасидан келар әмиш қор.
Дам бўйини шохлар тилиб, дам
Унинг тилла сирғасин бадкор
Қулоғидан олармиш юлиб;
Бошмоқлари гаҳи ҳўл бўлиб,
Қорга ботиб қолар әмиш гоҳ;
Рўмоли ҳам тушармиш ногоҳ;
Аммо қўрқар, ердан ололмас;
Орқасида — айиқ изма-из, .
Титроқ қўли билан ҳатто қиз
Этагин ҳам сал кўтаролмас;
Эргашармиш айиқ ҳам дажжол,
Югуришга қолмабди мажол.

XV

Қор устига йиқилади қиз;
Айиқ чаққон кўтариб жўнар;
Қиз индамас — беҳушу ожиз,
Қимир этмас, нафас ҳам тинар;
Елар экан айиқ ўрмонда,
Ғарип чайла учарар, зорманда;
Атроғ жимжит, чайла ҳам оппоқ —
Томигача қор әмиш бироқ.
Даричаси ёруг — нурафшон,
Чайла ичи — шовқинмиш, қий-чув.
Айиқ дер: «Бир ошнам уйи бу,
Исиниб ол, кириб бир майдон!»
Айиқ босиб ўтиб даҳлизни,
Остонага қўйганмиш қизни.

XVI

Хушга келиб Татьяна қўрмиш —
Даҳлиз; йўқмиш айиқ дараги;
Ичкарида — маросим, зўрмиш
Қийқириғу жомлар жарапги.
Зарра маъно англамай лекин
Қиз тирқишидан боқибди секин,
Ҳайҳот, давра қурмиш не зотлар?
Ғаройибу ғариб жонзодлар:
Бири — шоҳдор, биттаси қурғур —
Иттумшуғу, бири — хўроэбош,
Эчкисоқол алвасти ёпдош,
Бир қилтириқ кезармиш масрур,
Ана, думли жинлару шумшук
Яримтурна ҳам яриммушук.

XVII

Бундан кўра даҳшатлироқдир
Қисқичбақа — ўргимчаксиёқ;
Чарх уради қизил қалпоқли —
Ғоз бўйинли бир калла чапоқ.
Ел тегирмон рақсга тушар,
Қапотлари қирсиллаб учар;
Қўшиқ, кулгу, итлар нолиши,
От дупури, инсон товуши!
Кўриб қолгач даврада алҳол
Ул даҳшатли қадрдонипи —
Достонимиз қаҳрамонини,
Татьяна не айлади хаёл!
Онегин ҳам унда ўлтирас,
Эшикка тоҳ кўз югуртирас.

XVIII

У ишорат этса — билгайлар,
Ичса — ичиб чинқиргай барча;
У бир кулса агар — кулгайлар,
Қош чимирса — жим тургай барча;
Бу ерда у хўжайин, аён:
Қўрқмас энди Татьяна чунон,
Қизиқсиниб ўзи бу маҳал
Қиз эшикни қия очар сал...
Бирдан шамол ичкари уриб,
Тун шамлари ўчар шу тобда:
Авбош тўда бўлар безовта;
Нигоҳлари чақнаб, ўкириб
Онегин бот ўрнидан турар;
Ҳамма тургач, эшикка юрар.

XIX

Қўрқув босиб, шошиб Татьяна,
Қочай деса, йўқмиш чораси;
Сабри тугаб, тўлғониб яна
Чинқирай дер, чиқмас ноласи.
Эшик очар Евгений шунда
Ва дўзахий гала қошинда
Пайдо бўлар дафъатан бу қиз;
Ваҳший кулгу янграйди шу кез.
Қўз, туёғу әгри хартумлар.
Тиш, мўйлову қонталаш тиллар,
Қуруқсуюқ бармоқ сабиллар,
Шохлар, бари, кокилдор думлар —
Қизга имо қилиб бетиним,
Қичқиравмиш: Маники! Мавим!

XX

*Меники! — дер Евгений бадҳол,
Ваҳшӣ тӯда бирдан тарқалар;
Совуқ зулмат қўйнида алҳол
Навниҳол қиз дўсти-ла қолар.
Татьянани кейин бирпасда
Четга тортиб Онегин аста,
Сўнг омонат бир ўриндиқقا
Ўтқазару кифтига шилқقا
Бошин қўяр... Ногоҳ шу асно
Ольга кирав, Ленский кейин;
Зиё порлар; Онегин кескин
Қўлини силтаб, қўзлари бежо,
Меҳмонларни сўкар беомон;
Татьяна-чи, ётар чалажон.*

XXI

Жанжал қизир; Онегин шу пайт
Узун пичоқ сугуарар, ҳайҳот,
Қулаб тушар Ленский... Даҳшат,
Зулмат босар; Учар бир ғарёд...
Лопиллайди чайла ҳам яна...
Ва... уйғонар қўрқиб Татьяна...
Қарап, ёруғ тушган хонада,
Музлаб нақшин бўлган ойнада
Яллиғланиб ўйнар гонг нури;
Шимол Аврорасидай⁹¹ ял-ял
Ёниб-ёниб Ольга шу маҳал
Қалдирғочдай кирав чарх уриб;
Дер: «Сен менга айтгин-чи шунда,
Бу кеч кимни кўрдинг тушингда?»

XXII

У синглисин пайқамас аммо,
Китоб ушлаб ётар түшакда,
Бир-бир варақлайди-ю, асло
Оғиз очмас унга туш ҳақда.
Гарчи китоб ширин, сафоли
Шоирона хаёлдан холи,
На ҳикмат бор, на тасвир-тазийин;
На Вергилий, аммо, на Расин,
На Скотт, на Байрон, Сенека⁹²,
На хонимлар Мода журнали⁹³.
Бу китобга тенглашмас ҳали;
Дўстлар, бу зот — Мартин Задека,⁽²³⁾
Халдэй донишмандларин пири,⁹⁴
Сапъати — ғол ва туш таъбири.

XXIII

Ажойибу теран бир асар,
Буни овлоқ гўшага бир пайт
Келтирганди сайёр савдогар,
Татьянага мақтаб, ниҳоят,
«Мальвина»ни⁹⁵ қўшибон шунга
Зўрга бериб уч ярим сўмга,
Устама ҳам олганди тағин —
Кўча масаллари тўпламин,
Тил китоби, «Пётрнома»,⁹⁶
Мармонтелнинг⁹⁷ учинчи томи —
Кетди; кейин Задека номи
Қизга азиз бўлди тамоман.
Таскин бўлди дардлари учун;
Кечалар ҳам ухлайди қучиб.

XXIV

Қизни қийнар тушлар савдоси,
Таъбирини билмайди ғақат.
Қўрқинч рўёларнинг маъносин
Шу китобдан излар бетоқат.
Мана, қисқа ул мундарижа —
Алифбовий тартиб бўйича
Айик, арча, алвости, бўрон,
Зулмат, кўпприк, тоғ, типратикон,
Қор, қарағай сўзларин излар.
Задека ҳам беролмас мадад.
Аммо мудҳиш туши беадад
Ғам-ғуссали кунлардан сўзлар.
Татьянамиз яна неча кун
Шуни ўйлаб яшади дилхун.

XXV

Мана, олтин водийлар оша
Шафақ тулгун қўллари бирлан⁽²⁴⁾
Ҳадя этур қуёшга қўша
Туғилган кун байрамин бирдан.
Ларинларнинг қўраси тоңгдан
Гавжум; қўни-қўшни ҳар ёндан
Келур сурон солиб янада
Турли араваю чанада.
Даҳлизда ҳам тиқилинч, ғулу;
Меҳмонхона ичра — азиزلар;
Лайча ғингшир эшикда; қизлар
Дийдорлаштур; шовқин ва кулгу;
Меҳмонларда — таъзим-тавозеъ,
Она жаҳли, гўдак ғавғоси...

XXVI

Норғулгина хотини ила
Йўғонгина Пустяков бунда;
Қашшоқ дехқонларга бегила —
Эўр хўжайин Гвоздин шунида;
Ўттиз ёшдан икки ёшгача
Бор боласин олиб, бошқача,
Кекса Скотинилар келур;
Ҳам олифта Петушков елур,
Менинг амакваччам Буянов
Киймиш юнгдор пўстиву қалпок,
(Албат, сизга танишдир андоқ),⁹⁸
Истеъфога чиққан Флянов,
Яъни извогару фирибчи,
Порахўру мечкай, қизиқчи.

XXVII

Панфил Харликовларга ҳамроз —
Келмиш асқиябоз Трике,
Тамбовликдир асли бу шоввоз,
Кўзда — ойнак, бошда — парики.
Асл фарангмасми, кармонда
Битта шеъри бордир, зорманда,
Қизга ўқир викор-ла энди:
*Reveillez-vous, belle endormie**,
Қадим қўшиқларнинг ичинда
Бир баёзда босилмиш бу байт,
Топқир шоир Трике шу пайт
Йўқдан бино қилди-ку, чиндан,
*Belle Nina*** ўрнига яна
Дадил айтур: *belle Tatiana****.

* Ухлаётган гўзал, уйронинг. (*Французча*.)

** Гўзал Нина.

*** Гўзал Татьяна.

XXVIII

Ташриф этди ҳарбий даҳадан
Қўшин командири — аълоси,
Онахонлар арзандаси, ҳам
Бўйга етган қизлар худоси;
Оҳ, бу мужда дилларни чоғлар!
Келур, мана ҳарбий машшоқлар!
Юбормишdir полковник ўзи.
Демак, базму мусиқа қизир!
Қизалоқлар сакраб қувнайди⁽²⁵⁾.
Таом келур. Меҳмонлар бари
Жуфт-жуфт ўтар дастурхон сари.
Татьянани қизлар қуршайди;
Қаршисида — эркаклар фақат:
Чўқинишар, бошлашар суҳбат.

XXIX

Бир зум тинар гап-сўзу миш-миш,
Чапиллайди оғизлар. Ҳар ён
Тақиллайди қошиғу идиш,
Жаранглайди қадаҳлар чунон.
Секин-аста меҳмонлар аммо
Кўтаришар баробар ғавро.
Тингламас-у, ҳамма қичқирап,
Чийиллару кулар, қийқирап.
Шунда бирдан очилар әшик.
Ленский ва Онегин кираар,
«Оҳ, шукр!» деб бека чинқирап.
Келар курси, тақсимча, қошиқ;
Сурилишиб меҳмонлар шу кез
Икки дўстни ўтқазишар тез.

XXX

Татьянаага улар рўбарў,
Аммо тонгги ой қаби рангсиз
Қувғин оҳу янглиғ титрар-у,
Соя соглан кўзларини қиз
Ердан олмас, қийнар эҳтирос.
Мушкул, нохуш ҳолат эди, рост.
Икки дўстнинг табриқ, саломин
Эшитмас у, кўзлар селобин
Зўрга тияр, тутар ўзини.
Йўқса беҳуш ийқилар туйқус,
Йўл қўймайди ирода, номус.
Қиз қимтиниб, ямлаб сўзини,
Маъюсгина шивирлайди, бас,
Ўлтиради ўрнида бесас.

XXXI

Жазавали, асабий ҳолат,
Кўзёшлару беҳушликларга
Евгенийда йўқ асло тоқат,
Хўб тўйган бу нохушликларга.
Тентак, кўргач каттакон базм,
Ғазабланди. Кўрдию шу зум
Маъюс қизнинг ҳол, титроини,
Ўқинди ва сўнг нигоҳини
Ерга тикди. Тумтайиб яна,
Ленскийнинг жаҳлин қўзғаб боз,
Қасам ичди олмоққа қасос
Ва ҳалитдан айлаб тантана,
Чизаверди хаёлан бетин
Меҳмонларнинг ҳажвий суратин.

XXXII

Татъянанинг дард-ҳаяжони
Сезилганди ҳаммага, албат.
Атай кўзу сўзнинг нишони
Мойли сомса әди бу фурсат,
(Бахтга қарши, шур экан у ҳам).
Турли таом ёнига шу дам
Берк шишада, яшиаб ҳубоби,
Келур Цимлянский шароби.
Эй, кўнглимнинг ёқути — Зизи,
Узун, хипча қадаҳлар қатор
Келур, сенинг белингдек, эй, ёр,
Маъсум шеърларимнинг азизи;
Эй, муҳаббат пиёласи, бас,
Ўзинг мени этардинг сармаст!

XXXIII

Шишасидан этилгач озод,
Тошар, жўшар важиллаб шароб.
Дилгир Байтин ўқиши учун шод
Туар жаноб Трике шу тоб.
Мажлис аҳли тингламоққа зуд
Шайланади, сақлайди сукут.
Татьяна ҳам жонсарак бўйлар,
Унга қараб Трике куйлар —
Зормандасин. Товушлар — қуюқ
Олқишлияди уни; Татьяна
Мажбур таъзим этмоққа яна;
Камтар шоир, агарчи буюк,
Соғлигига сипқориб, секин
Байтин қизга узатар кейин.

XXXIV

Янграй бошлар табрику рағбат,
Ташакқурлар айтар Татьяна.
Евгенийга келганды навбат
Қиәнинг ғамгин чеҳраси, яна
Хижолати, ҳорғин ҳолати
Йигит қалбга шафқат солади:
Айлар қизга жимгина таъзим,
Нигоҳлари нечукдир шу зум
Кўп меҳрибон эди ҳаттоки.
Чиндан кўнгли бузилдими ё,
Шўхлик қилиб сузилдими ё,
Хоҳламайми, хоҳлабми ёки,
Не бўлса ҳам, ул шафиқ нигоҳ
Қиз кўнглини очди бағогоҳ.

XXXV

Тақирлайди курсилар, шу он
Халқ ёприлар меҳмонхонага,
Асалари шунақа ғужрон
Учар яшил-алвон далага.
Таомлардан тўйиб яшнаган —
Пишиллайди қўшни қўшнига;
Печь ёнида хонимлар сўзлар,
Шивирлашур бурчакда қизлар.
Ёзилади яшил дастурхон —
Жўшқин қартабозларни чорлар;
Бостон, ломбер ўйнайди чоллар,
Вист⁹⁹ ҳам жуда машҳур бу замон;
Бари — бир гўр, бир ҳийла, бир фан —
Зиқна дилгирилкларга фарзанд.

XXXVI

Вистбоз зотлар роса ўйнашди
Саккиз давра, саккиз карра ҳам
Ўринларин нуқул алмашди.
Сўнг чой келди. Соатни ҳар дам
Мен тушлигу чой, кечлик билан
Белгилашни севаман бирам.
Қишлоқда бу ўнгай одатдир:
Қорнимиз энг тӯғри соатдир.
Айтиб ўттай яна, дарвоҷе,
Сенингдек, эй, илоҳий шоир,
Ўттиз аср илоҳи — Ҳомер,
Мен ҳам кўп бор этмишам воҳе
Куйлаб шеърда зиёфатларни,
Тиқин, таом, зарофатларни!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Чой келди-ю, қизлар тортиниб
Таом олмай туриб оғизга,
Узун саҳн — эшик ортида
Янграб қолди най ва сибизга.
Мусиқадан шодланиб тамом,
Чойни, майни ташлаб бекалом,
Атроф кентлар Париси¹⁰⁰ — ҳуштоб
Елар Ольга сари Петушков.
Ҳам қариқиз Харликовани
Хув тамбовлик шоирим тутар,
Татьянани Ленский кутар,
Буянов-чи, Пустяковани
Олиб учар. Қувноғу гўзал
Кўрки билан товланади бал.

XL

Мен достоним ибтидосида
(Ёдга олинг биринчи фаслини).
Тасвири әтмоқ әдим аслида
Альбанидек¹⁰¹ Петербург базмин.
Таниш хонимларни ўйлаб, лол,
Оёқчасин сўйлаб, хом хаёл —
Хотиротга чўкибман тамом.
Оёқчалар, сизнинг хушмақом
Изингиздан адашмоқ басдир.
Қилмабдими ёшлигим вафо,
Ҳушии йигиб, энди бехато
Савту наво тузмоқ ҳавасдир;
Бу бешинчи бобим-да, бирдан
Холи бўлсин чекинишлардан.

XLI

Бамисоли ёшлик шитоби
Бир усулда фақат телбавор
Айланади рақс гирдоби;
Жӯфтлар ўтар такрору такрор.
Келгач қасос лаҳзаси, секин
Кулимсираб зимдан Онегин
Ошкор Ольга ёнига келар,
Унинг билан чарх уриб елар.
Сўнг курсига ўтқазар қизни,
Гап очади у ёқ-бу ёқдан,
Бир оз фурсат ўтгач, узоқдан
Икков бошлар яна рақсни.
Ҳамма ҳайрон. Ленский ўзи
Ишонмайди, кўрса ҳам кўзи.

XLII

Мазурка ҳам янграп. Бир замон
Гумбирлаган чоғда бу садо
Бутун зални чулғарди сурон,
Титрап әди паркет ҳам ҳатто,
Зирилларди дераза қақшаб;
Энди: биз ҳам қизларга ўхшаб
Силлиқ полда сурамиз оёқ.
Аммо ҳануз кўп шаҳру қишлоқ
Сақламишлар бу куйнинг солим
Ибтидоий тароватини,
Сакраш, учиш маҳоратини;
Ҳануз мода — бизнинг бу золим —
Еш наслнинг ёви, офати
Уни барбод эта олмади.

XLIII. XLIV

Шиҳоатли Буянов акам
Онегиним томон келтирас
Татьянаю Ольгани; шу дам
У Ольгани олиб пилдирас;
Сирпанаркан аста, эшилиб,
Нозик ишқий шеърни, эгилиб,
Шивирлайди ул ширинзабон,
Қўлчасини қисар, шу замон
Ольга юзи ловуллаб ёниб
Акс этади қизлик виқорин.
Барин кўрди Ленский, барин!
Шоир беҳуш, куйиб, қизғониб,
Тўхтатишгач куй ва рақсни,
Чорлар бошқа рақсга қизни.

XLV

Ҳайҳот! Мумкин эмасмиш аммо!
Нима эмиш — бор эмиш лафзи,
Онегинга сўз бермиш... Худо,
О, худованд, не бўлур ўзи?
Она сути оғзидан зарра
Кетмаган бу таннозни қара!
Оҳ, ҳийлагар бўлиб ишоят,
Касб этибдир алҳол хиёнат!
Ҳолсизланиб Ленский анча,
Лаънатлайди аёл зотили,
Чиқар, талаб этар отини,
Жўнар. Энди икки тўппонча
Ва икки ўқ унинг потугал
Тақдирини әтажакдир ҳал.

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

ОЛТИНЧИ ФАСЛ

La sotto i giorni nubilos e brevi,
Nansece una gente a cui l'morir non dole
Petr

* Кунлари зулмату мухтасар ерда
Бир авлод туғилгай — қўрқмас ўлимдан.
Петрарка. (*Италиянча.*)

I

Фойиб бўлмиш Ленский, мана,
Нафси қониб ўз қасосидан,
Зиқлик чулғаб, Онегин яна,
Ўйга толур Ольга қошида.
Қизгина ҳам шундоқ эснайди,
Ленскийни кўзи излайди.
Сўнгиз рақс уни беомон
Оғир тушдек толдирмиш ёмон.
Ўйин тугар, таом сузилар,
Жой солинар; банд бўлар, мана,
Даҳлиз, ҳатто ҳув чўрихона.
Ўйқу босиб, барча чўзилар.
Онегиним жўнайди якка
Ўз уйида тинч ухламакка.

II

Жимлик чўкар, меҳмонхонада
Хуррак отар йўғон Пустяков —
Йўғон ёри унинг ёнида.
Гвоздин, Буянов, Потушков,
Сал носоғроқ Флянов нетар —
Ошхонада — курсида ётар.
Фуфайкаю эски қалпоқда
Ухлар жаноб Трике полда.
Опа-сингил ётоғида ҳам
Қизлар ором олмоқда турлик.
Танҳогина Татъяна шўрлик
Деразанинг тагида пурғам
Ой нурига чўмиб ўлтирас,
Хув зим-зиё даштга мўлтирас.

III

Нечун пайдо бўлди у бирдан?
Кўзларида оний меҳр бор?
Қилиги не — Ольгага қилган?..
Қиз ўртаниб, ўйлаб бекарор,
Ўз қалбига кирав теранроқ.
Ақли етмас, тушунмас бироқ.
Ўртар, қийнар рашик ўти нуқул,
Фижимлайди қалбин муздек қўл;
Қиз пойида қорайиб фақат
Шовуллайди тубсиз жар гўё...
Татъяна дер: «Бўларман адо,
Лек уни деб ўлмоқ — саодат.
Нолимайман, нолимам ҳеч вақт!
Йўқ, у мени этолмас хушбахт».

IV

Эй, достоним, олға бос шитоб!
Чорлаётир бизни ўзга зот.
Ленскийнинг ўша Қизилтөв
Қишлоғидан беш тош пари, шод,
Қимсасиз бир ёбонда ҳамон
Зарецкий яшар соғ-омон.
Бир пайт ўзи зўр авбош бўлган,
Қартабоз тўдага бош бўлган,
Қовоқхона воизи — сардор.
Букун эса меҳрибон, сода,
Жами бўйдоқ қавмга ота,
Ишончли дўст, мушфиқ заминдор,
Хатто пок бир инсон у мутлоқ;
Тузалмоқда асримиз шундоқ.

V

Ялтоқланиб киборлар бир пайт
Мақтаб унинг ёвуз мардлигин,
Ўн қадамдан тузни у фақат
Тўппончада урадди лекин.
Бир ғайрати тошиб ўшандা
Зўр жасорат кўрсатган жангда —
Ногоҳ қалмоқ отидан учиб,
Балчиқ ерга ўлардай тушиб,
Фарангларга бўлганди тутқун.
Не бебаҳо гаров!.. Ҳар наҳор
Қарзга Вери⁽²⁶⁾ қошида такрор
Уч шишани қуритмоқ учун —
Янги Регул⁽²⁷⁾, номус худоси
Қайта асир бўлишга рози.

VI

Эрмак учун кулиб баъзида
У гангитиб тентакни андак,
Ё ошкора ва ёки зимдан
Донони ҳам айларди тентак.
Аммо бундоқ мазаху ҳазил
Таги баъзан чиқар эди эзил,
Шўхликлари гоҳи мўл бўлиб,
Тушар эди ўзи гўл бўлиб.
У баҳс этар қувноқу бийрон,
Бўлар-бўлмас жавоб топар зуд.
Режа билан сақлару сукут,
Режа билан кўтарар сурон,
Тушиб икки дўст орасига,
Элтиб қўяр жар ёқасига.

VII

Ярашмоққа мажбур этиб ё,
Бирга-бирга еб-ичару ул,
Сўнг тарқатиб ҳазил ва ифво
Обрўларин айларди бир пул.
*Sed alia tempora!** Жасорат
(Ишқ дардию шўхликка монанд)
Ёшлик билан кетгайдир учеби.
Бўронлардан, ниҳоят, қочиб,
Айтганимдек, Зерецкий ҳам
Шумурт, акас остида филҳол
Яшайдир чин донишманд мисол.
Хорацийдек эқадир карам,
Ғозу ўрдак боқиб беқайфу,
Болаларга ҳарғ ўргатар у.

* Энди замон бопқа! (*Логинча*.)

VIII

У анойи әмас! Онегин
Қалбии сира қилмас-ку ҳурмат,
Яхши күрар фикрлаш руҳин,
Хам маънили гапларин фақат,
Унинг билан кўришган замон
Азал баъзан яйрайди шодон.
Тонг-саҳардан бу зотни кўргач,
Зарра ҳайрон бўлмади шу важ,
Салом-алик қилгач, сухбатин
Ногоҳ бўлиб бошлаган ердан,
У ғалати тиржайиб бирдаш,
Узатади шоирнииг хатин.
Деразага бориб Онегин
Хатни ўқир ичида секин.

IX

Мактуб — қисқа, мардона, равшан,
Сақлаб дўстнииг әҳтиромини,
Шоир совуқ аниқлик билан
Отишмага чорламиш уни!
Онегин қилт этмай, беҳадик
Бу хабарнииг элчисига тик
Қараб, ортиқ сўза демай бирор,
Эълон қилди: *мен доим тайёр*.
Зарецкий қўзголди бесас,
У баҳона қилиб ташвиши,
Истамади ортиқ қолишни.
Чиқиб кетди. Евгений-чи, бас,
Ташо тинглаб юрак овозин,
Ўз-ўзидан бўлди норози.

X

Ажаб бўлди! Қатъий, бешафқат
Ўз-ўзини тергаб у пинҳон,
Ўзин айбдор топарди фақат,
Аввало бу ноҳақдир, аён.
Кулиб, пок ва латиф севгини
Мазах қилди кеча Евгений.
Иккинчидан, ўн саккиз ёшда
Шоир тентак бўлса, бу бошқа:
Уарлидир аслида бу ҳол.
Йигитчани севиб ҳавасдан,
Бу жангари бола бўлмасдан,
Сапчимасдан бемаҳал, дарҳол
Кўринмоғи шарт эди, бешак,
Бўлиб оқил, номусли өркак.

XI

У кўргузиб латиф ҳисларин,
Хурпаймасдан шер каби, оғир
Ёш юракдан ғазаб изларин
Сидирмоги шарт эди, ахир.
«Энди тамом, вақт ўтди, мана...—
Ўйлади у.— Бу ишга яна
Бош суқубди эски даъвогар,
Бу майдагац, бу зол, иғвогар...
Гапи пичинг, масхара, әгри,
Асли бунга лойиқдир нафрат.
Аҳмоқларнинг миш-миши фақат...»
Мана, надир жамоат ғикри — (27)
Ориятни қўзговчи худо!
Шу ўқ узра айланур дунё!

XII

Адоқсиз бир адсоват билан
Шоир уйда кутадир хуноб,
Тантанаю тақвият билан
Гапдон қўшни келтирас жавоб.
Мана энди рашкчига байрам!
Кўрққан эди, у шум, муттаҳам
Бирон ҳийла чиқариб йўқдан,
Кўксин олиб қочар деб ўқдан.
Гумонлари бўлди бартараф;
Энди улар тонг чоғи чандон
Бир-бирини этмоққа гумдон
Борадилар тегирмон тараф,
Нишон олар икков йироқдан,
Белдан ёки юқорироқдан.

XIII

Ленский отишма олдидаи,
Нозларини кўмиб лаънатга,
Кўрмоқ әмас эди Ольгани.
Қарай-қарай кунга, соатга,
Ниҳоят, сўнг қўл силтаб, бехос
Кўшни уйга ўтиб қолди боз.
У Ольгани айлаб хижолат,
Кўзгамоқчи кўнглида ҳайрат;
Аммо Ольга... эскича бари:
Қанот боғлаб чиқди ҳовлига —
Шўрлик шоир истиқболига;
Алдоқчи бир умид сингари
Қиз бепарво, шаддод ва қувноқ,
Аввал қандоқ бўлса, ўшандоқ.

XIV

«Нега эрта қочиб қолдингиз?»
Бу Ольганинг илк саволидир.
Тўлқинланур яна туйғу-ҳис,
Ленский боз бесас воладир.
Қизнинг тиниқ бу қарошида
Бу латиф соддалик қошида,
Бу шаддод қалб қаршисида лол
Тарқалади рашк ила малол!..
Йигит боқар мулойим, шайдо;
Аён: уни қиз севар ҳануз;
Юрагида тавбаю афсус, •
Тайёр узр сўрашга ҳатто.
Қийналар-у, сўз топмас бу дам.
У баҳтиёр, у бир оз бардам...

XV. XVI

XVII

Ольгасининг ёнида яна
Владимир ўйчан, хафаҳол.
У кечаги қилмишин таъна
Айлай деса, етмайди мажол.
Ўйлар: «Бўлай бунга халоскор,
Йўл қўймайман, токи у ғаддор
Қайноқ оҳу мақтов-ла илдам
Ёш кўнгилни урмасин йўлдан;
Нилуфаргул навдасин токи
Кемирмасин чиркин қурт ҳеч ҳам.
Ҳали нурга қонмагаи ғуянчам
Очилимасдан сўлсиими ёки?!»
Шарҳ айласам буни сўз билан,
Мен отишгум, демак, дўст билан.

XVIII

У билсайди, ёху, агарда
Татьянининг не дард жонида!
Ленский ва Онегин эрта
Жаиг қилишин ажал комида
Татьяна ҳам билсайди агар,
Оҳ, бу сирдан топсайди хабар,
Унинг ишқи бўлиб баҳона
Бўлмасмиди дўстлар бегона!
Аммо у сир, у буюк түғён
Маълум эмас ҳеч кимга. Сирдош
Онегин ҳам этмагану фош,
Татьяна ҳам ўрганур пинҳон.
Бир энага билар-у жиндак,
У шўрлик ҳам бефаҳм андак.

XIX

Ҳа, уззутун буткул паришон —
Ленский гоҳ жимдир, гоҳ қувноқ.
Гар сийласа илҳом париси,
Беҳуд бўлур ҳар ким ҳам шундоқ.
Қовоғини солиб, чанг чалар,
Бир парда — бир нағмани олар,
Дам Ольгага термилиб айтур:
«Мен бахтлиман, тӯғрими?» дейдур.
Аммо кечдир. Бўлди. Туради.
Фижимлайди қалбин ғам-алам;
Хайрлашар экан қиз билан,
Пора-пора бўлди юраги.
Қиз йигитга термилиб сўрар:
«Нима бўлди?» — Ҳеч нима.— Жўнар.

XX

Уйга келиб, ғаладопидан
Олиб кўёрар тўппончаларни.
Ечинади; шамнинг ёнида
Очиб ўқий бошлар Шиллерни.
Аммо хаёл тинчитмас уни;
Дардли юрак билмас уйқуни;
Кўз олдидা ул малаксиймо
Фақат Ольга бўлади пайдо.
Владимир китобии ёпиб,
Қалам олур; мисралар бари —
Нуқул севги сафсалари
Жаранглайди, келади оқиб.
Базмда маст Дельвигдай¹⁰³ сархуш
Ёниб ўқир чиқариб товуш.

XXI

Шеъри омон сақланмиш илкис,
У мендадир, мана, унлари:
«Қайга, қайга кетдингиз олис,
Баҳоримнинг гулгун кунлари?
Келажак кун... Унда нима бор?
Йўқ, нигоҳим излайди бекор —
Қучар уни тубсиз бир зулмат.
Тақдир ҳукми ҳақдир; йўқ ҳожат;
Е ўқ тегиб, йитарман бадар,
Е ёнимдан учиб ўтар у,
Бари қутлуғ: бедорлик, уйқу,
Ўз соати бордир, муқаррар.
Табаррукдир кун ҳам, заҳмат ҳам,
Табаррукдир тун ҳам — зулмат ҳам!

XXII

Тонгда шафақ товланур яна,
Жилваланур яна ёруғ кун;
Мени эса совуқ сағана
Ўз қаърига олар ё бутун.
Ёш шоирнинг ёди — дунёси
Чўкар, ютиб Лета¹⁰⁴ дарёси.
Оlam мени унутар, аммо
Сен, гўзаллик маъбудаси, о,
Мозоримда йиғлармисан зор!
Ўйлармисан: у севмиш мени,
Қуюн умрин ғамгин тонгини
Менга фидо этган эди ёр!..
Кел-эй, гуллим, жоним, дилдорим,
Маҳрамингман сенинг, эй, ёрим!..»

XXIII

Ёзмиш шундоқ мужмал ва сўлғин.
(Романтизм атамиз буни,
Гарчи романтизм-да уйғун,
Мен кўрмасман бу шеърда уни).
Ленский тонголди, ниҳоят,
Чарчаб, бошин эгиб бағоят,
Расм бўлган идеал сўзи
Дуч келганда, илинар кўзи.
Аммо ҳали ширин уйқуни
Тотмай туриб, кўп ётмай туриб,
Кўшниси жим хонага кириб,
Овоз бериб уйғотар уни:
«Туринг, етти бўлибдир соат,
Кутиб қолди Онегин албат».

XXIV

Янглишди у лекин; Онегин
Маст уйқуда ётур, вассалом.
Тун зулмати чекинар секин,
Хўроз йўллар Зуҳрога салом.
Гунгурс ухлар Евгений якка,
Юксалади офтоб фалакка,
Ялтираб қор, изғирин, қуюн
Тонг нурида айлади ўйин.
Тўшагида Онегин лекин,
Ширин уйқу қўйнида ҳамон.
Ва ниҳоят, туриб бир замон
У пардани кўтарар секин;
Қарар, кўрар, ошар ҳайрати:
Аллақачон — жўнаш фурсати.

XXV

Тез қўнғироқ чалар. Югуриб
Фаранг Гилло кирав, бу — қарол.
Тўн ва туфли бериб улгурниб,
Кийимларин шайлайди дарҳол.
Кийишади шошиб Онегин,
Қаролига амр этар кейин
Ўқ-яроқли қутини олиб,
Менинг билан юр, дейди, елиб.
Зумда учқур чаналар шайдир.
Учадилар тегирмон тараф.
Етгач, айтур қаролга қараб:
«Машъум Лепаж⁽²⁸⁾ қуролин келтириш
Изимдап.— Сўнг:— Ҳайда, дер шу он,—
Отларни ҳув қўш эман томон».

XXVI

Тўғонга кифт тираб Ленский,
Тонгдан кутар диққати ошиб;
Деҳ устаси — қув Зарецкий
Айблар эди тегирмон тошин.
Узр сўраб келар Онегин.
Зарецкий зорланар секин:
«Ахир, сизнинг секундант қани?»
Отишманинг даҳо мергани
Азал усулпараст бу зомин
Ҳатто одам ўлдиришда ҳам
Талаб этар бехато, бекам
Шу санъатнинг қатъий низомин;
Қадим ўтмиш урғига содик.
(Шу сифати таҳсинга лойиқ).

XXVII

«Секундантми?» — Евгений сўрар,—
Мана, дўстим — жаноби Гилло.
Вакилимга, менимча, бирор
Эътиroz ҳам бўлмагай илло.
Машҳур эмас агарчи бу жон,
Аммо ўзи виждоили инсон».
Зарецкий тишлаб қолур лаб.
Ленскийга Онегин қараб:
«Бошлаймизми?» дейдир шу замон.
— «Бошлаймиз?» — дер Ленский. Улар
Тегирмоннинг ортига келар.
Зарецкий, виждоили инсон
Шартномани тузгунча бирга,
Боқиб турар ғанимлар ерга.

XXVIII

Ғанимлар! Оҳ, қачондан бери
Бир-бирининг қонига ташна?—
Кўпдан бўён ғам, шодликларин
Баҳам кўрган бу икки ошина!
Букун ворис душманлардек, о,
Боқур ёвуз, ғаразли, бежо,
Мудҳиш, мубҳам туш кабия, чаққон
Бир-бирига икков совуққон
Ажал чоҳин қазур бесадо...
Тегмай туриб қўлларига қов,
Бир дўстона кулиб, икки ён
Тарқалишса бўлмасмикин ё?..
Киборга хос ваҳший адован
Андишадаи қўрқади фақат.

XXIX

Тўппончалар ярақлар, мана,
Сумба уриб, болға тақиллар.
Ўқ жойланар ўқдонга, ана,
Биринчи бор тепки шиқиллар.
Кулранг борут шилдирағ шу дам
Борутдонга тўқилар. Маҳкам
Буралган тиш — чақмоқтош ҳали
Тиккайгандир. Саросимали
Гилло тўхтар яқин тўнкада.
Ёмириўшни ташлар ғанимлар.
Зарецкий аниқ одимлар —
Ўттиз икки қадам ўртада,
Ва икки дўст икки ён келур,
Ҳар бири ўз қуролин олур.

XXX

«Ҳапи, бошланг энди!» Совуққон
Мўлжал олмай ғанимлар, олдин
Баб-баравар, қатъий ва равон
Босишилар тўрттадан одим.
Ажалнинг тўрт қадамидир бу.
Юра туриб, шу маҳал, ёҳу,
Энг биринчи бўлиб Онегин
Тўппончасин кўтарар секин.
Юришилар яна беш қадам,
Ленский чап кўзин қисиб сал
Мўлжал ола бошлар... Шу маҳал
Ўқ узади Евгений илдам...
Занг уради ажал соати:
Тўппончаси тушиб кетади —

XXXI

Жим кўксига элтару қўлин
Шоир қулар. Хира кўзида
Акс этади дард әмас, ўлим.
Тик тоғлардан шундоқ баъзида
Кун нурида ёниб қуюни
Ағдарилар қорлар уюми.
Бир зум бутун вужуди музлаб,
Унга чопар Онегин бўзлаб,
Қарар, уни чақирар... Бекор:
Энди у йўқ. Шоир — жавонмард
Шаҳид бўлмиш, бўлмиш жувонмарг!
Бўроида, тонг шафагида зор
Ажис бир гул бевақт сўлибдир,
Мехробида гулхан сўнибдир!..¹⁰⁵

XXXII

Тек ётар у қорлар устида,
Манглайида мунгли бир жаҳон.
Жароҳати — кўкрак остидан
Ховрланиб оқаётир қон.
Бир дақиқа бурун, э, фалак,
Илҳом ила уриб бу юрак,
Кек ва умид, муҳаббат, сабот —
Қон югуриб, куйларди ҳаёт.
Ташландиқ уй мисоли энди
Ҳоким унда жимлик ва зулмат.
Ўчди, ўчди чироги абад,
Деразаси ёпилди. Сўнди.
Бекаси йўқ, беному нишон.
Худо билар, қайда бу замон.

XXXIII

Дўстлар, жоҳил ғанимга тегиб,
Қўрс ҳажв ила қутуртиromoқ соз;
Ўр, сузағон шохларин эгиб,
Ҳажв кўзгусинда у бехос
Ўзин таниб, чекса хижолат,
Оҳ, томоша қилмоқ на роҳат!
Яхшироқдир, у гар ўкиниб,
Бу менман-ку! — деса бўкириб!
Дўстлар, яна жимгипа, зимдан
Ҳалол қабрин қазиб қўйсак соз,
Маъқул ердан кўзлаб кўрсанк соз
Унинг рангсиз пешонасидан;
Лек бобоси ёнига гумдон
Этмоқ сизга ёқиши гумон.

XXXIV

Нетарсиз, гар ўқингиз боис
Нобуд бўлса бир дўст — навқирон?
Мастликда сўз айтса ножонз,
Ё арзимас гапга ногаҳон
Сизни қаттиқ айлаб ҳақорат,
Тагин ёниб-куйиб бағоят,
Ўзи жапгга чорласа бирдан?
Қимир этмай сўнг ётса ерда,
Манглайида ўлимдан асар,
Аста-секин жасади қотса,
Гунгу карахт, бешуур ётса,
Ҳазин додингиздан бехабар,—
Қалбингизни, айтинг, шу заҳот
Босар, эзар печук ҳиссиёт?

XXXV

Қалбин қайғу, изтироб ёқар,
Тўппончасин қисиб бекалом,
Ленскийга Евгений боқар.
Қўшилси дер: «Ўлди. Вассалом!»
Ўлди!.. Оҳ, бу машъум хитобдан
Онегин зир титраб, азобдан,
Одамларни чорлаб ҳой-ҳойлар.
Зарецкий авайлаб жойлар
Муз жасадни энди чанага;
Уйга элтар мудҳиш бу юкни.
Отлар кишинар сезиб ўликни,
Сувлигии тинмай чайнагай,
Депсингай оқ кўпиклар сочиб...
Сўнг ўқ каби кетгайлар учиб.

XXXVI

Ачингайсиз шоирга, дўстлар,
Орзулари очмай туриб гул,
Бу дунёга таратмай ислар,
Сўлди бир қалб, бевақт сўлди ул.
Қани, оташ туёёнлар қайда?
Эзгу орзу-армонлар қайда?
Қани, позик, мардана, олий,
Пок ҳислари, маъсум хаёли?
Қайда, жўшқин ишқий истаклар,
Илму заҳмат чацқори қани?
Айбу номус қийноғи қани?
Қайдасиз, эй, қутлуғ тилаклар —
Сиз, самовий ҳаёт тимсоли,
Сиз, муқаддас назм хаёли?

XXXVII

У туғилган олам баҳтига,
Яралганди шұхрат учун ё;
Бирдан тинган сози шахт ила
Сўнмас садоларни бутун ё
Асрларга етказгай эрди.
Е шоирни ўтқазгай эрди
Кибор элнинг олий таҳтига.
Ўзи билан фано қаърига
Элтди балки жафокаш у соз
Энг муқаддас сирни. О, абас,
Бизнинг учун сўнди энди, бас,
Хаётбахш куй, жонбахш бир овоз;
Етмас унга замон садоси,
Авлодларнинг доди, дуоси.

XXXVIII. XXXIX

Ё эҳтимол шоирни нари
Қутар эди оддий бир қисмат.
Гувлаб ўтиб ёшлик чоғлари,
Түғёллари тўнарди абад.
Ўзгарарди балки бариси,
Тарк айлару илҳом париси,
Уйланарди, қишлоқда хушвақт
Гўсхўр бўлиб, яшарди хушбахт;
Англар эди асл ҳаётни,
Қирқ ўнда бод кайфини бузар,
Ер-ичару семирар, тўзар
Ва ниҳоят, тўшакда ётиб,
Фарзанд, кампир, табибу ёрон
Қуршовида узар эди жон.

XL

Не бўлса ҳам, ўқувчим, энди,
Оҳ, ёшгина ошиқ, бағри чок,
Шоир, ғамгин хаёл фарзанди
Дўст қўлида бўлмишdir ҳалок!
У ҳассос дил яшаган қишлоқ —
Чап ёғида бордир бир овлоқ,
Ўсмиш бир жуфт қарагай омои,
Шундан қўшни водийлар томон
Шўхчан кумуш жилғалар елур.
Унда қўшчи ҳаловат излар,
Тўлқинига ўроқчи қизлар
Жаранг қўза урмоққа келур.
Булоқ боши — ул сояда тик
Қўйилгандир оддий ёдгорлик.

XLI

Тош остида мудом (даштларни
Ювар экан абри найсонлар),
Чориқ тикиб, чўпон бошлиайди
Балиқчилар ҳақда достонлар;
Ез қишлоқда ўтсин деб бегам
Келгап ёш бир шаҳарлик қиз ҳам
От қамчилаб, йироқ-йироққа
Далаларда еларкан якка,
Тизгии тортиб шу жойда ногоҳ,
Кўздан олиб ҳарир пардани,
Қабртошдан содда лавҳани
Ўқир югуртириб тез нигоҳ
Ва тизилгай, беролмасдан дош,
Кўзларида маржон-маржон ёш.

XLII

Қиз шошилмас әнди далада.
Хаёлларга чўмиб кезади;
Беихтиёр йиглар дилида
Ленскийнинг мунглиғ қисмати.
Ўйлар: «Надир Ольганинг ҳоли?
Кўп вақт қайгу чекдими дили,
Еш тиндими кўзларида ё?
Опажони қайда экан, о?
Эл ва дунё қочқини қайда —
Гўзалларниң гўзал душмани?
У зиқ телба, у хоин қани?
Еш шоирнинг қотили қайда?»
Ҳаммасидан ҳали бобма-боб
Ўзим сизга бергайман ҳисоб.

XLIII

Ҳозир әмас. Гарчи мен, тайин,
Қаҳрамоним севарман ғоят,
Гарчи унга юзлангум кейин,
Фақат ҳозир йўқ менда тоқат.
Йиллар қувар шўх қофияни,
Бешафқат бир насрга мани
Йиллар тортар, бўлайким иқор,
Хўрсипиб, мен судралгум почор.
Шавқсиз букун кўҳна қаламим —
Куйиб қоғоз қораламас у;
Ўзгачадир, сўникдир орзу,
Ўзгачадир заҳмату ғамим,
Сурондаю жимликда улар
Юрагимга солгай қутқулар.

XLIV

Ошно бўлди ўзга орзулар,
Янги ғамлар бўлди ҳамдамим;
Армонимдир эски қайгулар,
Таскин бермас бу янги ғамим.
Орзулар! Ў бебошлиқ қани?
Мангу уйқаш у ёшилик қани?
Наҳот, бўлиб йилларга таслим,
Сўлган бўлса менинг гул фаслим?
Ростданми, эй, умрим боғлари,
(Шўхлик қилиб айтардим ҳали)
Ҳайҳот, ҳазин ҳазилдан холи
Наҳот, ўтди баҳор чоғлари?
Наҳот, энди қайтмагай бебош?
Наҳот, қучар мени ўттиз ёш?

XLV

Бас, саркашлиқ қилмайин ортиқ,
Аён, йўлим бўлибдир ярим.
Видолашай сен билан очиқ,
Кел-эй, учқур ёшлигим маним!
Ташаккур, завқ-сафолар учун,
Дардлар, азиз жафолар учун,
Сурон, бўрон, ҳам базму сурур —
Жами туҳфанг учун ташаккур!
Сен боис мен ёру дўст билан
Ваҳму ғавғо, жимликда омон
Хўб айшимни сурдим... беармон;
Басдир энди! Ёруғ юз билан
Янги йўлни айлаб ибтидо,
Ўтмишинга айтайнин видо.

XLVI

Кел, ортимга қарайин бир бор.
Хайр энди, эй, овлоқ маскан,
Сенда кўнглим ўйларию зор —
Эҳтиросли кунларим ўтган.
Сен, эй, маъсум илҳомим, ҳайҳот,
Менинг мудроқ қалбимни уйғот,
Хаёлимга тўлқинлар солгин,—
Бот-бот учиб қулбамга келгин,—
То тинмасин шоир юрагим,
Тарқ этмасин то раҳму шафқат,
Кибор давра домида фақат
Тош қотмасин охир юрагим;
Ул гирдобга, жон дўстларим, ман
Сизнинг билан бирга чўмганман.

ЕТТИНЧИ ФАСЛ

Москов, Руснинг суюкли қизи,
Қайдан топай сенинг тенгингни?

Дмитриев

Она Москвани севмай бўлурми?

Баратинский

Москвага қувғинлик!— Кибор элни кўрмоқдир!

Хўш, қаер яхши экан? Биз бўлмаган ер.

Грибоедов

I

Бермай баҳор офтобига тоб
Теградаги тоғларнинг қори,
Эриб-эриб оқадир шитоб
Сувга тўлган ўтлоқлар сари.
Табассум-ла очару кўзни
Қарши олар борлиқ паврўзни;
Кўм-кўк бўлиб порлар самовот.
Тиниқлашиб ўрмонлар зиёд,
Касб этадир ям-яшил бир ранг.
Дала божин йиғмоққа ари
Мум ҳужрадан чиқар ташқари.
Увалар ҳам яшинар ранг-баранг,
Солишади подалар гавғо,
Тунлар булбул айлайди наво.

II

Баҳор, баҳор! Фасли муҳаббат!
Менинг учун ташрифинг ғамдир.
Қалбимгаю қонимга фақат
Толғин, маъюс түрғён ҳамдамдир!
Юзларимга хушбўй, сафоли
Урилганда кўклам шамоли,
Мен қишлоқнинг жимлиги аро
Топурман завқ, ҳаловат, ором!
Ё ётмиқип завқу ҳаловат?
Наки берур шодлик ва ҳаёт,
Наки яшнар, нурланур, ҳайҳот,
Менинг ўлиқ руҳимга фақат
Зиқлиқ, чарчоқ бахш этгайми ё,
Кўрингайми олам зим-зиё?

III

Кузда ҳазон бўлган япроқнииг
Қайтганидан севинмай, маҳзун,
Ё эслармиз аччиқ фироқни
Ўрмонлардан тинглаб янги ун?
Ёки қайтмас дунё — йилларни,
Ҳазон бўлган ўша гулларни
Яшиаб турган табиат билан
Қиёслармиз хижолат билан?
Шоирона хаёллар аро
Ёдга келур, эҳтимол, бирор
Бошқа баҳор, кўҳна бир баҳор,
Олис диёр орзуси ва ё
Гўзал бир тун, моҳтоб жамоли
Титроқ солур юракка холи...

IV

Пайти келди, танти танбаллар,
Эй, Эпикурпараст¹⁰⁶ донолар,
Эй, баҳтиёр, лоқайд күнгиллар,
Левшин⁽²⁹⁾ дарсин олган ғидолар,
Сиз, қишлоқи Приамлар¹⁰⁷, ҳей,
Сиз, таъсирчан ҳей, санамлар, ҳей!
Чорлар яна қишлоққа такрор
Гул фаслию иш фасли — баҳор;
Бу — илҳомли кезишлар дами,
Уйғотгувчи кечалар созроқ.
Дўстлар, шошиңг далага тезроқ!
Оғир юкли каретадами
Йўлми, почта аробасида
Чиқинг шаҳар дарбозасидан.

V

Эй, қадрдан ўқувчим, етар,
Қишлидингиз шодланиб сиз-да,
Қолсии энди беором шаҳар;
Ул ажнабий аравангизда
Қайсар илҳом париси билан
Номсиз дарё бўйида баланд
Эманзори шовуллаб турган
Қишлоқ томон учайлик бирга.
Таркидунё айлаган дарвиш
Онегиним у ерда забуни,
Мунис, ўйчан Татьянамга тунд
Қўшии бўлиб яшади шу қиши;
Энди ғойиб бўлмиш дараксиз...
Қолмиш ундан фақат ҳазин из.

VI

Тоғлар ётур ярим доира,
Яшил яйлов ичра бир жилға
Жүқазордан дарёга қараб
Оқиб ётур: тушайлик йўлга.
Булбул — баҳор ошиғи куйлар
Унда тунлар; наъматак гуллар.
Чашма саси эшитилар, о,
Бир жуфт қари қарагай аро
Қўрингайдир унда қабртош.
Йўловчини лавҳи титратур:
«Владимир Ленский ётур,
У мардона шаҳид бўлди ёш,
Тарих фалон, фалондир охир.
Мозорингда типч ёт, эй, шоир!»

VII

Мунглуг қабр бошида әгик
Қарағайнинг маъюс шохлари,
Еллар сирли гулчамбарни тек
Тебратарди сахар чоғлари.
Бир пайт келиб икки дутона
Бу мазгилда ёна ва ёпа
Бир-бирини қучиб нечалар,
Йиғлар эди ойдин кечалар.
Энди эса... Едгорлик — забун,
Унутилмиш. Узилмиш қадам.
Гулчамбар йўқ ул шохларда ҳам;
Фақат сочи оқарган, юпун
Чўпон қўшиқ айтиб, нотавон
Чоригини ямайди ҳамон.

VIII. IX. X

О, шўрлигим Ленский!.. Бўзлаб
Қиз йиглади аввал, бешаво.
Афсус! Лекин навраста қизлар
Қайғусига бўлур бевафо.
Ха, бошқаси тортди нигоҳин,
Ха, бошқаси ҳасратин, оҳин
Ялтоқланиб, тиндирди тамом.
Ўша ҳарбий этар уни ром,
Ўша ҳарбий қалбига кирав...
Мана энди меҳроб қошида
Иккаласи, гултоҷ бошида,
Ерга қараб қимтиниб турар,
Кўзларида ўт ёнур шу аум.
Лабларида жиндак табассум.

XI

О, шўрлигим Ленский!.. Етиб
Энди сўқир фано қаърида,
Ё хиёнат хабари етиб
Шоир нотинч бўлур қабрида?
Ёки Лета дарёси узра
Ҳеч нарсадан ранжимай зарра,
Беҳис, беҳуш ётгайми магар,
Дунё упга соқов, кўру кар?..
Худди шундай! Мудҳиш бир ғафлат
Кутар бизни қабрда ўзи.
Дўйту душман, севгили саси
Бирдан ўчар. Тиш қайраб ғақат,
Ер-мулк учун ворислар тажанг
Бошлишади ҳаёсиз бир жанг.

XII

Кўп ўтмасдан Ларин уйида
Ольганинг шўх овози ўчди.
Ҳарбий куёв, қисмат қули-да,
Қўшин турган томонга кўчди.
Хайрлашиб қизи-ла кампир
Аччиқ-аччиқ йиғлаб қолди бир,
Ҳоли қуриб, бўлди парвона;
Йиғлолмади аммо Татьяна;
Рапги бўздай оқарди фақат,
Маъюсланди ютиб сасини.
Келин-куёв аравасини
Ҳамма қуршаб, чопиб бетоқат,
Қолишаркан қизни узатиб,
Татьяна ҳам чиқди кузатиб.

XIII

Гўё туман ичинда, ана,
Қараётир улар изидан...
Елғиз қолди Татьяна, мана!
Ҳайҳот! Қумри дугонасидан —
Йилларининг қувноқ йўлдопи,
Ўйнаб ўсган азиз сирдоши —
Синглисидан тақдир бешафқат
Гўё букун айирди абад.
У шарпадек кезар bemурод,
Бўм-бўш боққа қарайди ҳали...
Ҳеч нарсадан топмас тасалли,
Ҳасрат ёши бўлади зиёд,
Дардларига топмайди чора,
Қалби бўлар пораю пора.

XIV

Оҳ, ёлғизлик ёмондир, ёмон,
Қиз ўртандар бадтар беомон,
Узоқларда Онегин омон,
Қалби ортиқ қўмсайди, вайрон.
Энди уни кўрмас ҳеч қачон;
Еш шоирнинг қотили чунон
Нафратини қўзғар бу замон;
Ўлиб кетди шоир... бенишон,
Ҳеч ким уни эсламас нолон.
Қиз бошқага боғлади паймон.
Бир тутундек, мовий бу осмон,
Шоир ёдин ютди бегумон.
Балки унга икки дил ҳамон
Армон қилур?.. Нечун бу армон?..

XV

Шом. Қораяр осмон. Жилғалар
Жилдирайди. Чигиртка хушхон.
Далаларда тинмиш яллалар;
Бурқсир дарё бўйида бу он
Балиқчилар гулхани. Танҳо
Ойнинг кумуш ёғдуси аро
Соф далада хаёллар суреб,
Кетаверди Татьяна юриб.
Кезиб-кезиб, кўрди у бир чоғ
Тепаликдан бир уй — шоҳона,
Ости — қишлоқ, дарахтзор, ана,
Ойдин дарё соҳилида — боғ.
Унга маҳзун тикдию нигоҳ,
Ғулув тушди қалбига ногоҳ.

XVI

Иккиланиш шоширап уни:
«Юрсамми ё ортга қайтсамми?..
Бунда у йўқ... Танишмас мени...
Уйни, боғни кўриб ўтсамми?..»
Нафаслари қайтиб Татьяна
Тепаликдан тушади, мана,
Хайрои ташлар атроғга назар...
Бўш ҳовлига кирар беҳазар.
Итлар бирдан югурап ҳуриб,
Қўрқиб, солар ногаҳон нола.
Чопиб келиб икки-уч бола
Шовқиц солиб, ҳай-ҳайлаб, уриб,
Кучукларни ҳайдашиб ногоҳ,
Бегойимга бўлишар паноҳ.

XVII

«Бек уйини мумкинми қўрмоқ?»—
Дер Татьяна. Ва болакайлар
Сўраш учун калитни шу чоқ
Анисяга чопқиллагайлар.
Зумда келар Анися; мана,
Очилади эшиқ, Татьяна
Бўм-бўш уйга кирар, бир замон
Турмиси бунда бизнинг қаҳрамон.
Қиз қарайди: хор бўлиб, ана,
Таёқ ётур бильярд устида,—
Фижим бўлган юмшоқ курсида —
От қамчиси. Юрар Татьяна.
«Мана, камин,— дейди кампир тек,—
Ўлтиарди бунда ёлғиз бек.

XVIII

Тушлик қилди қиши бўйи баҳам
Хув раҳматлик Ленский бунда...
Қани, бу ён марҳамат, бекам,
Мана, бекнинг хонаси; шунда
Ётар, қаҳво ичарди жаноб,
Саркоридан оларди ҳисоб,
Китобгаям тонглар қааради...
Бобосиям шунда туради;
Деразанинг ёнида бир пайт
Ойнак тақиб, якшанбаларда
Чол мени билан ўйнарди қарта...
Арвоҳига раҳм қил фақат,
Эна ерининг бағрида доим
Суякларин тинч қўй, худойим!»

XIX

Уй ичида нимаки бордир,
Ихлос билан Татьяна боқар.
Бари унга туюлар нодир,
Ажиб фараҳ аралаш ёқар
Шикаста бу кўнглини алам:
Столида қолмиш сўник шам,
Китоблари; ана, каравот,
Гилам ёлиб қўйилмиш, ҳайҳот;
Ой нурлари — ойнага сизган,
Нимқоронғу кеча ҳолати,
Лорд Байроннинг мағрур сурати;
Қўлларини хоч қилиб, қисган,
Кулоҳ кийиб ана, бадқовоқ
Тураг яна чўян қўғирчоқ¹⁰⁸.

XX

Хужрада тек, мафтун, афтода
Туриб қолар Татьяна узоқ.
Лек қўзғолур совуқ шаббода.
Қораймишdir водий. Мизғир боғ
Туман ичра дарё бўйида:
Ой беркинур төғлар қўйнида.
Ҳа, заввора қиз энди, бешак,
Тезроқ уйга кетмоғи керак.
Ҳаяжонип яшириб фақат,
Ночоргина хўрсиниб локин,
Қиз изига қайтади сокин.
Сўраб олар аммо ижозат
Бу қасрга келиб тургани,
Танҳо китоб ўқиб юргани.

XXI

Қалитдор-ла Татьяна болону
Ташқарида хайр-хўш қилар.
Бир кун ўтиб, тонгда яна у
Бу әгасиз гўшага келар.
Сокин, жимжит хона ичра қиз
Ва ниҳоят, қолганда ёлғиз,
Бор дунёни унугиб буткул,
Ёниб, сим-сим йиглайверар ул.
Китобларга чалғийди охир.
Аввал кўшиш бўлмайди бунга,
Танлаш қизик туюлиб унга,
Беихтиёр сўнг ташна бағир
Шўнғиб кетар китобга аммо
Ва кашф этар ўзга бир дунё.

XXII

Биз биламиз гарчи, Онегин
Китоблардан безган ва толган,
Йўқ, бир нечта асар ва лекин
Фазабига учрамай қолган:
Гяур, Жуан¹⁰⁹ куйчисиу боз
Икки-учта романким, рўйрост
Акс этмишдир уларда аёп
Аср ҳамда замондош ипсон.
Қалби унинг бу даввор ичра
Пажмурдау беадаб, худбин,
Хаёлларга бандаю бадбин;
Яна зое кирдикор ичра
Қайнаб тургап ақли ҳам, ахир,
Ишонарли этилган тасвир.

XXIII

Ўчмай қолмиш кўп бетда, бешак,
Тирноқларнинг кескин излари;
Бу белгилар устида зийрак
Югуради қизнинг кўзлари.
Дир-дир титраб Татьяна сезар —
Қай фикру қай нуқтаи назар
Онегинни лол этмиш бутқул,
Қай бирин тек қабул этмиш ул.
Қиз учратар ҳошияларда
Ёзувларин қаламнинг гоҳи.
Онегиннинг олами, рухи
Ўзин ошкор этар аларда:
Қисқа сўзу чизгисида ҳам,
Гоҳи сўроқ белгисида ҳам.

XXIV

Оҳ, худога шукрким, аён
Англай бошлар Татьяна охир —
Тақдир ҳукми билан беомон
Ўртаганин ким учун бағир:
Яратмишдир дўзахми, фалак,
Шайтонмиди, ҳурмиди, малак,
Қайгули у девона кимдир?
Наҳот, тақлид унга ҳокимдир?!
Бировларнинг феълин, сиймосин
Шарҳлаш учун луғатин ўзга
Тўлдирганми янгича сўзга:
Асли Чайлъд Ҳарольд либосин
Кийиб юрган московликми у?
Оҳ, масхара эмасмикин бу?

XXV

Наҳот, энди ечилди жўмбоқ?
Наҳот, у сўз топилди илкис?
Фурсат ўтар, унтар мутлоқ
Уйда кутиб қолишганин қиз.
Икки қўшни қўрада бу пайт
Татьянадан қилишар суҳбат.
Кампир ичор зорланади, бас:
— Нетай, ахир? Ёш бола әмас,
Баръакс, ўзи Ольгадан катта.
Тез узатиб, қутулиб кетай.
Вақти етган, бу қизни нетай?
Ҳаммасига жавоби битта:
Тегмайман дер. Қайгуар тинсиз.
Тентирайди ўрмонда ёлғиз.

XXVI

«Балки хуштор бўлгандир?..»— Кимга?
Совчи қўйди Буянов — бекор!
Петушков ҳам бўлмади унга.
Гусар Пихтин келганди бир бор,
Татьянамга, ёциб, девона,
Шайтондай қўп бўлди парвона!
Умид қилдим, кўнса деб зора;
Қайда? Яна бузилди ора.—
«Элта қолгин Московга, онам,
Мажлислар ҳам унда хўб эмиш,
Киз қидирган жойлар қўп эмиш».—
— Оҳ, отам-а! Даромадим кам.
«Қиши ўтгулик пулинг бўлса, бас.
Хеч йўқса, мен бериб турай қарз».

XXVII

Оқилона, холис маслаҳат —
Кампир жуда маъқул санайди;
Ҳисоб қилиб кўрар, этар аҳд —
Москвага қишида жўнайди.
Бўлар гапдан Татьяна огоҳ.
Бир қишлоқда юрган қизнинг, оҳ,
Содда, очиқ сифатларига,
Эскича бу зийнатларига,
Эскича гап-сўзиға бироқ
Не дер дидли, нозик киборлар?!
Москвалик пўрим, дилдорлар
Истеҳзоли нигоҳин тортмоқ!..
Даҳшат! Йўқ, йўқ! Энг яхшиси ул
Овлоқларда қолгани маъқул.

XXVIII

Офтоб ила уйғониб саҳар,
Қиз далага йўл олар шитоб.
Меҳр ила ташлару назар
Дил-дилидаш айлаюр хитоб:
«Хайр, сокин водийлар, боғлар,
Хайр, таниш чўққилар, тоғлар,
Эй, қадрдан ўрмонлар, хайр,
Эй, сиз, гўзал осмонлар, хайр.
Алвидо, эй, қувноқ табнат!
Мен ялтироқ суронларга, бас,
Этдим сокин дунёни эваз...
Эркинлигим, алвидо абад!
Қайга, нечун бўлурмен равон?
Тақдир нени кўраркин раво?»

XXIX

Кўп кезади қиз тикиб нигоҳ,
Гоҳ тепалик, энди, гоҳ булоқ
Жозибаси билан баногоҳ
Татьянани тўхтатур узоқ.
Дараҳтзору ўтлоқларига —
Гўё қадим ўртоқларига
Тез елади бўлгали ҳамров...
Лекин тезроқ елиб ўтар ёз...
Олтин кузак келибдир алҳол.
Заволини сезиб сийнада
Борлиқ ёнур саросимада...
Булутларни қувлару Шимол,
Увлаб, мана, гувиллаб, тўзиб,
Жодугар қиши келмоқда ўзи.

XXX

Қиш келдию шохларга андоқ
Парча-парча осилиб қолди;
Дашту дала, қирларга оппоқ —
Тұлқин-тұлқин гиламлар солди.
Момиқ парда соҳилларни денг
Сокит дарё билан қылди тенг.
Аёз қувнар. Шодмиз баридан —
Она қишининг шўхликларидан.
Ношод әрур Татьяна ёлғиз.
Қувнаб қишини қарши ололмас,
Изгиринда яйраб қололмас,
Биринчи қор сувларига қиз
Ювмас кўксин, елкасин, юзин:
Даҳшат унга қиш йўли — узуи.

XXXI

Сафар ортга сурилди бир оз,
Етиб келди сўнгги муддат ҳам.
Унтилган ароба ҳам боз
Тузатилди, бўлди мустаҳкам.
Уч соявон ароба — карвон
Лаш-луш ортиб бўлгайдир равон:
Қозон-товоқ, курсио сандик,
Қиём, тағин кўрпаю ёстиқ,
Пар тўшаклар, қафасда — хўroz,
Хурмаю хум, тогора мисол
Яна қаяча ашқолу дашқол.
Хизматкор халқ қўрада чуввос
Кўтаришар шовқин ва додни,
Ҳайдаб чиқиб ўн саккиз отни,

XXXII

Аробага барини қўшар,
Пазандалар шайлайди ошлар,
Тоғдай юклар ортиб, койишар
Хотинлару аробакашлар.
Ориқ-тириқ отга бир замон
Миниб олар серсоқол сарбон,
Қароллару жориялар бот
Хўшлашгали чопар шу заҳот.
Энг мўътабар ароба, мана,
Дарбозадан чиқар, гизиллар...
«Алвидо, эй, сокин манзиллар!
Кўргайменци мен сизни яна?!
Хайр, овлоқ масканим!..» Бу чоқ
Татьянанинг кўзёши булоқ.

XXXIII

Пок маърифат сарҳадин жадал
Ҳали кенгроқ олсак тобора,
Вақти келиб, (фалсафий жадвал¹¹⁰
Аён этган ҳисобга кўра,
Беш юз ийлдан кейин) бу шаксиз,
Бизнинг йўллар ўзгарур чексиз:
Россияни тош йўллар — катта,
Бирлаштириб тургай албатта.
Улкан ёйдек кўпприклар — чўян
Дарёлардан ташлагай қадам,
Тоғни тешиб, сув остида ҳам
Қуражакмиз йўллар муайян;
Бу насроний мамлакат яна
Ҳар бекатда очур ошхона.

XXXIV

Ҳозир йўллар чатоқдир, мана,
Чиримоқда кўпиклар абас.
Бекатларда бургаю канда
Кўз юмгани қўймайди бир пас.
Ошхона йўқ. Қўнимгоҳ совуқ,
Дабдабали, ва лекин қуруқ
Турли таом рўйхати ҳам бор,
Карнай бўлур иштача бекор.
Ағсонавий паҳлавон мисол
Темирчилар Россияниаг зўр
Болғасида Оврупонияг мўрт
Аижомларин тузатур, алҳол
Раҳмат айтур Ватан тупроғин
Ўйдим — чуқур йўлига тағин.

XXXV

Қишининг совуқ кунларида лек
Сафар қилмоқ маъқул ва осон.
Қўшиқ бўлган бемаъни шеърдек
Қиши йўли ҳам силлиқ ва равон.
Эпчил бизилинг ҳар Автомедон,⁽¹¹⁾
Учотлар⁽¹²⁾ ҳам учқур ҳар қачон,
Чақириллар, қувнатиб ўзга,
Девор каби чалинар кўзга.⁽³⁰⁾
Аммо қўрқиб йўл ҳаржларидан
Кетмай почта аробасида,
Ларина ўз харобасида
Судралар ва йўл ранжларидан
Роҳатланур Татьяна бутун:
Йўл босишар роса етти кун!

XXXVI

Манзил яқин. Кўрингай баланд
Москванинг мармар девори,
Чўғдек, олтин хочлари билан
Ёнур қадим гумбаз, минори.
Оҳ, дўстларим! Бофу кошона,
Кўшку сарой, қўнғироқхона
Кўз олдимда пайдо бўлган чор!
Мен шод эдим, шод эдим не чор!
Мен фироқин чекиб дунёнинг,
Дайди қисмат ичра ҳам бот-бот
Москов, сени ўйладим, ҳайҳот!
Москов... Қанча шу бир садопинг
Рус қалбига наволари бор!
Қанча акс-садолари бор!

XXXVII

Хув әманзор қўйнида туурур
Пётр қасри. Ошибон ҳаддан
У кечаги шуҳратга мағрур.¹¹³
Кибрланиб сўнгги омаддан,
Наполеон кутди беҳуда
Тиз чўкар деб Москов қайғуда,
Топширгай деб ўзлари қадим
Кремлинг қалитини жим.
Бош әгмади Москвам асло.
Тўйлар эмас, инъомлар эмас,
У бекарор босқинчига, бас,
Этиб қўйди ёнгин муҳайё¹¹⁴.
Ўйга чўмиб жаҳонгир шу он
Даҳшат ўтга боқарди ҳайрон.

XXXVIII

Сўнган шону шуҳрат шоҳиди,
Эй, Пётр қалъаси, хуш қол!
Дарбозанинг оқариб энди
Устунлари кўрингай. Хушҳол,
Ўйдим-чукӯр Твер йўлидан
Мана, елар извош; ёнидан
Лип-лип ўтар қоровулхона,
Кампир, бола фонус ва чана,
Кулба, сарой, черков ва ерлар,
Бухорийлар,¹¹⁵ казак, деҳқони,
Минораю наъма дўкони,
Дарбозада — гаройиб шерлар,
Дорихона, боғу багчалар,
Хочлар узра гала зогчалар...

XXXIX. XL

Шундай дилгир сайдарда яна
Утиб кетар бир-икки соат.
Харитоня қошида, мана,
Тор йўлдаги бир уйда фақат
Тўхтар энди арава. Тўрт йил
Кампир амма бўлиб бунида сил,
Яшар эди. Қўндилар алҳол.
Дарбозани ланг очади чол —
Жўлдур чакмон кийган бир қалмоқ,
Қўлда — пайпоқ, қўзида — ойнак.
Ичкарида қийқириб андак,
Қарши олар бегойим шу чоқ.
Кўришади йиғлаб кампирлар,
Сочилади хитоблар, сирлар.

XLI

— Оҳ, бегойим, фариштам! Ўлай.
«Пашагинам!» — Алинажоним! —
«Қанча сувлар оқди-я, бўла!
Қайси шамол учирди, жоним?
Худо урсин, романнинг ўзи...»
— Мана, менинг Татьяна қизим.—
«Оҳ, Таняжон! Кел, қани бу ён —
Худди тушга ўхшар... Бўлажон,
Эсингдами ҳув Грандисон?»
— Қайси, қайси? Ҳа! Грандисон!
Эсимда. У қайда! — «Симеон —
Кўчасида, Московда, омон.
Арафада йўқловди мени;
Ўйлантириди тунов ўғлини.

XLII

Анови... Қўй, айтамиз кейин,
Тўғрими? Биз Татьянани бор
Қариндошга элтамиз, тайин.
Эҳ, юришга йўқ менда мадор;
Зўрга-зўрга судрайман оёқ.
Чарчагансиз сиз йўлда бироқ,
Дам оламиз бирга, юринглар...
Оҳ, заифман. Қўксим хириллар...
Энди менга фақат ғам әмас,
Зўрлик қиласр ҳатто шодлик ҳам...
Қариганда ҳаёт тўла ғам...
Ҳеч нарсага ярамасман, бас...»
Кампир шунда бутунилай толар,
Қўзёш қилиб қув-қув йўталар.

XLIII

Беморнинг бор қувонч, эъзози
Таъсир этар Татьяпамизга.
Лекин ёқмас бу ер ҳавоси
Ўз уйига кўнилган қизга.
Пардалари гарчи ипаклар,
Ўйқу бермас янги тўшаклар.
Иш кунининг янги иидоси —
Қўнғироқнинг тонгги садоси
Татьянани уйғотур эрта.
Деразага қараб ўлтирас,
Зулмат кетар, қиз-чи, мўлтирас,
Далаларин кўрмас бу ерда:
Кўз олдида ўзга бир диёр,
Отхонаю ошхона, девор.

XLIV

Мана, ҳар кун хешлар уйига
Элтишади Татьяпамиэни.
Кўрсатишар бобо, бувига
Бу толгин, бу паришон қизни.
Олисдаги қариндошга соз
Хамма жойда илтифот, эъзоз,
Манзарату хитоб, туз ва пон.
«Нечоғ ўсмиш Тапя! Бир замон
Сени чўқинтирмабмидим мен?
Мен кўтариб юрувдим бундоқ!
Мен қулоғин буровдим мундоқ!
Ширинкулча берган эдим мен!»
Бувилар жўр: таъкидлашар, о:
«Елдай ўтар умр — бевафо!»

XLV

Үзгариш йўқ уларда аммо,
Туришлари эскича тамом:
Мана, ўша Елена амма —
Бошларида тўр қалпоқ ҳамон;
Упа сурар ҳануз Лъвовна,
Ҳануз лоғчи Любовь Петровна,
Ҳамон лақма Иван Петрович,
Ҳамон зиқна Семёп Петрович,
Пелагея Николаевна
Дўсти ҳануз жаңоб Финмушдир,
Ҳануз ўша кучук, ўша әр —
Аъзо ўша клубга¹¹⁶ яна,
Ҳамон ўша мўмин, ўша кар,
Икки киши ҳақин ер, ичар.

XLVI

Татьяпани қучар қизлари.
Москванинг малаклари лек
Аввал бир-бир тиклар кўзларин
Татьянага бошдин-оёқ тек;
Бормиш унда гаройиб маъно,
Қишлоқилик, содда таманно,
Озғинлигу жиндай заҳиллик,
Лек апойи эмас, ақллик;
Табиатга қуллуқ қилиб чин
Дўстлашишар, уйга қисташар,
Ўпишару қўлин қисишишар,
Наъмаларга мослашар сочин.
Сўнг ишониб айтишар барин
Кўнгил сири — қизлик сирларин.

XLVII

Қолмас турли зафар, омадлар,
Түхтар шўхлик, оразу-ўй, бахтга.
Ранг беради нозик туҳматлар
Бокираю маъсум сұхбатга.
Сўнг сайраплар эвазига жам
Татьянанинг кўнгил сирин ҳам
Сўрашади қизлар мулойим.
Туш кўргандек Татьянаойим
Сўзларини тинглар шуурсиз,
Англамайди зинҳор бирини
Ва ўзининг қуттуғ сирини —
Кўзёшу баҳт дунёсини қиз
Жим қалбиди асрар, очилмас,
Бир маҳрами асрор тоцилмас.

XLVIII

Сұхбат, ялпи гурунгни сокин
Татьянага тингламоқ маъқул.
Меҳмонхона аҳли ва лекин
Пуч, пойма-пой гапларга машғул.
Ҳамма нарса бефайзу бераиг,
Бўқтонлари әтур дилни танг.
Эзмалигу шов-шув, ғийбатда,
Қуруқ оғоч каби сұхбатда
Кўрилмас ҳеч фикр куртаги —
Е тасодиф ва ё таваккал;
Толғин ақл кулмас, лоақал,
Қылт этмайди юрак жўрттага.
Қуруқ кибор олам бу — нам йўқ,
Кулгуга мос телбалик ҳам йўқ.

XLIX

Бир тўп архив йигитлари ҳам¹¹⁷
Татьяна га кибрли қарар.
Қиз ҳақида ўзаро бу дам
Ивир-шивир, нохуш гап борар.
Қайсиdir бир мискин ҳазилкаш
Илоҳий қиз дер уни яккаш
Ва эшикка суюниб шу он
Унга ғамгин шеър битур нолон.
Вяземский ногаён учраб
Дилтанг хола уйида бир кез,
Қиз қалбига йўл топади тез.
Суриштириб Татьянани заб,
Парикини тузатиб алҳол
Ўлтиради нарида бир чол¹¹⁸.

L

Йўқ, силкиниб заррин либоси
Хиссиз, совуқ оломон аро,
Мельпомена¹¹⁹ доди, нидоси
Учар экан, бу жаҳон аро,
Олқишиларни пайқамай локин
Мудрар әкан Талия¹²⁰ сокин,
Ташҳо Терпихорага мафтун
Қаараркан ёш томошабия чун,
(Бўлган каби ул ўтган замон —
Сизнинг, менинг ёшлик чоғимиз),
Курсилару лождан ҳаргиз
Қизга қиё боқмагай ҳайрон
Қўшойнакли бадрашк хонимлар,
Ҳам наъмадўст доно — олимлар.

LI

Гавжум, жўшқин, түғён-тўлқинли,
Мажлисга ҳам қизпи әлтишар¹²¹.
Кўйлар — жаранг, шамлар — ёлқинли,
Жуфтлар гир-гир рақсга тушар.
Гўзалларнинг ҳарир либоси
Ва ранг-бараиг жўрнииг овози,
Қизларнинг кенг давраси ҳам, оҳ,
Бор туйғуни маҳв этур ногоҳ.
Ўтакетгап олифталар ҳам
Сурлик, камзул ҳамда паришон
Қўшойнагин айлар номоён.
Таътилдаги гусарлар хуррам
Бу ён шошар шуҳрат қучмоқда,
Мафтун этиб, порлаб, учмоқقا.

LII

Кўпдир туннинг юлдузи — порлоқ,
Москванииг гўзали кўпдир.
Сайёralар ичиinda бироқ
Кўкдаги ой баридан хўбдир.
Аммо созим қалбини пора
Этабилмас битта сайёра
Худди тўлин ой каби танҳо
Порлар қизу жувонлар аро.
Асли замин мулкидир ўзи
Самовий бир ғурури ила!
Кўкси нечоғ меҳрга тўла!
Нечоғ маъюс у шаҳло қўзи!..
Етар, бас қил, топ энди илож,
Жунунга кўп тўладинг хирож.

LIII

Қаҳқадаю шовқину таъзим,
Турфа қуй-у турфа хил ўйин...
Икки хола ўртасида жим
Бирон одам пайқамай, тайин,
Татьянамиз ташлару назар,
Кибор завқдан айлайди ҳазар;
Бўғилади буида... Ўйлари
Олиб кетар далалар сари;
Қишлоқ, фақир дехқонлар фақат,
Ўша овлоқ маскани, ўша
Ойдин булоқ таралган гўша,
Китоблару гуллари, бир пайт
Ўша келган тийра хиёбон
Хаёлида жонланур ҳамон.

LIV

Фикри шундоқ кезар узоқда,
Унут бўлган бу баэму дунё.
Кўз узмайди қиздан бу чоғда
Бир генерал — улугвор, сипо.
Кўзи билан имлаб холалар
Татьянами тутиб қолалар,
Шивирлайди иккови шу кез:
— Чап томонга қарасанг-чи тез.—
«Чап томонга? Қани? Нима бор?»
— Не бўлса ҳам, тез қарай қол-да!..
Ҳув тўдада, кўрдингми, олдда,
Тагин икки мұндирили қатор...
Апа, юрди... Қайрилди аста.—
«Генералми, анов барваста?»

LV

Аммо азиз Татьянамни биз
Зафар билап қутлагаймиз шод.
Үзга томон йўлни бургаймиз,
Қўйлангайдир энди бошқа зот..
Икки оғиз сўз бунда жоиэ:
Ёш дўстимни куйларман, холис
Баён этиб хислатин, сўзин.
О, сен, илҳом париси, ўзинг
Меҳнатимни олқа, бўл ҳамдам!
Бергил менга ишончли асо,
Бўлмай жаҳон овораси то.
Етар. Ташибай юкпи елкамдан!
Қадим урғфа бош эгдим такрор:
Кеч бўлса-да, муқаддима бор.

САККИЗИНЧИ ФАСЛ

Fare thee well, and if for ever
Still for ever fare thee well.

Byron*

Алвидо, ёр! Агар шу бало
Қисматда бор бўлса — алвидо!¹²²

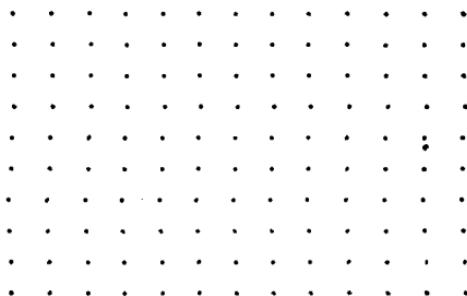
Байрон. (Инглизча.)

I

Бир пайт Лицей боғлари аро
Мен барқ уриб гуллаганда тинч,
Апулейни¹²³ хушлардим, аммо
Цицеронни¹²⁴ ўқимасдим ҳеч;
У кун сирли водий қўйнида,
Сокин, шаффоф сувлар бўйнда
Янграганда оққушлар саси
Юз кўрсатди илҳом париси.
Талабалик ҳужрам ногаҳон
Нурга тўлди: пари-ла кирдик,
Ешлик ўйлар базмини қурдик,
Болаликни куйладик шодон,
Ўтмишнинг шон, камолини ҳам,
Дилнинг титроқ хаёлини ҳам.

II

Кибор муҳит шод қарши олди;
Ноил бўлдик омад, барорга;
Державин чол¹²⁵ пазар ҳам қилди,
Оқ йўл тилаб, кетди мозорга.

III

Завқу ҳавас исёчиши ҳам
Мен қонун деб билдим ўзимга;
Ҳиссиётни эл билан баҳам
Кўриб, баҳсу сурон, базмга
Ва нозирлар таҳдидига ман
Бордим шаддод маликам билан.
Сўнг телбавор базмларда ҳам
Инъомларин сочди илоҳам,
Май ва ишрат маъбудасидай
Жом ортида қилди жилва-ноз,
У қуиларнинг ёшлари гуррос
Эргашарди ортидан типмай.
Мен ҳавоий ёр билан чиндан
Фахр эгардим дўстлар ичинда.

IV

Иттифоқин дўстларнинг аммо
Ташлаб, йироқ қочдим бағоят...¹²⁶
Дилбар илҳом париси ҳамон
Сўйлаб менга сирли ривоят,
Соқов йўлда бахш этди сафо!
Неча Кавказ тоғлари аро
Ой нурида мисли Ленора¹²⁷
У мен билан елди сувора!
Тавриданинг соҳилларида
Бирга денгиз гулдуросини,
Сув парисин майин розини
Тингладик тун — зулмат бағрида;
Долғаларнинг мангут сасин ҳам,
Парвардигор қасидасин ҳам.

V

Базму довруқ суронларида
Олис пойтахт унутилиб денг,
Мунглур Молдав ёбонларида
У кўчманчи қабилаларнинг
Фарид чодрин этди зиёрат
Ва бадавий бўлиб бағоят,
Унуди сўнг худолар нутқин,
Ажиб тиллар айлади тутқун,
Асири этди саҳро қуйлари...
Сўнг ўзгарди олам баногоҳ,
Бир қишлоқи қиз бўлиб ногоҳ
Пайдо бўлди боғимда пари,
Қўзларида мунгли ўй, итоб,
Қўлларида фарангча китоб.

VI

Энди кибор маҳфилга илк бор
Ул паринни олиб борарман.
Мен саҳройи ҳуснига тақрор
Ожиз қизғонч ила қаарман.
У, зодагон, ҳарбий пўримлар,
Дипломату мағрур хонимлар
Зич сағлари аро сирғалар;
Сўнг жамгина ўлтирад, қарап,
Боқар энди ғовурга хушҳол,
Йилт-йилт этар сўзлар, кўйлаклар,
Хонимларни қуршар эркаклар —
Қора, сурат чорчўни мисол.
Ёш бекага томон оҳиста
Бир-бир меҳмон келар — ороста.

VII

Олий мажлис хуш келар бу дам,
Ўйғун одоб, тартиб, сўзлашлар,
Сокин виқор совуқлиги ҳам,
Ҳам муҳталиф рутбалар, ёшлар.
Лекин кибор маҳфилида жим
Тунд ва мажҳул анов кимса ким?
У ҳаммага бегона гўё;
Назарида одамлар — рўё,
Ё дилозор шарпалар мисол.
Юзларида ғашликми, надир,
Дардми, кибр? Нечун бундадир?
Ким бўлди бу? Евгений? Не ҳол?
Наҳот ўша!.. Худди ўзи, оҳ,
— Кўпданми у бизларга ҳамроҳ?

VIII

У ўшами, қуюлмишми ё?
Ёки ҳамон юрур телбаваш?
Қайтмиш печук қиёфада, о,
Бизга кимни қиларкин пешкаш?
Энди ким у? Мельмотми магар?
Космополит ё ватанпарвар?
Ҳарольдми у, диндорми, осий,
Ё ўзгадир никоб, либоси?
Мендек, сиздек, бошқалардек боз
Оддийгипа ипсон балки у?!
Не бўлса ҳам, маслаҳатим шу —
Эски урғдан кечмоқ керак воз.
Мухитни кўп гангитди у зот...
— Танишми у? — Ҳам таниш, ҳам ёт.¹²⁸

IX

Сиз бу йигит ҳақинда чупон
Нохуш жавоб айтасиз нечун?
Ҳар нарсага биз куйдирив жон,
Ҳукм ўқиймиз — балки, шунинг-чун?
Эҳтиётсиз ўтли юракдан
Тубан зотлар, балки, бурчакдан
Таҳқирлашиб беписанд қулур?
Шуур кенглик истаб қийналур?
Балки ортиқ гап-сўзни ҳамон
Ҳақиқат деб билурмиз, тайин?
Ё нодонлик ёмон, бетайип?
Киборларга керак ё ёлғон?
Бизга эса, балки, бедаҳшат
Маъқул келур тўғрилик фақат?

X

Ўз вақтида улғайған баҳтли,
Ёшликда ёш бўлған баҳтлидир,
Чидаб ҳаёт заҳрига асли,
Бардоши тош бўлған баҳтлидир.
Баҳтли — қўрқинч тушдан йироқ кас,
Кимки кибор авомдан қочмас,
Йигирмада — учар, олифта,
Ўттиз ёшда уйланса пухта;
Эллик ёшда керишган баҳтли
Қутулиб бурч, турли қарздан ҳам,
Шуҳрат, давлат, мансабга кам-кам —
Аста-секин эришган баҳтли,
Бутун аср айтса боз олам:
Фалончи кўп ажойиб одам!

XI

Ноҳуш ўйлар ғамлидир аммо:
Ёшлик бизга берилмиш бекор,
Биз-ку унга қилмадик вафо,
У ҳам бизни алдади кўп бор
Ва энг гўзал туйғуларимиз,
Энг бокира озруларимиз
Бир-бир учиб, йитди замонлар,
Чириғандек кузда хазонлар...
Фақат бирдай тўкин дастурхон,
Маросимдай туюлса ҳаёт,
Мартабадор оломонга бот
Эргашсанг-у, фикру ўй, гумон,
Хисларингни қўрмасанг баҳам,
Бу ёмондир, бу — ёмон, бу — ғам.

XII

Кўп нуфузли одамлар аро
Гап-сўзларга важ бўлиб мудом,
(Хўп денг), жуда хунуқдир аммо
Сохта тентак деб чиқармоқ ном.
Ёки маъюс девона бўлиб,
Ехуд менинг демоним бўлиб —
Иблис бўлиб танилган ёмон.
Онегин, (мен қайтаман ҳамон),
Отишмада дўстни ўлдириб,
То йигирма олтигача заб
Бемуроду бемеҳнат яшаб,
Бекорчилик беҳад толдириб,
Бехизмату бўйдоқ, бетайин,
Бирон ишга эгмади бўйин.

XIII

Бир потинчлик чулғаб сийратин,
Истак бўлди жойни ўзгартмоқ.
(Айримларнинг хунук одати —
Бу дунёни ташламоқ-кетмоқ).
У тарк этди қишлоқларини,
Дашту ўрмон, овлоқларини,
Чунки бунда қонли бир арвоҳ
Таъқиб этар ҳар куни, э воҳ.
Сўнг бир туйғу сингиб қонига,
У бемақсад кезаверди тек.
Дунёдаги ҳамма нарсадек
Сафарлар ҳам тегди жонига;
Чацкийдек,¹²⁹ қайтгач шаҳарга,
Тушди тўғри кемадан балга.

XIV

Чайқалади дафъатан салон,
Шивир-шивир кетар бир маҳал...
Бека сари келар бир жувон,
Орқасидан — мағрур генерал.
Бу хоним — жим, андишали заб,
Истарали, камсукум, камгап,
Кўаларида — гўзал бир ҳаё,
Ҳеч зафарга йўқ унда даъво,
Йўқдир бирон сохта жилваси,
Йўқ тақлидий бирон ифода...
Бону тамом сокин ва содда,
Ди comme il faut...* нусхаси...
(Кел-эй, Шишков¹³⁰, гуноҳимдан кеч,
Таржимасин тополмадим ҳеч.)

XV

Келур унга хонимлар яқин,
Кампиршоҳлар қиласар табассум,
Тутмоқ бўлиб унинг нигоҳин
Эрлар қуюқ айлашар таъзим;
Қизлар унинг қошида бир оз
Оҳистароқ юрар; яна ғоз
Қоматини кўтарар ўшал
Хоним билан кирган генерал.
Фоят гўзал демаслар ани,
Жисму жони, олами бироқ
Ул мустабид наъмдан йироқ,
Ки ўшал урф, ўшал наъмани
Лондондаги юксак доира
Yulgarg** дейди. (Илож йўқ сира...)

* Олижаноблик (*фарангча*).

** Беадаб, сийқа (*инглизча*).

XVI

Мен бу сўзни севарман беҳад,
Таржимасин этолмам қойил;
Хозирча бу янги-ю, фақат
Бўлгаймикин шарафга ноил?!
Ҳажвий шеърга, балким, келур мос...)
Мен хонимга юзланайин боз.
Бепарво бир жозибага кон,
Ўлтиради бону ёнма-ён
Ул Неванинг Клеопатраси —
Нина Воронская бирлан;
Сиз ҳам маъқул дердингиз бирдан —
Нинанинг ҳам оппоқ чеҳраси
Гарчанд кўзни олса-да ғоят,
Ул хонимга сололмас соя.

XVII

«Наҳотки, деб ўйлар Онегин,—
Наҳот ўша? Худди ўзи... Йўқ...
Олис қишлоқ бағридан лекин
Қандоқ келди?...» Йигит кўзи лўқ —
Қўшойнакдан боқар дам-бадам.
Едга солар орази шу дам
Унутилган бир қизни элас.
«Билурмисан, айт менга, князъ,
Мовут бўркли анов хоним ким —
Турур испан элчиси бирлан?»
Онегинга қарап у бирдан.
— Ҳа, сен кўпдан йўқ эдинг, дўстим.
Тўхта, ҳозир айтаман, иним.—
«Ким у, ахир?» — Менинг хотиним.—

XVIII

«Уйландим де! Билмабман буни!
Қанча бўлди?» — Қарийб икки йил.—
«Ким?» — Ларина.— «Татьяна бону?»
— Танийсанми? — «Қўшисимап, бил».
— О, йўқса, юр.— Қнязъ қўзголиб,
Қариидоши, дўстини олиб,
Рағиқаси томон бошлайди.
Бегойим бир нигоҳ ташлайди...
Юрагига тушса ҳам гулув,
Қолса ҳамки зўр ҳайрат ичра,
Ҳаяжону хижолат ичра,
Ўзгармайди заррача сулув:
Ўша рафтор, феъл унда ҳоким,
Ўша-ўша — саломи сокин.

XIX

Худо ҳақи, наинки титраб
Қизармади, ранги ўчмади,
Жувон ҳатто тишламади лаб,
Қош чимириб, ҳайрат сочмади.
Тикилса ҳам берилиб, ёху,
Йўқ, аввалги Татьянадан у
Тополмади бирон нишона.
Сўзлашмоқни истади, яна
Эплолмади. Сўради жувон
Келганлигин қайдан, қачондан,
Балки, деди, юртим томондан?..
Эрга ҳорғин нигоҳ ташлабон
Кейин аста бўлди у гойиб...
Бу тош қотиб қолди мунғайиб.

XX

Наҳотки, бу ўша Татьяна?..
Достонимиз бошларида, о,
Олис, жимжит маконда, яъни
Хилватгина ўша боғ аро
Хуш хулқини кўргузиб йигит,
Берган эди унга панд-ўгит.
Ҳануз асрар ўшал мактубин,
Унда қўнгул айтур матлубин,
Рози — равои, эркин ва равшан.
О, бу ўша қизчами, рёё?..
Бу саргардон умрида, оё,
Қилганмиди дардини писаңд?!
Наҳот, унга нисбатан шу дам
Аёл шунча бепарво, ўқтам?

XXI

Кечар гавжум мажлисдан алҳол,
Ўйга ботиб уйга жўнар у;
Гоҳ ғамгину гоҳ гўзал хаёл
Энди сира бермайди уйқу.
Тургач, бир хат беришар унга:
Қуллуқ қилиб, князь N уйга
Таклиф этмиш оқшом. «Ё худо!
Унинг уий... Боргум, боргум, о!»
Хурмат-ла тез қайтарур жавоб.
Нима бўлди? Кўрар нечук туш?
Совуқ, танбал юрагининг, хўш,
Тубида не гимиirlар шу тоб?
Ўқинчми бу, пуч ўйми, ҳасрат,
Еки ёшлик дарди — муҳаббат?

XXII

Соат санар Онегин, ёпар,
Сабри етмас кечгача яна.
Охир ўнга бонг урар, жўнар —
Учид борар. Мана, остона.
Кирав титроқ тушиб юракка,
Татьянани учратар якка;
Сўнг бир неча лаҳза ёпма-ён
Ўлтиришар. Онегин ҳамон
Сўз тополмас. Ўнгайсиз, қўпол,
Маъюс. Аёл сўзига шу тоб
Зўрга-зўрга қайтарар жавоб.
Эзар уни ўжар бир хаёл.
Иигит тажанг боқар; бегойим
Ўлтиради эркин, мулойим.

XXIII

Эри келар. Бузади бирдан
Бу хуфёна, нохуш суҳбатни;
Эслашади Онегин билан
Тўполнонли ҳув ёшлик пайтни.
Кулишади. Меҳмонлар кирав.
Давра қизий бошлар, барқ урар
Жўшқин кибор баҳсидан аста;
Бепардаю енгил сағсата
Порлар бека қошида, дариг.
Елғонларни бўлиб гоҳ фақат,
Баҷканалик, мангур ҳақиқат,
Қабиҳ мавзулардан-да фориғ,
Батанг қилмай кимса қулогин,
Оқур жонбахш суҳбат булоги.

XXIV

Жамдир бунда пойтахт гуллари,
Наъмадўстлар ҳам зодагонлар,
Ҳар ерда бор нусхалар бари,
Доим зарур бўлган подонлар;
Гуллар таққан, бўркли, улуғвор
Заҳарнамо хонимлар ҳам бор;
Мавжуд яна аллақанча қиз —
Чеҳралари ҳеч табассумсиз;
Келмиш битта элчи ҳам филҳол —
Тинмай давлат ишларин айтар;
Бордир оппоқ сочи муаттар,
Шўхликлари эскича бир чол:
Ҳазиллари тагдор, оқил, соз,
Фақат букун кулгули бир оз.

XXV

Мавжуд ҳажвий шеърга ўч жаноб —
Ҳар нарсага қилгувчи зарда:
Ортиқ ширин бўлса чой — хуноб,
Хафа — енгил хоним, эрлардан;
Кетса мужмал романдан калом,
Тегса опа-сингилга инъом,
Журналларнинг ёлғонию жанг,
Қордан, яна хотиндан тажанг.

• • • • • • • • • • • • • • • • • •

XXVI

Разиллиқда қозонган шуҳрат —
Проласов шунида, оламин
Сен При,¹³¹ ҳар альбомда, албат,
Мазах әтмии тўйтоқ қаламииг.
Эшикда бир бал ҳокими — сур,
Журналдаги расмдек турур,
У — қип-қизил, гунгу кару тек,
Худди ҳайит фариштасидек.¹³²
Тасодифий сайёҳ ҳам музтар,
Қайта оҳорлангандай, суллоҳ,
Унинг потинч қоматига гоҳ
Меҳмонларнинг кулгуси қистар;
Унга сўзсиз боқишилар надир —
Бу умумий ҳукмиомадир.

XXVII

Опегиним баэмда танҳо
Татьянага банд бўлдию, бас,
У аввалги содда, бенаво,
Журъатсиз бир хуштор қиз эмас,
Йўқ, йўқ, бегам бегойим ўзи,
У — Неванинг бир илоҳаси —
Бедаҳл ва музайян, гўзал.
О, инсонлар! Ҳаммангиз азал
Ўхшаркансиз Момо Ҳавога:
Наки сизга кўрилмиш раво —
Баҳра бермас; чорлар аждаҳо
Сирли дараҳт — сирли дунёга;
Сизга тақиқ меваси басдир;
Жанинат усиз жанинат эмасдир.

XXVIII

Ўзгармишdir қанча Татьяна!
Нечоғ топмиш ўз қиёфасин!
Олий мансаб сингари яна
Эгалламиш усуллар дарсин!
Давранинг зўр маликасидан,
Бу мўътабар, чин бекасидан
Ким тотур ул нозик қизчани?
Асири этмиш Онегин ани,
Шу йигит деб қаро кечалар
Келмай туриб уйқу худоси,
Қиз қайғуриб, ютиб пидосин,
Ойга нигоҳ тиккац нечалар
Ва умрини у билап хушхол
Кечирмоқни айлаган хаёл!

XXIX

Муҳаббатда ёшу қари — тенг,
Лек навқирон, маъсум юракка
Худди баҳор ёмғирларидек
Севги авжи бергай барака:
Дилни ювиб ҳислар ёмғири,
У янгориб, ўсар охири,
Сўнг бахш этур бу қодир ҳаёт
Шукуҳли гул, меваю баёт.
Ёш бир жойга етиб, биз сари
Хазон фасли яқинлашган дам
Ўлик ҳислар оқибати — ғам;
Э воҳ, совуқ қуз ёмғирлари
Яланғочлаб боғларни шундоқ,
Ўтлоқларни айлади ботқоқ.

XXX

Ёш боладек Евгений, бешак,
Татьянага қўймиш муҳаббат;
Кун ва туни ўтказур ҳалак
Ишиқ дардида ўртаниб фақат.
Ҳеч садони ақли тингламас,
У бош уриб эшигига, бас,
Ҳар кун борур ойнаванд уйга;
Соя каби әргашар унга.
Баъзан момик шарфин қифтига
Ташлаб қўйса, йўл очса ва ё
Унга турфа одамлар аро,
Тегиб кетса иссиқ кафтига,
Рўмолчасин олса ё ердан,
Ўзин баҳтли сезарди бирдан.

XXXI

Тиришмасин ҳар қанча, лекин
Бека уни пайқамас асло.
Қарши олар уйида эркин,
Базмда уч сўз айтур гоҳо.
Баъзан фақат салом қилар ул,
Баъзан эса сезмайдир буткул.
Танинозлиги йўқ унинг зарра —
Суймас буни кибор доира.
Жувон кўрмас, ёхуд ачинмас.—
Онегиннинг ўчадир ранги:
У қовжирап, қақшар, қарангки,
Хаттоки, сил бўлса, ажабмас.
Табибга бор, дер ҳамма унга,
Улар йўллар шифобахш сувга.

XXXII

У бормайди; у шайдир фақат
Кўришгаймиз тезда, деб, ҳатто,
Аждодларга йўлламоққа хат;
Татьяна-чи, ҳамон бепарво,
(Аёл зоти шунақадир, бас).
Йигит — қайсар, қайтмоқ истамас,
Умид қилар, уринар бироқ;
Ўзи бетоб, соғдан дадилроқ
Бегойимга хат ёзур ёниқ.
Гарчи камдир мактубда маъно,
Бефойда деб ўйлар у, аммо,
Аммо кўнгил дардига, аниқ,
Энди унда қолмади тоқат.
Мана сизга, айни ўша хат.

ОНЕГИННИНГ ТАТЬЯНАГА МАКТУБИ

Мен биламан, таҳқирлар сизни
Ушбу мунглую сирлар баёни.
Беомон бир ғазаб тўғони
Чулгар мағрур нигоҳингизни!
Не истарман? Не мақсад билан
Дил очурман сизга bemalol?
Аччиқ, заҳар кулгуга, билмам,
Мен йўл бериб қўйдим, эҳтимол.
Ногоҳ сизни учратиб бир кез,
Меҳр нурин пайқадим-у, тез
Ишонмоққа чоғланмадим ҳеч:
Хуш одатим йўли беркилди;
Мен ўзимнинг дилгир эркимни

Йўқотмоқни хоҳламадим ҳеч.
Яна бир ҳол айрди бизни...
Қурбон бўлди Ленский, абгор...
Дилга яқин ҳар нимаки бор,
Шундан кейин кўнглимни уздим.
Мен ётсираб юрдим. Азоб бу.
Ўйладимки эрк, ором — ташдо
Бахтга эваз бўлур. О, худо!
Қандай хато, қандай жазо бу!..

Йўқ, йўқ, сизни кўрмоқ сафоси,
Изингиздан қолмай қувламоқ,
Лаб кулгусин, кўзлар имосин
Ошиқ кўалар ила овламоқ,
Хўб термулмоқ сизнинг жуссага,
Дилдан туймоқ — не камолат бу,
Қаршингизда қотмоқ ғуссада,
Бўзармоқ ва сўнмоқ... роҳат бу!

Мен шундан ҳам маҳрумман, фақат
Судраламан айлаб таваккал;
Кун — ғанимат, соат — ғанимат,
Мен-чи исроф этаман маҳтал
Тақдир санаб берган кунларни,
Азал заҳми зўрдир уларнинг.
Мен биламан, умримда бор ҳад;
Лекин уни чўзиб турмоққа
Тонгда амин бўлмоқлигим шарт
Кундуз куни сизни кўрмоққа...

Қўрқаман, бу мўмин ўтичда
Нигоҳингиз кўрмасин яна
Манфур макр-ҳийлани ҳеч-да,

Қылмангиз ҳам ғазабкор таъна.
Билсайдингиз, нақадар даҳшат
Муҳаббатга зорлик жаҳонда;
Ёнмоқ, ақл ила ҳар соат
Түғёнларни сўндиromoқ қонда;
Тизларингиз армондир қучмоқ;
Нола айлар поингиизда зор
Илтижою надомат сочмоқ,
Тўкмоқ, дилда яна неки бор.
Ваҳки, соҳта сиполик билан
Қуролланмиш нутқу нигоҳим;
Заруратан сўйлашиб сокин,
Боқгум сизга шодонлик билап!..

Узимга зид бормоғим оғир;
Ночордирман ушбу кезда ман;
Қарорим шул, измингиздаман,
Мен тан бердим тақдирга охир.

XXXIII

Жавоб йўқдир. Боз мактуб ёзур,
Иккинчи хат, учинчи хати —
Жавобсиз. Бир мажлисга ғазур
Борар эди; кирган заҳоти...
У дуч келди. Қандай беомон!
Буни кўрмас, сўз демас бирон;
Ёху, яна ошибдир қаҳри —
Борлиғида — чилланинг заҳри!
Тагин унинг ўжар лаблари
Яширмоқчи бўлар жаҳлини!
Синчков боқди Онегин: қани,
Қани унинг туғён, дардлари?!
Қани кўзёш додлари?.. Абас!
Чеҳрасида ғазаб изи, бас...

XXXIV

...Барча шумлик, ожизлик, балки,
Онегинга маълум сир, туғён
Эрга, кибор даврага ёки,
Фош бўлар деб қўрқадир жувон?..
Умид йўқдир! Евгений жўнар,
Тентаклигин лаънатлаб, ёнар,
Бадтар ғамга ботиб бу одам,
Юз ўғирад яна дунёдан.
Энди жимжит хонада өслар:
Бу сершовқин оламда бир бор
Хафақонлик — золим ва бадкор
Уни қувиб, етиб, бир кезлар
Ёқасидан тутиб сўнг, якка
Қамаб эди хилват бурчакка.

XXXV

Яна бефарқ тутиңгай тақрор —
Үқиб чиқар Гиббон, Руссони,
Малзони-ю, Гердеру Шамфор,
Сталь хоним, Биша, Тиссони,
Мутолаа әтгайдир Белни,
Үқиб чиқар у Фонтенелни¹³³
Ва кимнидир ўзимииздан ғоз.
Хеч нарсани рад әтмас, паққос
Баёзлару журнallар қолмас —
Насиҳату пандлар түқувчи,
Буқун мени типмай сўқувчи,
Мен уларда гоҳо басма-бас
Ўзим ҳақда кўргум, жаноблар,
Жуда аъло деган хитоблар.

XXXVI

Не тоңг? Кўзи ўқирди, аммо,
Аммо фикру хаёли йироқ;
Орзулару дарду муддао
Юрагини эзарди бироқ.
Йўқ, у босма сатрлар аро
Тамом бошқа сатрларни, о,
Ўқирди руҳ кўзлари билан.
Ўшаларга чўмганди теран.
Булар — дилнииг, қора кечмишининг
Жуда сирли ривоятлари,
Ё бедаҳл синоатлари,
Таҳдид, таъбир, фол ёки тушнинг
Эртакларнииг ҳангомасидир,
Еки маъсум қиз номаспидир.

XXXVII

Ҳисга, ўйга чўмар у секин,
Очиб китоб саҳфаларини.
Ёя бошлар хотирот рангин —
Ўтмиш ҳаёт лавҳаларини.
Гоҳ кўзига кўринаётир:
Юмшоқ қорда бир йигит ётур,
Ухлагандек гунгурс, бекалом,
Садо келур: *Ўлди. Вассалом!*
Гоҳ кўринар унут ғанимлар,
Туҳматчилар, помардлар — ёвуз,
Жирканч дўстлар тўдаси — беюз,
Гоҳ бевафо қизлар, хонимлар,
Гоҳ қишлоқ, уй, дераза — ёлғиз
Ўлтиради ўша... ўша қиз!..

XXXVIII

Бехудликка кўникди, ёҳу,
Салкам тентак бўлаёзди, ё
Шоир бўлиб қолаёзди у.
Шуни уҳда қиларди аммо!
Рус шеърининг оҳанг садосин
Тортган каби оҳанрабоси,
Унга меров шогирдим оз-моз
Фаҳми етиб қолаёзди. рост.
Ўхшарди у шоирга нечоғ,
Камин қизиб ёнида, якка
Урар экан ўзин бурчакка;
«Илоҳим» деб мингирлар бир чоғ,
«Санамим» дер, печкага тиқар —
Гоҳ туфли, гоҳ журналин ёқар.

XXXIX

Кунлар ўтди: илиқ ҳавода
Қишининг умри тугади, тўзди;
Шоир бўлди на у дунёда,
На ўлди, на ақлдан озди.
Баҳор унга баҳш әтди ҳаёт:
Бир тиниқ тонг тарқ әтди у бот
Суғур каби қишилаган ўша —
Қўш дарчали, кимсасиз гўша —
Масканини ташлади илк бор.
Нева бўйлаб елар чанада.
Кўк ва кесик музда ёнади
Кун нурлари. Уюм-уюм қор
Чиркин бўлиб әрийди ёмон.
Бу йўллардан борар у қаён?

XL

Қаён елар Онегин? Аён,
Сиз топдингиз мақсадин: тагин,
Тагин борар Татьяна томон
Сон кирмаган менинг тентагим.
Кирап худди мурда мисоли.
Ҳеч кимса йўқ йўлакда, холи.
Залга кирап. Юради, алҳол
Эшикни ҳам очар. Бу не ҳол?
Надир уни қолдирган ҳайрон?
Бека... Бека ўлтирап ёлғиз,
Бесаранжом, чеҳраси қонсиз,
Қафтиң тираб юзига, вайрон,
Бир мактубни ўқир бесадо,
Ёшлиар тўкур панжалар аро.

XLI

Унинг унсиз изтиробин, бас,
Ким шу лаҳза уқолмас, э воҳ!
Ким бегоим аксида кўрмас
Эски мунглуг Татьянани, оҳ!
Йигит — ўқинч, дард ичра мажнун,
Оёғига йиқилди забун.
Бека чўчиб, жим қолди ногоҳ,
Онегинга ташлади нигоҳ —
Бегазаб ва буткул беҳайрат...
Унинг хаста ҳам сўник юзи,
Унсиз таъна, илтижо сўзи
Аён эди бонуга. Фақат
Содда, маъюс қиз қалби, ночор,
Үйғонганди кўксисда такрор.

XLII

Онегинга, туриңг, дейлмас,
Узолмас ҳам ундан кўзини.
Қақроқ ўшал лабдап ололмас
Бека шу зум жонсиз қўлини...
Энди нени айлар у хаёл?
Улар узоқ жим қолар. Аёл
Аста кирар, ниҳоят, сўзга:
«Бас, туриңиз энди, мен сизга
Айтмоғим шарт барини ошкор.
Ёдингизда борми, Онегин,
Тақдир бизни йўллаган сокин
Ўша боғу хиёбон? Ночор
Сиздан сабоқ тинглаган эдим.
Тингланг, энди менинг навбатим.

XLIII

Онегин, мен у маҳал ёшроқ,
Ҳам сулувроқ эдим, чамамда.
Сизни сүйдим, сүйдим-у, бироқ
Қалбингиздан не топдим ғамда?
Жавоб топдим бешафқат, холос.
Ювош қизнинг муҳаббати, рост,
Билдим, сизга янгилик эмас!
Энди эса — ё раб! — ўша ваъз,
Ўша совуқ нигоҳни нуқул
Эсладимми, музлаб кетар қон...
Айбламайман аммо, у замон
Тутгандингиз олижаноб йўл.
Ҳақ әдингиз, қиссан андиша,
Миннатдорман сиздан ҳамиша...

XLIV

Ўша пайтлар, шов-шувдан йироқ
Овлоқларда юрган кезимда
Мен ёқмаган эдим-ку... Бироқ
Не бор энди мепинг изимда?
Энди сизга нишонман нечун?
Балки, балки юрганим учун
Букун кибор оламда масрур?
Е ўқлар еб жангларда эrim,
Сийлагани учунми сарой?
Истагингиз будир, ҳойнаҳой,
Жамиятда очилсин сирим,
Мен шармсор бўлайин, фақат
Бу гап сизга келтирсин шуҳрат?!

XLV

Мен йиғларман... Татьянангизни
Унутмаган бўлсангиз ҳамон,
Билиб қўйинг, ул таънангизни,
Совуқ, пичинг сўзларни бу он,
Бўлса әди менида ихтиёр,
Аламлару мактублару бор
Кўзёшлардан кўрардим афзал...
Ўша маъсум орзуларга сал
Қилсайдингиз заррача шафқат,
Этсайдингиз ёшли эҳтиром...
Энди қай ҳис, қайси илтизом
Тиз чўктириди сизни оқибат?!
Шундай ақлу юрак-ла, ким ул,
Бўлур майда туйғуларга қул?

XLVI

Онегин, бу дабдаба, шукуҳ,
Манфур ҳаёт зийнати надир?
Кибор олам домида беруҳ
Зафарларим, давлатим надир?
Ҳашамдор уй, зиёфат, ғавро,
Надир менга бу бўғиқ ҳаво?..
Ўша жавон, ҳув ёввойи ғоғ,
Ўша фақир масканим, қишлоқ,
Ўша — сизни, Онегин, илк бор
Кўрганим ул жойларга, зотан,
Букун шўрлик знагам ётган
Хоч, соялар остидаги зор
Ўша мозор, ўша хилқатга
Барчасини қиласардим садқа...

XLVII

Бахт бўлса-чи, нақадар мумкин,
Яқин эди нақадар!.. Энди —
Тақдирим ҳал. Эҳтимол у кун
Хомлик қилдим. Қанча ялинди
Кўзёш билан авраб онам ҳам,
Оҳ, Татьяна шўрликка у дам
Ҳамма нарса бари бир эди...
Турмуш қилдим оқибат... Энди
Илтимосим, тинч қўйинг бизни.
Мен биламан, қалбингизда бор
Ҳам ғурур, ҳам собит, баланд ор,
(Ёлғон нечун?) Севаман сизни,
Насиб этдим бошқага фақат;
Унга содик қолурман агад».

XLVIII

Бека кетар. Евгений турар
Чаққан каби бошида чақин.
Энди нечук туйғу гупурар —
Қалбини не ўй босур тағин?!
Ногоҳ маҳмиз жаранглар аммо,
Бўлур Тания қаллиғи пайдо.
Қаҳрамоним, ниҳоят, шунда
Унинг учун энг мушкул зумда
Тарқ этамиз, ўқувчим, бу он,
Узоқ муддат... умрбод... агад...
Дунё кезиб ортидан фақат,
Етдик охир соҳилга омон!
Қутлуғ бўлсин! Яшасин! Раҳмат!
Кўпдан ўзи келганди фурсат.

XLIX

Ким бўлсанг ҳам, ўқувчим, билгин,
Дўстмисан сен, бегонами ё,
Бир дўст каби хўшлашай, келгин,
Хайр. Ношуд байтларим аро
Излармисан кескир бир қалом,
Ё исёникор хотирот, ором,
Жонли лавҳа садоларими,
Ё сарғу наҳв ҳатоларими —
Бу китобдан, ишқилиб, доим.
Эрмак учун, орзулас учун,
Еки журнал шов-шуввлари-чун
Бирон парса топгин, илойим;
Недир топгин кўнглингта доир.
Айрилармиз шу ерда, хайр!

L

Эй, гаройиб йўлдошим, хуш қол,
Хуш қол сен ҳам, содиқ омолим,
Хайр, кичик, аммо безавол
Эй, меҳнатим! Сиз боис доим —
Қуюн ичра гоҳ унут ҳаёт,
Гоҳо дўстлар даврасида шод —
Шоир учун неки ҳавасдир,
Кўрдим кибор оламда, басдир.
Онегиз ва Татьяна маним
Илк бор хира хаёл юзида
Пайдо бўлиб, фол кўзгусида
Ниҳоясин кўролмаганим —
Бул достонга киргандан бўён
Ўтди, ўтди қанча куни, замон.

LI

Илк байтларни ўқирдик иноқ —
Қани ўшал дўсту ёронлар?..
Бириси йўқ, бириси йироқ —
Демиш Саъдий ўтган замонлар.
Онегиним битди уларсиз.
Аммо қани, қани ул, азиз
Татьяна шинг олий омоли?..
Оҳ, нечалар топди заволин!
Бахтиёрдир, умр шабобин
Эрта ташлаб кетган — кўнмаган
Ва жомини ичиб бўлмаган,
Ўқиб бўлмай ҳаёт китобин
Тарқ айлаган бахтлидир бирдан,
Онегиндан айрилгандек ман.

Б и т д и.

ПУШКИННИ ТУШУНИШ

(«Евгений Онегин» китобига таржимон ёзуви)

БАГИШЛОВ

I

Дарди тийран, кўзлари тийран
Устоз Ойбек ёшлиқ чорида,
Александр дўстлари билан
Чодир тикиб Чимён тогида,
Унутилиб барча ташвишлар
Суҳбат қурди *сўнгги дарвишлар...*
Эллик йиллар ўтиб ва лекин
Боз дил ёрди менга Онегин.
Кўрдим, музлар бордир дилинда,
Не бўлса ҳам, кўпга етгулик,
Ҳасратимни баён этгулик
Бир дўст топдим ўзбек элимда.
Балки, устоз кечирган ҳислар
Ёр бўлгандир менга ҳам, дўстлар...

II

Сен, қаблимнинг эй, тунд ҳамроҳи,*
Хайҳот, ўзинг билмассан сиринг:
Дардли шоир исёни, оҳи
Қиёғангда сенинг яширин.
Руҳни тандан айлади жудо,
Қилди беюрт, беэрк, бехудо,
Бу найрангбоз, ғирром, бадният,
Бу одамхўр, жаллод жамият.
Захмат аҳли — фикрсиз, ялқов,
Қорни тўйса, бас, йўқдир иши.
Қўпдир сендек зик, тўниқ киши,
Халқ — ўзлиги алғову далғов.
Қачон барбод бўлиб шу иллат,
Озод бўлур бу халқ, бу миллат?!

III

Қаттол тунда туғилган эй, зот!**
Сен Ленский эмас, Пушкинсан.
Руҳинг, юрting бўлса гар озод,
Нечун маъюс, нечун тушкунсан?
Кибор элнинг қўллари балацд —
Юрагингга ташламиш каманд.
Шоир, шоир! Эй, забун одам,
Шафқат кутдинг нечун дунёдан?!
Таҳқирланур номус ила шаън,
Эрку ҳуқуқ барбод эрур, бас,
Ботирларнинг қўлларигамас,
Тилларига солдилар кишан.
Эсдан чиқиб қадим излари
Дарёлар ҳам оқур тескари.

* Онегинга мурожаат.

** Ленский кўзда тутилади.

IV

Ҳукмдорлар шоир сўзидан
Ғазабланур, чидай олмасдир.
Шоир жисмин ернинг юзидан
Бир йўқотиб олсалар, басдир.
Мақтайверар кейин худо деб,
«Ватанипарвар, тенгсиз, даҳо» деб.
Аммо ўзи эрик номиш айта
Келгаймиди дунёга қайта!
Додлар балки ўша ҳукмдор:
«Овозидан айрилди Ватан!»*
Тирик бўлса у овоз, у тан
Яшайверар яна хору зор.
Бўлса фалак гунгроқ ва карроқ,
Бўлмагайдир бундан бадтарроқ.

V

Шоир учун зулматдир диёр,
Ичган майи — заҳар, суви — талх,
Токи ёри бўлгунича ёр,
Токи халқи бўлгунича халқ.
Токи юрти бошида омон
Турар экан нокас ва нодон,
То эзаркан элни жаҳолат,
То кўяркан дўстдан ҳақорат,
Овутолмас ҳеч айшу тараб...
Куйлар гарчи Ватан мардларин,
Аччиқ аччиқ айтур дардларин
У ажалининг афтига қараб:
«Шукронам бор кунга, заҳматга,
Шукронам бор тунга, зулматга...»**

* Пушкин вафот этгач, ҳукмдор шундай деб ўкирган әмиш.

** «Евгений Онегин»даги Ленскийнинг шеъридан.

VI

Шоир ўзи ўлмас ҳеч қачон.
Үлдиурлар шоирни фақат:
Қорда ётур Ленский бежон,
Қор устида яна бир жасад —
Пушкин. Пушкин!.. Қайғу беҳудуд,
Ерда ётур яна бир вужуд,
Бу Лермонтов. Шаҳид, жувонмарг...
У, дунёни айлага-ю тарк,
Тарк этмагай шоирни дунё:
Унга қуллуқ, гуллар, таъзимлар...
Юрагига солиб размлар,
Айтмаганин уқдим букун, о:
Үлдирап шоирни тенгсизлик,
Фисқу фужур, номус, эркисизлик.

VII

Ишонарди шоир бутун, о,
Фарёд узра фарёдлар келур.
Дунё бўлса агар бу дунё,
Ҳали янги авлодлар келур;
Аждодларнинг хатоларидан
Улар пишар, нидоларидан
Юраклар ҳеч қинга сиғмайди,
Тупроқ, тошлар қалқиб, ииғлайди.
Шараф унга ўлимнинг оти,
Шафақларнинг ёлқинларида,
Дарёларнинг тўлқинларида
Кўчиб-кўчиб юрар фарёди:
«Э, ҳалқ, э, қалқ! Бас энди кўрлик!
Дунё! Басдир, зўрлик ва хўрлик!»

VIII

Мен шоирнинг айтмаган сўзи —
Юрагини қилдим таржима.
Сафар қилдим ўтмишга, ўзим
Сигмагайман унга гарчи ман.
Шоир сўзлар ўз қонига ғарқ:
То юрт — муте, то қул экан халқ,
Йўлим йўқдир ўлимдан ўзга,
Юпанчим йўқ элимдан ўзга!..
Бир оғриқнинг очиб қатларин,
Хўб ўргандим юрагим — золим,
Пушкиннинг энг ёруғ хаёли
Хаёлимда қолди хатланиб:
Қўлларида титраб хат яна,
Тушларимга киур Татьяна.

XIX

Мажҳул, ношод Онегин дўстим,
Хўшлашмоққа етибдур фурсат.
Сени Пушкин руҳида сездим,
Сен ҳар тирик вижданда борсан.
Шоир, бош ур дил деган тошга:
Келгинди халқ — фарангми, бошқа,
Маърифатни қилиб баҳона,
Тилни, элни бузди замона.
Мактублар ёз, кўнгил малаги,
Муз дилларни уйғотгил, қалқигил:
«Бу тупроқда келгинди халқнинг
Қолса, қолур фақат суяги»...*
Шукронам бор мангу ҳаётга —
Аёл зотин яратган зотга!

* Жанна Д’Арк сўзлари.

X

Қачон, қай кун Татьяна болону
Кириб келди күнгил тубига?
Ул шимолдан эсган сабопи
Үхшатурман Кумушбибига.
Бу ўзбекдир гарчи, у русдир,
У ҳам маъюс, бу ҳам маъюсдир.
Фақат бири Офтобининг қизи,
Бири салқин еллар синглиси.
У ҳам ёзур, бу ҳам ёзур хат,
Фақат, фақат, кеч бўлса ҳам, рост,
Фалак чаппа айлапиб бир оз,
Татьяна га бош урибдир баҳт.
Фалак чаппа айлапиб хиёл,
Кумушбиби топмишдир завол.

XI

Онегинман — дунё помарғуб,
Йўл йўқдир кўз юмишдан бўлак.
Отабекман — вужуди мағлуб,
Ер топмасдан Кумушдан бўлак.
Йўқ! Олами севибман лекин,
Мен әмасман, демак, Онегин,
Йўқ! Тирикман, юрибман-ку тек,
Мен әмасман, демак, Отабек.
Татьяна жон, сен сўйла розинг...
Раҳмат айтиб Пушкин ҳаққига,
Мамнун боқсан қизнинг баҳтига,
Келур унинг синиқ овози:
«Қайғурмайсиз, ахир, нега сиз,
Кумушбиби... қолди эгасиз!»

XII

Етар! Қитоб қаҳрамонига
Ошиқ бўлмоқ замони әмас,
Фақатгина ишқ майдонида
Бахтиёрлик армоним әмас.
Дардим ўзга. Истагим нима?
Дардни қилиб бўлмас таржима.
Дард шарҳланур. Дунёда кезиб,
Шарҳлаш менга этибдири насиб.
Шарҳлар қилдим нотугал, беранг,
Гоҳ ўзга дил, гоҳ ўз дилимдан.
Истагим шул, менинг тилимда
Александр ҳасратин теран
Дардли қалблар, қалбли инсонлар
Англасинлар олис замонлар.

1986

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»ГА А. С. ПУШКИН ИЗОҲЛАРИ

(1) Бессарабияда ёзилган. (Пушкин бунда ўзининг Петербургдан жанубга сурғун қилинганига ишора этмоқда. (*Таржимон.*)

(2) Dandy — олифта, пўрим.

(3) Галон — машҳур ресторон соҳиби.

(4) Чайльд Ҳарольдга мансуб бўлган тўнган тўйғулар тасвири. Жаноб Дишло балетлари жонли тасаввур ва фавқулодда бир жозиба билан ижро этилган. Романтик ёзувчиларимиздан бирни уларда бутун фаранг адабиётида бўлганидан кўра кўпроқ зарофат кўрган эди.

(5) Унинг оқ мойбўёқ ишлатишини ҳамма биларди. Мен аввал бунга мутлоқ ишонмасдим, Кейинроқ ишона бошлидим. Бу фикрга келганимнинг боиси фақат унинг юзлари ранги яхшилапиб борганидан ёки фақат пардоз столида оқ мойбўёқ идишчаларини кўрганимдан эмас, йўқ, бунинг боиси шуки, бир куни эрталаб мен унинг уйига кириб, маҳсус чўткача билан тирноқ тозалаётганини ҳам кўриб қолдим. Бу машғулотини у менинг ҳузуримда ҳам виқор билан давом эттираверди. Мен хуласа қилдимки, ҳар куни эрталаб тирноқ учун икки соат вақтни исроф эттаётган киши юзидағи ғадир-будурларни оқ мойбўёқ билан силлиқлаш учун бир неча дақиқали мумкин.

Жан Жак Руссо. («Тавба»)

Гримм ўз асиридан илгарилаб кетган: ҳозир бутун маърифатли Европада тирноқни маҳсус чўткача билан тозалайдилар.

(6) Бутун бу кинояли банд гўзал ватандош хонимларимизнинг нозик таърифида бўлак нарса эмасдир. Буало ҳам шундоқ таъна пардаси остида Людовик XIVни мадҳ этган. Бизнинг хонимларимиз латофатга йўғрилган маърифат билан ва покиза ахлоқ билан Сталь хонимни бениҳоят мафтун этган шу шарқона жозибани уйғуналаштирганлар.

(«*Dix années d'exil*»—«Ўн йил қувғинда» асарига қаранг).

(7) Одессада ёзилган. (Сурғун даврига ишора этмоқда. (*Таржимон.*)

(8) «Евгений Онегин»нинг биринчи нашрига қаранг. (Бу фасллинг биринчи нашрида Пушкин бундай деб изоҳ берган:

«Муаллиф она томондан африкаликидир. Унинг бобокалони Абрам Петрович Ганибал 8 ёшлигига Африка соҳилларидан олиб қочилиб. Истамбулга келтирилган...» Устоз Ойбек таржимасида бу шарҳ муфассалроқдир. (*Таржимон.*)

(9) «Днепр сув париси»нинг биринчи қисмидан. (Бунда Ганслер шеъри, Ф. Кауер мусиқаси асосида яратилган «Дунай

париси» операси назарда тутилади. Русча мати — Н. Краснопольскийга мансуб. (*Таржимон.*)

(10) Жараңгдор исмлар, масалан, Агафон, Филат, Федора, Фекла ва ҳоказолар биңда фақат оддий халқ ўртасида қўлланилади.

(11) Грандисон ва Ловлас — икки машҳур асарнинг қаҳрамонлари.

(12) Агар менда баҳтга ишониш телбалиги бўлса эди, мен уни кўнижмадан қидирган бўлардим. (*Шатобриан.*)

(13) «Шўрлик Иорик!» — қизиқчининг калла суютига қараб, Ҳамлетнинг қилган хитоби. (*Шекспир ва Стернга қаранг.*)

(14) Юлия Вольмар — янги Элоиза. Малик Одил — Cottin хонимнинг ўртача романи қаҳрамони. Густав де Линар — баронесса Крюднернинг ажойиб қиссаси қаҳрамони.

(15) «Вампир» — Лорд Баронга янгиши нисбат берилган қисса. «Мельмот» — Матюриннинг дохиёна асари. «Jean Sborgar» — Карл Нодъенинг машҳур романи.

(16) «Бу ёққа киргувчилар ҳар қандай умидни ташлаб кирсиплар»... Камтарин муаллифимиз ушбу машҳур мисранинг фақат ярмини таржима қилди. (Сатр Дантелинг «Илоҳий комедияси»—«Дўзах» қисмидан олингган. Бу асарни халқимиз она тилимизда А. Орипов таржимасида ўқишига мушарраф бўлган. (*Таржимон.*)

(17) Е. А. Баратинский.

(18) Август Лафонтен — оиласа онд кўшина романлар муаллифи.

(19) Князь Вяземскийнинг «Биринчи қор» шеърига қаранг.

(20) Баратинскийнинг «Эде» асаридаги Финляндия қишигининг тасвириларига қаранг.

(21) *Мушук мовни чорлайди.*

Печь устида ухлашга.— Бу тўйдан дарак беради, биринчи ќўшиқ эса ўлим аломатидир.

(22) Шундай қилиб бўлажак кубининг исмини аниқтайдилар.

(23) Фол китоблари биңда Мартин Задека фирмасида нашр этилди. Б. М. Фёдоровнинг уқтиришича, бу муҳтарам зот ҳеч қачон фол китоби ёзмаган экан.

(24) Ломоносовнинг машҳур сатрларига пародия:

*Пафақ гулгун қўл ила
Тонгги сокин сувлардан
Олиб чиқар қўёшга қўшиб... ва ҳоказо.*

(25) Аёл жинсининг содиқ ихлосмандлари бўлган бизнинг мунакқидларимиз бу сатрларнинг адабсизлигини айтиб, қаттиқ тақиқ қилишган.

(26) Парижлик ресторон соҳиби.

(27) Грибоедов сатри.

(28) Машҳур қуролсоз.

(29) Левшин — хўжаликка онд кўпгина асарлар муаллифи.

(30) Бу қиёс ўйноқи тасаввuri билан машҳур бўлган К..., дап олинди. К... нинг нақл қилишича, у бир дафъа князь Потомкин томонидан хоқон хотинга чопар қилиб юборилганида шундай тез елганки, аравадан осилиб қолган қиличи ҳар чақирим масофадаги устунларга шақилдоқ бўлиб урилаверган.

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

* Мұқаддима құшиғи А. С. Пушкиннинг қадрдан дүсти Пётр Александрович Плетнёвга багишиланған. П. А. Плетнёв — адабиётшынос, үқитувчи, кейинроқ профессор, академик, Петербург дорилғунунининг ректори бўлган. Устоз Ойбек таржимасидаги изоҳда ҳам, Пушкин сургууда юрган замонларида Плетнёв унииг адабиётга доир илтимос ва топшириқларини адоғтиб турғани таъкидланған. Пушкин хатларидан бирида Плетнёвни «ҳам қариндошим, ҳам дўстим, ҳам поширим, ҳам кассирим», деб таърифлайди.

Биринчи фасл

1. *Кн. Вяземский* (1792—1878)— шоир, мұнаққид, князь Пётр Андреевич Вяземский — Пушкиннинг қадрли дүсти, улар орасида ёзишмалар бўлиб турған. Эпиграф унииг «Биринчи қор» шеъридан олингани, Пушкин «Евгений Онегин»нинг бешинчи фасли, училчи баандида у билан мусоҳабага ҳам киришади:

Үзга шоир хуш калом ила,
Худо берган чин илҳом ила
Тасвир этмиш биринчи қорни,
Қиши гаштини, рангу викорни.
Сизни асир этгай у авло,
Чаналарда сирли сайдрлар
Сөхрин айтур ўтли сатрлар.
Ҳозирча мен беллашмам аммо...

2. *Зевс* — қадим юнон асодирида худолар худоси.

3. *Эй, Людмила* билан *Русланнинг*

Дўст-ёрлари!.. Пушкин ўша маҳал ҳалқ ичидаги тарқалгани «Руслан ва Людмила» достонига ишорат этиб, унииг үқувчиларига мурожаат қўлмоқда.

4. *Ювенал* — қадим Рим шоири, эрамиздан аввалги 42—125 йилларда яшаб ўтган. Декабристларнинг сиёсий шеъриятида событ, эгилмас образ сифатида ишлатилган.

5. «*Энеида*» — қадим Рим шоири Публий Виргилий Маронаниппиң эпик достони.

6. *Рому* — Римнинг афсонавий асосчиси ва биринчи шоҳи.

7. *Хомер* — қадим юнон ҳалқ шоири, машҳур «Илиада» ва «Одиссея» достонларининг муаллифи. Бу асарларни она тилимизга тапиқли мутаржим Қодир Мирмуҳамедов ўғирди. «Илиада» 1987 йилда F. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилди. Бу Қ. Мирмуҳамедовнинг шеърий таржима йўлидаги илк салмоқли тажрибасидир.

8. *Феокрит* — қадим юнон шоири, идиллия, яъни табиат қўйинидаги тинч ва осойишта ҳаётни тасвирловчи кичик шеърий асар муаллифи.

9. *Адам Смит* (1723—1790) — инглиз иқтисодчиси, Н. Тургеневга ва декабристларниңг сиёсий-иктисодий ғояларига кучли таъсир этган.

10. Бу мисралар Карл Маркснинг эътиборини тортган. «Сиёсий иқтисод танқидига доир» номли асарида у бундай деб ёзди: «Пушкиннинг достонида қаҳрамонининг отаси товарнинг пул эканлигини ҳеч тушунилмайди. Лекин пулнинг товар эканлигини руслар аллақачон тушуниб олганлар...» Тагин «Рус чоризмиининг ташқи сиёсати» деган асарида К. Маркс бундай деб ёзди: «Бу шундай замонлар әдик, у вақтларда (Пушкиннинг) Евгений Онегини Адам Смитдан мана буларни билб олган эди:

Қандай қилиб бойийди давлат,
Нима билан кечирар ҳаёт;
Бўлса унда оддий маҳсулот,
Нечун бўлмас олтинга ҳожат?..

Холбуки, иккичи томондан:
Тушунимасди отаси уни,
Гаров кўяр эди мулкини. (Қайдлар «К. Маркс ва Ф. Энгельс санъат тўғрисида» деган китобдан олинди. Лекин шеърий мисолларни янги таржимадан олдик.)

11. *Овидий Назон* — қадим Рим шоири. «Муҳаббаг илми» достони машҳур бўлган. Ишқий шеър ва достонлари туфайли император Август томонидан Томи шаҳрига — Дунай дарёси этагига сургун қилинганди.

12. *Фоблас* — фараанг ёзувчиси Луве-де-Кувренинг (1760—1797) «Хуштор Фобласнинг кечинмалари» романни қаҳрамони. Ахлоқий жиҳати нодурустроқ бўлганларни Пушкин «Фобласнинг шогирди» деб атамоқда.

13. *Боливар* — Пушкин бунга «A-L d Bolivar» — «шляпанинг номи» деб изоҳ берган. Бу цилиндр шаклли, четлари кенг шляпа бўлиб, сиёсий арбоб — Лотин Америкасида миллий озодлик ҳаракатининг сардори, европа либералларининг спигинган кишиси Симон Боливар номи билан боғлиқдир.

14. *Хиёбон* — бу ўринда ўша маҳал маълум тоифанинг сайдроғи ҳисобланган Нева кўчаси назарда тутилган.

15. *Каверин Пётр Павлович* (1794—1855) — Пушкиннинг ёшликтаги дўсти. Ҳеттинген дорилғунунида таҳсил кўрган, саргашта ҳаёти ва эркин фикрлилиги билан танилган.

16. *Федра, Клеопатра, Моина...* Пушкин бу бандда томошагодларда ижро этилган ролларниң ўша даврдаги йиғма манзарасини тасвир этган.

Федра — Расиннинг «Федра» деган фожиасидан яратилган опера қаҳрамони.

Клеопатра — қадим Мисрда подшоҳлик қилган гўзал аёл. Бироқ Пушкин бу ном орқали қайси ролни назарда тутгани аниқланмаган.

Моина — Озеровнинг «Фингал» фожиаси қаҳрамони.

17. Мазкур банддаги исмлар изоҳи:

Фонвизин — XVIII асрда кечган машҳур рус драматурги. Унинг «Норасида» (Недоросль) комедияси ўзбек тилига ўғирилиб, «Думбулбойвачча» деган ном билан чоп этилган.

Княжнин Яков Борисович (1742—1791) — ёзувчи, драматург. У фаранг драмаларининг воқеаларини усталик билан ўзлаштиргани учун Пушкини «тақлидчи» деб атайди.

Озеров Владислав Александрович (1769—1816) — драматург. «Эдип Афинада», «Фингал», «Дмитрий Донской» фожиалари шов-шув бўлиб, шуҳрат қозонган.

Семёнова Екетерина Семёновна (1786—1849) — Гнедичпинг шогирди, фожиаларда ўйнагувчи машҳур актриса бўлган. Пушкин унинг пътидорини жуда юксак баҳолаган.

Катенин Павел Александрович (1792—1853) — декабристлар ҳаракатининг фаол иштирокчisi, ҳарбий жамиятнинг бошлиги бўлган. Фаранг драматургларидан Корнель ва Расиннинг асарларини русчага ўтириб, шуҳрат тоғган. Корнелнинг «Цинна» фожиасидаги Цинна монологини таржима жараёнида сиёсий жиҳатиди ошириб, декабристлар гояси руҳига мослаб, «Ватан фарзанди» поми билан чоп эттирган.

Корнель Пьер (1606—1684) — фаранг классик фожиасининг асосчиларидан бири.

Шаховской Александр Александрович (1777—1846) — драматург, режиссёр, театр арбобларидан бири бўлган. Маздака (комедия) ёвуз, бадбин, замондошларнинг ҳажвий қиёфасини саҳнада кўрсатувчи асар бўлиши лозим деб ҳисоблаган. Император театрларининг репертуар бўлимига бошлиқ бўлгани учун ажнабий ёзувчиларини асарларини ўтириб, ўзgartириб, саҳналаштирган. Шу баҳопада Жуковский, Карамзин каби адибларга заҳрири сочган.

Пушкин шунга ишорат этмоқда.

Дидло Карл (1767—1837) — Петербургда атоқли балетмейстер бўлган. Унинг томошалари беҳад шуҳрат қозонган.

18. *Терпсихора* — қадим юпон асотирида рақс илоҳаси.

19. *Қўшойнак* — дастакли, очилиб-ёпиладиган, ойнаги қўшибаватли «лорнет»ни «қўшойнак» деб олдик, у маҳал томошагодларда дурбин бўлмаган.

20. *Истомина Авdotья Ильинична* (1799—1848) — Петербург балетининг ўша даврдаги етакчи балеринаси. Пушкин Истоминаппинг санъатига гоят мафтун бўлган. Истоминанинг баланд шуҳрати В. В. Шереметьев билан А. П. Завадовскийнинг фожиали дуэлига сабаб бўлган. Бу дуэль Пушкини беҳад ҳаяжонга соглан.

21. *Эол* — қадим юпон асотирида шамол илоҳаси.

22. XIX аср рус театрларида гардероб бўлмаганидан устки кийимларга қароллар қараб турад эдилар.

23. *Руссо Жан Жак* (1712—1778) — фаранг адиби ва файласуфи. Бунда Руссонинг паймага қарши ҳолати баён қилинмоқда.

24. *Грим* (*Гримм*) *Мельхиор* (1723—1807) — қомусийлар даврасидан чиққан фаранг ёзувчиси, Руссонинг дўсти.

25. *Чаадаев (Чаадаев)* *Петр Яковлевич* (1794—1856) — жамоат арбоби, файласуф. У Пушкиннинг шаклланишида, курашчан бўлиб етишишида гоят кучли таъсир этган. У фақат эркпарварлиги, фикрий мустақиллиги билан эмас, орият бобида событилиги, кийиниш бобида аслзодага хослиги билан ҳам шуҳрат тоғган. М. Жихаровнинг ёзишича, Чадаев «кийиниш санъатини қарийб тарихий ҳодиса даражасига кўтарган». Пушкиннинг унга бўлган эҳтироми багишлов шеърларидан ҳам маълум.

26. *Педант* — бу ўринда қарашлари, дид-фаросати кибор доира қарашларига мос келгувчи киши маъносидадир. Биринчи

faslning V bapdiда ҳам бу сўз учрайди. Лекин ўша ўринда биз буни «қуруқ» деб олишни лозим топгандик.

27. *Венера* — қадим Рим асотирида ишқ ва гўзаллик илоҳаси.

28. *Академик лугат* — Россия Академиясининг лугати. Биринчи марта 1794 йилда нашр этилган, 1806—1822 йиллардаги иккинчи нашри алифбо тартиби бўйича тузилиб, олти қисмдан иборат бўлган. Изоҳли лугат шаклида чиқарилган.

29. *Диана* — қадим Рим асотирида ой илоҳаси.

30. *Флора* — қадим Рим асотирида гуллар илоҳаси.

31. *Эльвина* — шартли шоирона бир исм.

32. *Армида* — Италиян шоири Торквато Тассонинг (1544—1595) «Озод этилган Қуддус» достони бош қаҳрамони. Классик адабиётда алдаб йўлдан ургувчи жодугар қиз тимсоли сифатида ишлатилади.

33. *Beef* — стілакс — инглизча, биғштекс.

34. *Child Harold* — буюк инглиз шоири Жорж Гордон Байронинг «Чайльд Харольд зиёратлари» достони қаҳрамони. Байронинг 1974 йили F. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида ўзбекча чоп этилган «Сайланма»сига улуғ устоз Мақсад Шайхзода таржимасида бу достондан парчалар кири-тилган.

35. *Сей* (Сэ) Жан Батист (1767—1832) — франг публицисти ва иқтисодчisi, Рикардо ва Адам Смитларнинг издоши. «Сиёсий иқтисод курси» деган китоб ёзган.

36. *Бентаг* Иеремия (1748—1832) — инглиз буржуа публицисти, ҳуқуқшунос.

37. Бунда ва бундан кейинги уч бандда Пушкин чет элга қочиб ўтиш режасига ишорат этади.

38. *Ядронденгиз* — Адриатика денгизининг туркча атамаси.

39. *Брента* — Ядрон денгизига қўйилгувчи дарё, унинг беласида, яъни тармоқланган мансабида (русчasi дельта) Венеция жойлашган.

40. *Апполон* — қадим юнон асотирида қуёш илоҳи ва шеърият ҳомийси. «Апполон авлоди» деганда Пушкин шоирларни назарда тутган.

41. *Альбion* — Англия, лекин бу ўринда Пушкин ғурур шоири Ж. Г. Байрон ижодини назарда тутади.

42. *Петрарка* — XIV аср Италиян классик шоири, муҳаббат кўйчиси сифатида дунёга танилган. Афсус, ҳозиргача бу шоир шеърияти ўзбек тилида, алоҳида китоб ҳолида нашр этилмаган. Фақат Маъруф Жалил бир неча шеърини ўтирган, холос.

Иккинчи fasl

43. *Хораций Флакк* — эрамиздан олдинги 65—8-йилларда яшаб ўтган Рим шоири.

44. *O, Русь!* — Пушкин бунда ишқи тилдаги шаклдош сўздан тажинс яратган: лотинча рус — қишлоқ, русча Русь — Россия маъносида келяпти. Таажжубки, форс-тоҷик тилида ҳам қишлоқ деган сўзининг ўзаги «рус»dir — русто.

45. Бупда баршина ва оброк тўғрисида гап бормоқда.

46. *Фармазон* — яхудийларнинг «Франк-масон» жамиятига мансуб олифта одам маъносида. Бу ўринда қўшиллари Онегинни бадмастиликда эмас, истроғарликда айбламоқдалар. Пастандаги икки сатрда эса назокатсизлик, адабсизликда айблайдилар.

47. Хеттингенниң руғида... Хеттинген шаҳар дорилғаннанға қатар Германияның әмас, балки Европаниң катта илмий даргоҳларидан ҳисобланған. Декабристлар ҳаракатиң сардорларидан бири А. И. Тургенев ва бошқа күшгина әркін фикрлі руслар унда таҳсил қўриб келгац.

48. Кант Иммануил (1724—1804) — машҳур немис файласуфи.

49. Шиллер, Гёте... Шиллер Фридрих (1759—1805) — буюк немис шоири ва драматурги. 1985 йилда ўзбек тилида унинг «Макр ва мұхаббат» номлы шеърлар ва драмалар китоби нашр этилди. Шеърларни Эркін Воҳидов, Омон Матжон, Мұхаммад Али; драмаларни эса Faфур Ғулом, Асқад Мухтор, Тураб Тўла, К. Яшин ва Маъруф Ҳаким таржима қилишган.

И. В. Гёте ўзбек халқига Абдулҳамид Сулаймон Чўлсоннинг илк таржималаридан бошлаб таниш. Бугунга қадар Э. Воҳидов таржимасида «Фауст» иккى марта нашр этилди. Унинг шарқ дүнёси таъсирида ёзган «Гарбу шарқ» девонили иқтидорли шопр Садриддин Салимов немис тилидан она тилимизга ўғирмоқда.

50. Аждодларнинг шартномаси... — Жан Жак Руссонинг «Жамоат шартномаси тўғрисида» (1762) асари қўзда тутилади.

51. Ж. Ж. Руссонинг «Ахлоқни поклаш фани ва санъатини тиклаш имконияти яратилғанми? деган асари назарда тутилган.

52. Шимол достони парчалари... Шимол — рус шеърияти учун одатий бир атама эди. Бу ўринда Шотландияның қадим афсонавий шоири Оссиян қўшиқлари ва шу қўшиқларга тақлидан ёзилган шеърлар назарда тутилган.

53. Чўрихона асиралари... — Зодагонлар жамоатининг юқори табақасида Татьяна деган исм кам бўлган. Бу ном фақат қўйи табақа кишиларидагина учраган. Пушкингача бу номни бирон адид ишлатгани ҳам йўқ.

54. Ричардсон Самуил (1686—1761) — инглиз адаби. «Кларисса Горлоу», «Грандисон» каби романлари машҳур бўлган.

55. Ловлас, Грандисон — Ричардсон романларининг қаҳрамонлари. Ловлас — ахлоқан бузук, хотинбоа одам, Грандисон эса — XVIII аср буржуа ахлоқининг тимсоли бўлган ижобий образ.

56. Соч қирар хотин... — Заминдорлар ўз қўли остидаги қарраларни ҳарбий хизматга берар, шундан олдин соchlарини қирар эдилар. Ўмунац, аскарликка бериш «соч қириш» деган иборада ифодалашган.

57. Полина деб Проковьяни... — Проковья зодагонлар тасаввуринда «қора халқ» номи бўлган, шунинг учун Полина деб юқори табақа номи билан алмаштириб айтилган.

58. Парҳез — черков хизматларига қатиаш ва тавба-тазаруъ қилишга тайёрланиш, шу фурсатда маълум таомлардан тийилиш одати бўлган.

59. Троица — насторий дин ҳайитларидан бири. Тасвириланган расмда ёзда қурғоқчилик бўлмасин, деган муножот яширин.

60. Қвас — оддий халқнинг миллый неъматларидан ҳисобланған.

61. Бригадир — полковник билан генерал-майор ўртасидаги ҳарбий унвон. XVIII аср охирида бекор қилинган.

62. Очаков нишони — 1787—1791 йилларда бўлган рус-турк уруши даврида турк қўргонини олишида иштирок этганларга берилган. Бу хоч шаклида бўлиб, «Хизмати ва мардлиги учун» деган ёзиги бор эди.

Учинчи фасл

63. *Светлана* — Жуковскийнинг «Светлана» балладаси қаҳрамони. Аслида бу асар Бюргернинг «Ленора» балладасининг ёркин ишланган бир нусхаси.
64. XVII асрда яшаган Голланд мусаввири Ван-Дейканинг «Какликлар орасидаги маъбуда» асари кўзда тутилади.
65. Улуттунг немис адаби Гётеиниг «Ёш Вертернинг изтироблари» романи қаҳрамони. Бу асар немисчадан она тилимизга ўғирилиб, нашр бўлган.
66. *Клариса* — Ричардсон романи қаҳрамони. (54-шарҳга қарапг.)
- Юлия* — Юлия Вольмар кўзда тутилади. (Ж. Ж. Руссо «Янги Элоиза»).
- Дельфина* — фаранг адабаси Де Сталнинг (1766—1817) «Дельфина» романи қаҳрамони.
67. Банддаги исмлар изоҳи:
- Вампир* — инглиз адаби Д. Пледорининг «Вампир» романи қаҳрамони.
- Мельмот* — инглиз адаби Чарльз Роберт Матюриннинг «Саёқ Мельмот» романи қаҳрамони.
- Агасфер — насропийлар афсонаси қаҳрамони, мангу ўлмасликка ва саёқликка маҳкум этилган.
- Корсар* — Ж. Г. Байроннинг «Корсар» достони қаҳрамони.
- Сбогар* — фаранг адаби Ш. Нодененинг «Жан Сбогар» романи қаҳрамони. Бу асар Россияядан бениҳоят шуҳрат қозонган.
68. *Феб*, яъни Апполон — қуёш илоҳи ва шеърият ҳомийси.
69. Диний мактабда (семинарияда) ўқийдиганларни семинарчи деб аташган. Бу бандда сохта, ўзига олимона тус берадиган қуруқ аёллар масхара қилинган.
70. *Богданович Ипполит Фёдорович* (1743—1803) — шоир, рус тилидаги илик ҳафиф (енгил) шеърият асосчиси дейилади.
71. *Парни Эварист* (Дезире де Форж 1753—1814) — фаранг шоири, нағис, ўйноқи ишқий шеърлар муаллифи...
72. «*Фрейшиютц*» («Озод мерған») — немис бастакори К. Вебернинг (1786—1826) операси.

Тўртинчи фасл

73. *Неккер Жак* (1732—1804) — фаранг сиёсий арбоби ва молиячиси, адаби Ж. де Сталнинг отаси. XVIII аср фаранг инқи lobи бошларида Людовик XVI нинг министри бўлган. Кўчирма Ж. Сталнинг «Фаранг ипқиlobи тўғрисида мулоҳазалар» деган китобидан олинган.
74. *Ловласлар деб Пушкин* бу ўринда ғаҳшга берилган хотинбозларни айтади. (55-изоҳга қаранг.)
- Қизил, баланд пошна Людовик XV саройида урф бўлган.
- Улкан париклар XVIII асрнинг биринчи ярмида расм бўлиб, кейин урфдан қолган.
75. *Хименей* — қадим юнон асотирида никоҳ ва оила тангриси.
76. *Шатобриан Рене* (1768—1848) — фаранг адаби ва сиёсий арбоби.
77. *Кибридаги маъбад* — юнон асотирида муҳаббат илоҳаси ҳисобланган Афродитанинг Қибрис (Кипр) шаҳридаги маъбади.

(Асл шусхада Киприда (Афродитанинг лақаби) маъбади дейилган. Лекин биз шундай деб олишини лозим топдик).

78. *Толстой* Фёдор Петрович (1783—1873)— мусаввир, жиҳозкаш, ҳайкалтарош, Рассомлар Академиясининг вице-президенти бўлган.

79. *Изиков* Николай Михайлович (1803—1847)— романтик шоир, Пушкиннинг дўсти, майин элегиялар муаллифи.

80. *Мунаққид* — В. К. Кюхельбекер назарда тутилади. Қуироқдаги «Қўмсамоқ бас ўтмиш, мозйни» деган сўзларни Пушкин Кюхельбекернинг «Шеъриятимиз йўналиши тўғрисида» деган мақолосидан олган.

81. *Ҳажвнаис* — бу ўринда И. И. Дмитриев (1760—1837)— шоир, Карамзиннинг сафдоши; баландпарвоз қасидалар ёзган шоирни у носамимий деб кулган.

82. *Гулнор* — Ж. Г. Байроннинг «Корсар» достони қаҳрамони.

83. *Хеллеспонт* — Дарданель бўғозининг қадим юонча номи. Байрон 1810 йилда шу бўғоздан сузуб ўтган. Бу ўринда Пушкин муболага усулидан фойдаланиб, Онегинга истеҳзао қўимоқда.

84. *Прадт* Доминик (1759—1837)— фаранг публицисти, Наполеон саройининг руҳонийси бўлган.

85. *Вальтер Скотт* (1771—1832)— инглиз адаби: ҳам носир, ҳам шоир. Пушкин унинг ўрта аср феодализми турмушидан олиб ёзган романларини фарангча таржимасида ўқиган.

86. *Клико, Моэта* — шампан виноларининг ёрлиқ-тамгалари.

87. *Илпокрена* — қадим юнон асотирида шеърий илҳом бу-логи.

88. *Бордо* — қизил фаранг шароби, енгил ичимлик.

89. *Аи* — Шампанидаги Аи шаҳри номи билан аталгувчи шароб.

Бешинчи фасл

90. *Лель* — Антик асотирида ёй-камалак билан қуролланган қанотли бола қиёфасидаги севги илоҳи.

91. *Шимол Аврорасидай...*— Аврора — қадим юнон асотирида тонгги шафақ илоҳаси.

92. Банддаги исмлар шарҳи:

Вергилий — эрамиздан аввалги 70—19-йилларда яшаб ўтган Рим шоири. «Энеида» достонининг муаллифи.

Расин Жан (1639—1699)— фаранг драматурги, театр арабби.

Сенека — эрамиздан аввалги 65—4-йиллар атрофида яшаб ўтган Рим файласуфи ва драматурги.

93. *Хонимларнинг мода журнали* — Бродскийнинг фикрича, сўз П. И. Шаликовнинг «Аёллар журнали» устида боради. Лекин бу наъма журнали эмас. XIX асрда Россияда бунақа журнал бўлмаган. Демак, фарангча «Наъма журнали» назарда тутилган.

94. *Халдей* — қадим Бобилда фолчиларнинг юлдуз ҳаракатига қараб, келажакни айтишга уринганларнинг бошлиғи.

95. *«Мальвина»*— фаранг адабаси Мария Коттеннинг (1770—1807) олти қисмдан иборат бўлган романи.

96. *«Пётрнома»*— Пушкин киноя билан Александр Грузинцовнинг «Пётрнома» достони ва Сергей Шихматовнинг «Буюк Пётр» деган қаҳрамонлик достонини эслаган.

97. *Мармонтель* — XVIII асрда яшаб ўтган иккинчи дара-
жали бир фараанг ёзувчиси.

98. *Буянов...* албат сизга танишдир... Буянов — В. Л. Пушкиннинг «Хавфли қўшни» достони қаҳрамони, Кейинроқ Пушкин уни яна «Шижаотли Буянов акам» деб, шўхлик қилиб хотирайди.

99. *Бостон, ломбер, вист* — қарта ўйинлари (қимор).

100. *Парис* — қадим юон асотирида Троя подшоҳининг хотинини олиб қочган кўркам ва дилбар йигит.

101. *Альбани* Франческо (1578—1660) — итальян мусаввири.

Олтинчи фасл

102. *Регул* — эрамиздан аввалги III асрда Рим қўмондони бўлган. Ривоятга кўра, карфагенликларга асир тушиб, сулҳ тузиш таклифи билан тағин Римга юборилган. Унда Сенатга урушни давом эттиравериши маслаҳат берил, яна Карфагенга қайтган. Бунда эса уни муқаррар жазо кутар эди.

103. *Дельвиг Антон Антонович* (1798—1831) — Пушкиннинг лицейдоп дўсти, умриининг сўнгига қадар шоирнинг энг яқин одами бўлиб қолган. Есениннинг шеърини эсланг: «Бизнинг Александр Дельвиг ҳақида Шеър ёзган мадҳ этиб калла суюгин...»

104. *Лета* — қадим юон асотирида тириклар билан ўликлар дунёсини ажратиб турувчи унудиши дарёси.

105. *Мехробида гулхан сўнибдир...* — Устоз Ойбек шарҳига кўра, «қадим халқларда худога қурбон қилинатурган ҳайвонларни шу меҳробда — маҳсус том устида ёндириар ё сўяр эдилар. Меҳробда ҳар вақт олов ёниб турар эди. Бу ерда эса «Шоир ўлди, ёлқинли илҳоми сўнди маъносидা».

Еттинчи фасл

106. *Эпикур* — қадим юон филосуфи.

107. *Приам* — қадим юон асотирида Троя подшоҳи, буюк оила бошлиғи.

108. *Чўян қўғирчоқ...* — Наполеоннинг чўян ҳайкалчаси.

109. *Глур, Жуан кўйичиси* — Ж. Г. Байрон. «Глур», «Дон Жуан» достонлари назарда тутилган. Байроннинг шоҳ асари «Дон Жуан»нинг ўзбекчада икки нусхаси яратилди: Сулаймон Раҳмош — рус тилидан, Абдулла Шер инглиз тилидан она тилимизга ўйирдилар.

110. *Фалсафий жадвал* — Б. В. Томашевскийнинг ёзишича, фараанг статистик олими Шарль Дюпенининг «Франциянинг ишлаб чиқарини ва савдо кучлари» китобини Пушкин назарда тутилган. Китобда Европа давлатларининг, жумладан, Россиянинг ҳам иқтисодини кўрсатувчи қиёсий статистик жадвал берилган.

111. *Автомедон* — Хомерининг «Илиада» достонидаги Ахиллеснинг аравакаси. Бу ерда киноя қилинмоқда.

112. *Учот* — «тройка»ни, яъни уч отдан иборат бўлган аравани шундай деб олишини лозим топдик.

113. Наполеон аввал Пётр қалъасига жойлашган. «Кечаги шудратга мағрур» деб шунга ишора қилинмоқда.

114. 1812 йилги Москва ёнгини назарда тутилади.

115. *Бухорийлар* — Москвада Ўрта Осиёлик савдогарларни бухорийлар (бухороликлар) деб аташган.

116. *Клуб* — 1770 йили Москвада ташкил топган имтиёзли ёпиқ муассасанинг инглиз клуби. Унга холис бой-дворянлар аъзо бўлишган.

117. *Архив йигитлари* — Москвадаги адабий тўгаракнинг Ташкил ишлар министрлигидаги ишлаётган аъзоларига шундай лақаб берилган.

118. *Ултиради парида бир чол...* — Пушкиннинг дўсти, шоир Вяземскийнинг ёзишича, бунда И. И. Дмитриев назарда тутилган бўлши эҳтимол.

119. *Мельпомена* — қадим юнон асотирида фожиа ва театр илоҳаси.

120. *Талия* — қадим юнон асотирида маздака ва театр илоҳаси.

121. Москвада, Катта Дмитровкада жойлашган Дворянларниң Олийхиммат машварати кўзда тутилган. Унда базм ва спектакллар ҳам ўтказилган. (Хозир Союзлар уйи, Пушкин мумолини, К. Маркс проезди.)

Саккизинчи фасл

122. *Алвидо, ёр!*.. — Эпиграф Ж. Г. Байронининг «Видо» шеъридан. Шеърни бир пайтлар Ҳамид Олимжон ўзбекчага ўғирган. Эпиграфни ўша таржимадан олишин лозим кўрдик. Йиғлизча матнининг сўзма-сўз таржимаси қўйидагича бўлади:

Алвидо, мангуга бўлса ҳам агар,
Майлига, мангуга энди алвидо!

Бродский бу эпиграфни уч маънода тушуниш мумкин, деб шарҳлади: Татьяна Онегина сўнгги відосини айтади; Онегин ҳам у билан почор хўшлашади; кейин муаллиф — Пушкин Онегин Сиплан ҳам, Татьяна билан ҳам хайр-маъзур қиласди... Бродскийнинг китобига тақриз ёзган А. Иванов эпиграфининг маъноси фақат битта: мангуга хайрлашув муаллифга тааллуқдор, деб таъкидлаган.

123. *Апулей* — эрамиздан аввалги (125-йиллар атрофида туғилган) Рим ёзувичиси. «Олти эшак» асари машҳур бўлиб, Пушкин уни фараанг тилида ўқиган.

124. *Цицерон* — машҳур Рим потифи, ёзувичиси ва сиёсий арбоби.

125. *Гаврила Державин* — машҳур шоир, Белинский уни «Рус шоирларининг отаси» деб таърифлаган. 1815 йили Лицейдаги имтиҳон даврида Пушкин Державин ҳузурида «Царское Село хотиралари» шеърини ўқиб, унинг назарига тушади. Кекса Державин таъсирланиб, шоирга эътибор қиласди. Державин шеърларини ўзбек тилига ёш шоира Марзия Эрдонова яхши таржима қиласкан.

126. «*Иттифоқ*» бу ерда иккى маънода: ҳам дўйстлар, улфатлар иттифоқи, ҳам сиёсий жамият ҳисоблапмиш «Мурувват» иттифоқи маъносида.

127. Бюргернинг «Ленора» балладасига шора.

128. Сўнгги байтдаги баъзи сўз ва жуфт қофия устоз Ойбек таржимасидан олинди.

129. *Чаңкүй* — Грибоедовнинг машҳур «Ақллилик балоси» маздакасининг қаҳрамони :у хорижда кезиб, Москвага қайтиши билан бал устидан чиқади.

130. *A. С. Шишков* (1754—1841) — адiб, адмирал, Россия Академиясининг президенти бўлган. Ажнабий сўзларнинг киришига қарши турган.

131. *Эммануил Сен При* (1806—1828) — гусар, кибор доирага мансуб ҳажвий рассом, номаълум сабабга кўра ўзини ўлдирган.

132. Ҳайит бозорларида сотиладиган, мумдан ишланган фаришта тасвири.

133. Банддаги номлар шарҳи:

Гиббон Эдуард (1737—1794) — инглиз тарихчиси, «Рим империясининг емирилиш тарихи» деган тадқиқоти мавжуд.

Манзони Александр (1785—1873) — итальян шоири ва адаби.

Гердер И. Г. (1744—1803) — немис файласуфи, адабиётшунос олим, оғзаки ижод тадқиқотчisi.

Шамфор Себастьен — Рок-Никола (1741—1794) — француз адаби.

Буша Мари-Франсуа Ксавье (1771—1808) — фаранг физиолог олимни.

Tиссо — балки, ҳаким, тиббий асарлар муаллифи Тиссо Симон-Андре, балки, уччалик таникли бўлмаган адаби Тиссо Пьер Франсуа назарда тутилгандир. Аниқламмаган.

Бел (Бейл) Пьер (1647—1706) — фаранг файласуфи.

Фонтенель Бернер Бовье (1657—1757) — фаранг файласуфи. Бошқа номлар юқорида шарҳланган.

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

МУНДАРИЖА

Нажмиддин Комилов. Муҳаббат достони	3
«Евгений Онегин»	
Биринчи фасл	13
Иккинчи фасл	42
Учинчи фасл	63
Тўртингичи фасл	88
Бешинчи фасл	111
Олтинчичи фасл	133
Еттинчичи фасл	156
Саккизинчичи фасл	183
Пушкинни тушуниш («Евгений Онегин» китобига таржимон ёзуви)	212
«Евгений Онегин»га А. С. Пушкин изоҳлари	219
«Евгений Онегин»га таржимон шарҳлари	221

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Литературно-художественное издание

Александр Сергеевич Пушкин

ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Роман в стихах

Рецензент и автор предисловия—НАЖМИДДИН КАМИЛОВ
Художник В. АПУХТИН

Ташкент, издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма,
1988 г.

На узбекском языке

Адабий-бадиий нашар

Александр Сергеевич Пушкин ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Шеърий роман

Тақризчи ва сўзобоши муаллифи — НАЖМИДДИН КОМИЛОВ
Муҳаррир Муҳаммад Юсупов
Расмлар редактори Аланар Мамажонов
Техн. редактор Татьяна Смирнова
Корректор Ӯзода Тұрдібекова
ИБ № 3815

Босмахонага берилди. 20.04.88. Босишига рухсат этилди. 17.08.88.
Формати 94×100^{1/32}. Босмахона қоғози № 1. Оддий янги гарнитура.
Юқори босма. Шартли босма л. 10,73+0,46 вкл. Шартли кр.—
оттиск. 12,47. Нашр л. 10,9+0,42 вкл. Тираж. 20000. Заказ. № 1125.
Баҳоси 1 с. 30 т. Мелованний қоғозда баҳоси 2 с. 70 т. Шартнома
№ 243—87. Гафур Рулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
700129, Тошкент, Навоий кӯчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоши ишлари Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси. Тошкент—700129, Навоий кӯчаси, 30.

Пушкин А. С.

Евгений Онегин: Шеърий роман М. Кенжабек тарж.
[Кириш сўзи Н. Комиловники].— Т. :Адабиёт ва санъат
нашриёти, 1988.—232 б.

Буюк Пушкиннинг мазкур шеърий романни муҳаббат ҳақида. Уни истеъододли ёш шоир Мирзо Кенжабек имконияти даражасида ўзбек тилига ағдарди. Ният ягона — асар ўзбек китобхонини ҳам хушнуд этса, унга туганмас шавқу завқ баҳшида этса.

Зукко китобхон! Мана, асар қўлингизда, ўзингиз ўқинг, ўзингиз баҳоланг. Зоро, бу энг тўғри баҳо бўлгай.

Пушкин А. С. Евгений Онегин: Роман в стихах.